

magazin istoric

SERIE NOUĂ — OCTOMBRIE 1995

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin (responsabil de număr), Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ștefan
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundația Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI” — București, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXIX — nr. 10 (343)
octombrie 1995

București, strada Ministerului,
 nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
 poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
 Cod 70109, Telefon: 615.02.00, in-
 terioare 406, 917

SUMAR

Dreptatea să domnească în lume: Vasile Goldis	2
Din datorie față de țară: Ioan Lăcustă	3
Veteranii — comoara vitejiei strămoșești: Marin Dragnea	5
Dumitru Darian — un cavaler al aripilor românești: Valeriu Avram	9
O nouă filă în dosarul „Cazul” Avramescu: Șerban Pavelescu	14
Ianuarie 1951. Stalin decide înarmarea României: C. Cristescu	15
În București, acum 50 ani	24
Al. Rosetti inedit: I. Lăcustă	28
Legendele Bătrânei doamne...: Cr. Păunescu, M. Ștefan	33
Nu numai Armand, ci și Barbu Călinescu era amenințat	36
O personalitate controversată — domnitorul Mihail Sturdza: Gh. Platon	37
Profesorul Costin Murgescu: Constantin Mugur Isărescu	44
Portret de istoric — I.C. Filitti: Georgeta Penelea Filitti	45
„Narcisa galbenă a înflorit”: Jean Vanwelkenhuyzen	49
Marc Bloch — savant, combatant, martir: C. Antip	55
Fernand Braudel — „Ce ați făcut cu George Brătianu?": C. Popișteanu	60
Evreii în țările române în evul mediu: Constantin Rezachevici	61
Raoul Perrin, un călător mai puțin cunoscut: Dan A. Lăzărescu	67
Relațiile României cu țările baltice în documente inedite: V. Stoica	72
Femeia — între dorință și realitate: Emilena Tatu	76
Elena Lupescu — o eminență cenușie a României interbelice: Paul Quinlan	80
Adolf Hitler — Winifred Wagner: Florentina Dolghin	84
La Aachen, pe urmele Europei unite: Mirela Murgescu	87
• Cărți sosite la redacție... 13, 43 • Cititorii scriu istorie... 92 • Dialog cu cititorii	95

**Cartea dumneavoastră de istorie
 în fiecare lună**

Dreptatea să domnească în lume

Totul curge. Oprise nu există. Istoria omenirii se găsește la o nouă importanță cotitură, poate cea mai importantă și cea mai gravă vidă de incalculabile urmări dintre toate prin care ea a trecut în cursul evoluției sale multimilenare.

Încercările postbelice de a înlocui regimul capitalist prin regimul socialist și de a substitui libertății sociale arbitral personal, socotind că astfel se va crea noul principiu de autoritate necesară oricărei încheșări sociale, nu poate să izbutască, în definitiv, deoarece producția nu se poate lipsi de inițiativa și inventivitatea individuală și nici de concurența mărginită numai prin utilitatea ei socială, fiindcă astfel ar trebui să renunțe la însăși forța ei dinamică, deci la vitalitatea ei, iar reducerea arbitralului personal ca putere diriguitoare a societății, fatalmente, va termina prin despotism ori anarhie, amândouă contrarii libertății spiritului, care este cea mai miare bogăție a umanității.

Nevoia de a orienta omenirea spre un organism prin care să se asigure mai multă dreptate în lume a dat naștere celei dintâi încercări timide de a grupa toate națiunile libere într-o comuniune ce a fost numită Societatea Națiunilor. Pactul fundamental al acestei societăți, în preambulul său, constată că „pentru a dezvolta cooperarea între națiuni și pentru a le garanta pacea și siguranța trebuie să se facă să domnească dreptatea”.

Nu vreo putere politică și nici vreo anumită clasă, ci dreptatea să domnească în lume. Iată dezideratul veșnic al civilizației care se reali-

zează treptat prin multe suferințe și mult sânge în cursul mileniilor. Am ajuns la pragul unei noi etape a idealului uman.

Această nouă organizare organizează o corespunzătoare evoluție a spiritului omenesc, fiindcă materia în sine e moartă și tot ce înseamnă progres uman este progres al spiritului. Și acest progres întâmpină azi în calea sa un nou fenomen ca produs al istoriei: masele. Nu în înțelesul multimilor, care au existat totdeauna, ci în concepția solidarizării organice a mii și milioane de oameni agregați diferitelor cicluri de producție și consum, având conștiința geloasă a intereselor lor proprii și a puterii lor...

Astăzi solidaritatea efectivă a omenirii depășește toate cadrele prestabilite. Adică, mai precis formulat: nevoia acestei solidarități. Orientarea civilizației noastre spre internaționalism este mai

presus de orice îndoială. Organizarea unitară a omenirii nu mai este o utopie. Dacă ea se va realiza în curând ori peste veacuri și dacă se va cere ca omenirea în acest scop să aducă noi jertfe de sânge ori se va face prin evoluție pașnică, este o altă chestiune. Se poate să se realizeze, deocamdată, această solidarizare prin hegemonia unei puteri politice actuale. Această eventualitate se proliferază chiar prin antagonismul încă latent între cele două mari puteri politice anglo-saxone după cum stăpânirea lumii de mai înainte a trecut prin Egipt, babilonieni, perși, Alexandru Macedon, Roma, arabi, germani, nimicindu-se întotdeauna o cultură și răsărind alta în urma ei, câteodată cu intermitențe barbare și haotice...

Istoria adevărată a omenirii nu este altceva decât neîncreta încercare de realizare a idealurilor pe care societatea și le creează pe măsură ce ea evoluează. Problema muncii, a producției și a distribuției bunurilor materiale, fără îndoială, a fost în toate vremile și rămâne de-a pururi axa organizațiilor omenesti, dar raporturile sociale care se grefează pe diferite forme ale producției se impun prin gradul și felul de evoluție a spiritului, care produce astfel idealurile alternative ale istoriei. Omul transformă substanța materială în forță imaterială. Evoluția acestor idealuri indică o linie ondulantă, dar, neîndoienic, veșnic ascendentă spre tot mai multă dreptate, libertate și iubire de oameni.

(Fragment din articolul **Statul universal în Observatorul politic și social**, nr. 9/1930)

„Zdrobit de focul năpraznic al artileriei și de neconținutele voastre asalturi, inamicul a fost izgonit din Ardealul scump. Prin ploii, prin noroaie și drumuri desfunde, zi și noapte, ați luptat cu un dușman dărz și hotărât și l-ați învins.

Pe cei care au căzut la datorie îi vor preamări urmașii și numele lor va fi înscris în cartea de aur a poporului român. Luând pildă de la cei care au pus patria mai sus decât viața, continuăm lupta”.

General Gheorghe Avramescu, comandantul Armatei 4,
Ordin de zi, 25 octombrie 1944

DIN DATORIE FAȚĂ DE ȚARĂ

La 25 octombrie 1944, după 64 zile de la alăturarea României coaliției Națiunilor Unite, unitățile armatei române au eliberat și ultimele localități de la frontiera de Vest a țării, Carei și Satu Mare, alungând inamicul dincolo de fruntarii. Pentru dezrobirea Transilvaniei au luptat 525 702 militari români, dintre care 58 330 au fost uciși, răniți sau dispăruți.

Bravii oșteni ai țării au continuat cu abnegație lupta pe fronturile din Ungaria, Cehoslovacia și Austria, până la victoria finală de la 9 Mai 1945. Ziua de 25 Octombrie a rămas de atunci zi de cinstire a Armatei Române, de evocare a vitejiei și sacrificiilor celor căzuți pentru libertatea patriei.

Cinstind jertfele eroilor, urmașii vor să cunoască în toată complexitatea ei istoria acestor timpuri de supremă înclăștare. Mărturiile participanților, documentele de arhivă — multe din ele inaccesibile până în 1990 — aduc noi și noi revelații cu privire atât la evenimentele din urmă cu peste cinci decenii, cât și la „culisele” acestora sau la cei

care, chiar dacă nu s-au aflat în prim plan, au avut contribuții importante în desfășurarea faptelor.

Așa cum este și acest document — inedit până acum — păstrat la Arhivele Statului din București, fondul Marelui Stat Major. Este un memoriu întocmit la 21 martie 1945 de colonelul Gheorghe Zamfirescu, șeful Secției I din cadrul Marelui Stat Major, secție care avea în componența sa 3 birouri: adjutanță și registratură; organizare-mobilizare; registratură generală și curieri. Este secția care dispunea de toate documentele și datele privind efectivele reale ale armatei și rezervele umane din contingentele care puteau fi chemate sub drapel. Mărturia șefului acestei Secții I din cadrul Marelui Stat Major aduce astfel semnificative detalii privind înfăptuirea actului de la 23 August 1944 în componența sa militară. O publicăm cu intervențiile noastre explicative în paranteze drepte. Sublinierile aparțin originalului.

I. LĂCUSTĂ

Marele Stat Major
Secția I-a

21 III 1945

Contribuțiuni anonime la actul de la 23 august 1944

În afară de persoanele, azi cunoscute, militari și oameni politici, care au contribuit la actul de la 23 august 1944, mai sunt o serie de ofițeri, care prin actele lor făcute din proprie inițiativă și pe totala lor răspundere personală, au avut acțiuni determinante în

reușita actului de la 23 august 1944.

Trecând peste modestia și discreția care sunt în general de rigoare pentru militari, mă simt totuși obligat să dau aceste note, în primul rând pentru completarea istorică a faptelor și, în al doilea rând, pentru conștiința mea față camarazii care m-au ajutat în această acțiune și chiar față de mine personal.

În adevăr este vorba de cele două ajutoare ale subsemnatului — colonel Comișel Pantelimon și colonel Se-

lescu Valeriu, ambii subșefi ai Secției I-a la acea epocă — și de subsemnatul, șef al Secției I-a din Marele Stat Major.

Arăt mai jos acțiunea acestor 3 ofițeri:

1. Amânarea și tergiversarea conștiință a *Ordinelor categorice* permise de Secția I-a de a trimite în Moldova cele 29 de divizii de recruți (documentele se găsesc în arhiva Secției I-a).

Dacă recruții ctg. 1945 se găseau în Moldova la data de 23 august 1944, orice acțiune

militară împotriva germanilor și apoi în acțiunea comună româno-rusă la Vest era categoric imposibilă.

Măsura de tergiversare cu trimiterea recruților în Moldova s-a făcut pe propria răspundere a celor 3 ofițeri menționați, cu toate consecințele posibile, cu toată conștiința, fără aprobarea nici unui șef ierarhic.

2. Organizarea operativă a celor 29 divizii de recruți (ordinele date se găsesc în arhiva Secției I-a), tocmai pentru ca acestea să poată răspunde unor eventuale operațiuni, în scopul politic urmărit.

Măsura a fost luată de cei trei ofițeri, pe propria și singura lor răspundere și cu conștiința clară a celor ce puteau surveni.

Fără această măsură, coroborată cu aceea arătată la punctul 1, operațiunile de dezarmare, capturare și izgonire a unităților germane și operațiunile comune cu armata roșie ar fi fost imposibile.

3. Cei trei ofițeri menționați au procurat persoanelor care au întreprins acțiunea de la 23 august documente cuprinzând:

- dispozitivul trupelor noastre pe întreg teritoriul țării, cu indicarea intervențiilor posibile pentru preîntâmpinarea acțiunii eventuale a trupelor germane;

- dispozitivul trupelor

germane cu indicarea potențialului de luptă (documentele se găsesc la Palatul Regal).

În ceea ce privește această acțiune, este de semnalat că, dacă toate sau aproape toate persoanele care au luat parte la acțiunea de la 23 august 1944 se puteau deroba de la o eventuală descoperire a organelor poliției secrete germane, acești trei ofițeri nu aveau în nici un caz posibilitatea să o facă și nici nu li se puteau acorda circumstanțe atenuante.

Ofițerii au făcut ceea ce au făcut, cu toate riscurile ce puteau surveni, în conștiința că acționează pentru Patrie și Rege.

4. Tot din proprie inițiativă a celor trei ofițeri menționați, s-a paralizat acțiunea de informare a organelor lui Eugen Cristescu, prin angajarea lt. colonelului Borcescu Traian și a domnului Mihai, persoane care lucrau în acest sector (și aceasta începând cu patru săptămâni înainte de 23 august 1944).

Dacă aceste organe nu erau angajate scopului, pentru a deruta acțiunea organelor poliției secrete germane, nu mai putea exista la 23 august nici un element care a executat acțiunea politică și militară, deoarece, din informațiunile ulterioare, am aflat că 15 000 de persoane erau trecute pe lista poliției secrete germane pentru ca la

prima informație să fie arestate și desigur suprimate, ori această informație nu a mai sosit, deoarece prin angajamente personale, repet, acțiunea acestei poliții a fost paralizată.

5. Acești trei ofițeri au ținut, în acțiunea lor, continuă legătura, pentru actul de la 23 august 1944, cu d-nii generali [Constantin] Vasiliu-Râșcanu, Aldea Aurel [Gheorghe] Potopeanu, [Dumitru] Dămăceanu (căruia i s-au înmănat și documentele prevăzute la punctul 3) și colonel adj. Ionescu Emilian.

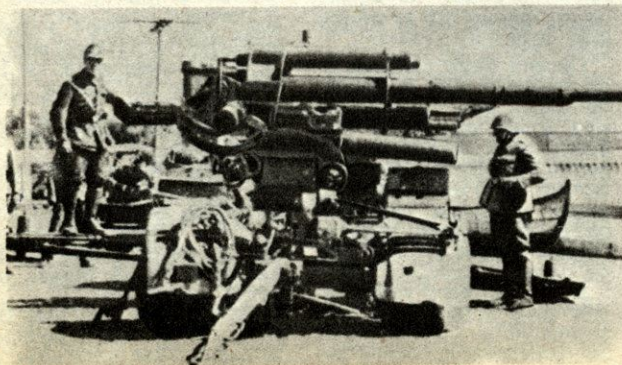
Acțiunile și măsurile indicate la punctul 1-4 au avut loc, repet, din inițiativa și pe răspunderea proprie a celor trei ofițeri.

6. Menționez cazul colonelului Selescu Valeriu, unul dintre cei trei ofițeri, care în afară de cele semnalate la punctele 1-5 a fost trimis, în noaptea de 23-24 august 1944, chiar în Palatul Regal, de către general de Corp] A[rmată], adjutant Constantin Sănătescu să însoțească pe generalul german Gerstenberg la Otopeni: acesta din urmă își dăduse cuvântul de onoare că va da ordin pentru retragerea trupelor sale. În loc de aceasta, el a dat ordin să se atace București, făcând prizonier pe ofițerul român, care timp de cinci zile a fost ținut de germani sub presiunea suprimării și mereu în zona de foc de artilerie și apoi de mitraliere a trupelor noastre [vezi și *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969]. În adevăr fusese ridicat chiar în mijlocul așa-zisilor trădători și deci în fiecare clipă supus răzbunării germane.

În loc de încheiere, repet că acțiunea celor trei ofițeri menționați, deși anonimă, a fost determinantă pentru reușita actului de la 23 august 1944 și că aceste note le-am întocmit, în primul rând, pentru completarea istorică a faptelor și, în al doilea rând, pentru conștiința mea față de camarazii care m-au ajutat în această acțiune și chiar față de mine personal.

Șeful Secției I-a, colonel Gh. Zamfirescu.

Tun antiaerian german distrus de artileriști români în dimineața de 24 august 1944, în luptele de la podul Borcea

VETERANII — COMOARA VITEJIEI STRĂMOȘEȘTI

Încă de la primul număr, apărut în aprilie 1967, revista noastră și-a deschis paginile evocării faptelor de arme ale veteranilor din Războiul de Independență, din Războaiele balcanice, din primul și din al doilea război mondial. Au fost astfel prezenți în Magazin istoric mii de veterani — eroi ai neamului. O rubrică permanentă, Povestesc veteranii, prezintă contribuțiile documentare, memorialistice, fotografice ale colaboratorilor noștri-veterani de război, care aduc generațiilor mai tinere mărturii și pilde eroice, de privațiuni și jertfe, de aspirații și sacrificii în numele idealurilor dragostei de țară și popor.

La cinci decenii de la încheierea celui de-al doilea război mondial, ne amintim cu emoție și respect de jertfele tuturor celor care au căzut pe câmpurile de bălăle. Sărbătorind la 25 octombrie ziua armatei române, evocăm vitejia celor care atunci, la 25 octombrie 1944, au desăvârșit eliberarea patriei, alungând inamicul dincolo de hotare și continuând lupta pentru eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei.

Despre tradițiile veteranilor din patria noastră, l-am rugat să povestească lectorilor revistei pe domnul general-colonel (r) Marin Dragnea, președintele Asociației Naționale a Veteranilor de Război din România, care cu amabilitate ne-a acordat acest interviu.

— Stimate domnule general, când începe organizarea veteranilor de război în țara noastră?

— Imediat după Războiul de Independență din 1877-1878, la care — după cum se știe — au participat fiii țării de cele mai felurite categorii sociale, vârste sau naționalități, atât din Regat, cât și din alte provincii istorice românești. După întoarcerea eroilor acasă, au început să se constituie diferite asociații locale ale foștilor combatanți. Pentru cinstirea eroismului luptătorilor de la Grivița, Plevna, Rahova etc., au fost inițiate unele măsuri. Astfel, în Adunarea Deputaților, la 25 iunie 1879, a fost ridicată propunerea de împroprietărire cu pământ a celor care au luptat în sudul Dunării. Nu exista însă un cadru legal, încât această inițiativă a fost realizată abia la 2 aprilie 1903.

Titlul de veteran a fost stabilit prin Convenția de la Geneva a reprezentanților state-

lor europene, din 1870, în care s-a hotărât ca ostașii chemați de patrie la luptă, după un sfert de veac, să devină veterani.

În țara noastră titlul de veteran a fost decernat pentru prima dată, prin *Înaltul Decret* din 29 aprilie 1902, ostașilor care au luat parte la războiul din 1877-1878, și anume acelor care au fost mobilizați pe ziua de 29 aprilie 1877, exact la 25 ani de la decretarea mobilizării. Articolul 2 al acestui decret prevedea: „Pentru ca fiecărui ostaș veteran să i se asigure liniștea și ocupațiunea pentru restul de viață, i se va pune la dispoziție cele necesare în acest scop, ca stimulente pentru generațiile viitoare”.

—Deci, după 25 ani de la epopeea Independenței, foștilor participanți la război li s-a recunoscut calitatea de veteran și au fost puși în drepturile lor.

— A fost necesară o susținută muncă de organizare.

Au luat naștere diferite grupări și asociații care au desfășurat o activitate intensă pentru drepturi, ca de exemplu: Asociația gradelor inferioare veterani din județele Tutova, Fălciu, Galați, Roman, Ilfov, Tecuci, Bacău și Vaslui; Societatea „Mircea cel Bătrân” din Dobrogea; Societatea „Trecerea Dunării”, din București, care a fuzionat cu Societatea „Coroana de Oțel”, care își propusese să ajungă la o societate unică a veteranilor grade inferioare din întreaga țară; Cercul veteranilor din Buzău; Gruparea din Ploiești și multe altele.

Toți acești luptători organizați în diferite grupuri, asociații și societăți s-au adresat ministerelor, Parlamentului, formulându-și revendicările lor firești.

În majoritatea memoriilor și petițiilor făcute de veterani se exprimă constant conștiința împlinirii datoriei cu vitejie și în grele condiții. „Nedormiți, în ploaie, noroi, zăpadă, ger,

Slujbă de pomenire a eroilor din Grupul 52 cercetare căzuți în al doilea război mondial, în prezența comandantului Grupului, dl. general-locotenent (r) Dumitru Tăutu-Done (x); în p. 5: dl. general-colonel (r) Marin Dragne la Moscova, în ziua de 9 mai 1995

viscol, zi și noapte, nemâncați și însetați, după mai multe zile, toate aceste suferințe, noi și frații noștri de arme, decedați, le-am răbdat și fără să luăm în seamă priveliștea de jale ce ni se arăta — urlete înfricoșătoare, cadavre cât vezi cu ochii — noi am mers înainte — se arăta într-un astfel de memorandum. Noi, foștii luptători, din Războiul de Independență, avem deplina conștiință că viața noastră n-a fost o viață zadarnică și că am făcut ceva pentru neamul nostru.

Lațurile robiei le-am sfărâmat, am dat țării libertatea, independența, iar românilor subjugăți le-am reamintit că trebuie să se simtă mândri că poartă numele de români.

În anii tinereții noastre — arătau veteranii — eram voynici, plini de putere și munceam oriunde puteam găsi de muncă. Astăzi însă cea mai mare parte dintre noi am atins și chiar am trecut de etatea de 70 de ani. Astăzi suntem împovărați de nevoile familiei, doborâți de sărăcia și mizeria pe care o ducem și care ne-a istovit și ultima picătură de putere".

Drepturile foștilor luptători

în Războiul de Independență au fost concretizate în Legea din 22 aprilie 1908 (*Monitorul Oficial*, nr. 20) în care se arată prin articol unic: „Luptătorii din războiul de la 1877-1878 care au servit în armată cu grade inferioare sunt scutiți cu începere de la 01.01.1908 de prestații pentru drumuri, precum și de datoriile ce aveau pentru prestațiile în trecut". Prin ordinul Ministerului învățământului și lucrărilor publice nr. 2 350 din 7 februarie 1909, copiii acestor veterani sunt scutiți de toate taxele școlare. Un alt succes a fost acela obținut prin ordinul Ministerului de interne din care rezultă că veteranii de război sunt scutiți de serviciul de strajă pe care erau obligați să-l execute noaptea, precum și de orice fel de taxe legate de această activitate.

— O mare întrunire a veteranilor a avut loc la 8 decembrie 1911 în sala „Dacia” (actualul Han al lui Manuc) din București, la care au participat reprezentanți din întreaga țară (grade inferioare) veniți pentru a pune bazele unei

organizații care să le reprezinte interesele. Când s-a realizat aceasta?

— În 1915 s-a constituit Asociația subofițerilor de rezervă și retragere care reunea și pe ofițerii veterani de război; s-a aprobat atunci și insigna de ofițer de rezervă.

— Și după primul război mondial?

— În 1925, s-a constituit Uniunea ofițerilor de rezervă și retragere care reunea și pe ofițerii veterani de război; s-a aprobat atunci și insigna de ofițer de rezervă.

După 25 ani de la decretarea mobilizării pentru războiul balcanic și de la mobilizarea pentru primul război mondial, s-au făcut demersuri pentru acordarea titlului de veteran celor care au luptat în aceste războaie. S-a întocmit un proiect de lege în acest scop, publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 17, din 17 august 1940. Dar în timpul elaborării acestor documente a început cel de-al doilea război mondial care a întârziat adoptarea acestei legi.

— După 9 mai 1945 ce s-a mai întâmplat?

— Imediat după terminarea celei mai mari conflagrații cunoscute de omenire, la 4 iunie 1945, s-a semnat *Decretul lege nr. 440* pentru acordarea titlului de veteran foștilor luptători din războaiele din 1913 și 1916-1919.

În principiu, în acest *Decret lege* se stabileau și condițiile ce trebuiau îndeplinite pentru a se acorda calitatea de veteran: să aibă vârsta de 60 ani împliniți; să fi luat parte la războaiele României ca mobilizați în armata de operații sau să fi fost răniți datorită mijloacelor de luptă, ca mobilizați în serviciul armatei în zona interioară; nu sunt în activitate de serviciu; nu au fost condamnați pentru infracțiuni grave prevăzute în codul justiției militare. Se mai prevedea, de asemenea, că pensiile de orice fel ale veteranilor erau scutite de impozit; se beneficia de 6 călătorii pe CFR și NFR; veteranii continuau să se bucure de

toate drepturile acordate foștilor luptători.

— Și au beneficiat veteranii de aceste drepturi?

— Foarte puțin. Condițiile istorice prin care a trecut România au adus multe suferințe și prigoniri mai ales pentru cei care făcuseră războiul de Răsărit. Sunt cunoscute persecuțiile suferite de multe cadre de conducere ale armatei, de ofițeri care se distinseseră pe câmpurile de bătlie, care primiseră înalte decorații de război, inclusiv Ordinul „Mihai Viteazul”.

— Totuși a existat și în acele decenii o organizație a veteranilor de război.

— La 23 octombrie 1963, prin *Hotărârea Consiliului de Miniștri* nr. 875, s-a constituit un *Comitet Național al Veteranilor de Război* ce au luptat în războiul antifascist. După cum o arată și numele, au fost excluși din acest comitet foștii luptători de pe frontul de Est (22 iunie 1941 - 23 august 1944).

În această hotărâre se stipulau măsuri pentru înființarea unei organizații a veteranilor de război, fără însă să se confirme vreun drept al acestora. În 1980, acest comitet s-a reorganizat, unindu-se cu Asociația foștilor luptători din ilegalitate, constituindu-se *Comitetul foștilor luptători antifasciști și al veteranilor de război*, însă tot fără drepturi pentru veterani.

— În prezent care este situația veteranilor de război din România?

— La 27 decembrie 1989, ca urmare a revoluției, un grup de veterani, luptători din ambele campanii — Est și Vest —, au desființat vechea structură organizatorică și în locul acesteia s-a constituit *Asociația Națională a Veteranilor de Război*. S-a ales un *Birou executiv provizoriu* care să desfășoare activitatea de luare în evidență a tuturor veteranilor de război, indiferent de campaniile la care au luat parte, cuprinzând pe toți veteranii din primul și cel de-al doilea război mondial,

până la Conferința Națională ce a avut loc în septembrie 1990.

— La această Conferință Națională s-a prezentat și Statutul Asociației, înregistrat la începutul anului la Judecătoria sectorului 1 București sub nr. 392. Prin statut, s-au stabilit criteriile generale de organizare, structura și organele de conducere, scopul, drepturile și îndatoririle membrilor săi, mijloacele materiale și financiare ș.a.

— Ce prevede Statutul Asociației Naționale a Veteranilor de Război?

— Asociația noastră este o organizație independentă, din care fac parte, pe bază de adeziune liberă, cetățenii români, fără deosebire de naționalitate, convingeri politice, religie, sex și vârstă, participanți la primul război mondial pentru întregirea neamului și la cel de-al doilea război mondial pentru apărarea patriei; Asociația este persoană juridică cu scop nepatrimonial, care funcționează pe baza unui statut și a unui regulament propriu; în cadrul ei este interzisă desfășurarea oricărei activități politice; este sprijini-

nită în întreaga sa activitate de Ministerul Apărării Naționale.

Sediul principal al Asociației este în București, str. Cobălcescu, nr. 28, sector 1.

— Care este structura actuală a Asociației Naționale a Veteranilor de Război?

— Pe lângă Asociația Națională, avem filiale în județe și sectoarele Capitalei, organizate sub formă de *Comitete județene* (sector) ale veteranilor de război, precum și subfiliale în municipii și comune, subordonate *Comitetelor județene* ale veteranilor.

Organul superior al ANVR este Conferința Națională ce se convoacă la 4 ani.

În intervalul dintre conferințe, întreaga activitate se conduce de către *Consiliul Național al Asociației*. Acesta alege *Biroul Executiv* care funcționează între plenarele conferinței și care este compus din președintele Consiliului, prim-vicepreședinte și vicepreședinte, secretar general și un număr de membri stabiliți din președinți ai filialelor.

În cadrul Consiliului Național al Asociației sunt organi-

Veteranii din Războiul de Independență defilând la sărbătorirea a 50 ani de la revenirea Dobrogei la România (Constanța, noiembrie 1928)

zate Comisii de lucru pe următoarele probleme: relații externe și legătura cu asociații naționale și internaționale; memorialistică, cultură patriotică, colaborare cu presa și radio-tv; comisia pentru invalidii de război, prizonierii de război, văduve de război și văduve de veterani de război; socială, medicală și juridică; secretariat, protocol, organizare și evidență a veteranilor; comisia financiară și gospodărire mijloace materiale; secțiunea de control și revizie.

Drepturile și facilitățile pentru toți veteranii de război, de la soldat la general, precum și pentru văduvele veteranilor sunt prevăzute în *Legile 49/1991 și 44/1994*, publicate în *Monitorul Oficial*, nr. 172 din 7 iulie 1994. Prin aceste legi, după cinci decenii, s-au stabilit măsuri reparatorii pentru veteranii noștri.

— În continuare, domnul general-colonel (r) **Marin Dragnea ne-a vorbit despre activitatea Asociației.**

— Întreținem legături cu Asociații similare din toate țările afiliate la Federația Mondială a Veteranilor de Război, cu sediul la Paris, participând la diferite acțiuni specifice veteranilor. Astfel, delegații ale Asociației noastre au participat la ceremoniile din Marea Britanie, Franța, Rusia, Slovacia, Cehia, legate de încheierea celui de-al doilea război mondial. De asemenea, de ziua Victoriei, am primit delegații ale veteranilor din Grecia, Bulgaria, Republica Moldova, Serbia, Ungaria.

Asociația noastră are înscrise în rândurile sale un număr de 669 000 veterani, foști combatanți de toate gradele, văduve de război și văduve de veterani de război. Printre

ei se află și supraviețuitori din ambele războaie mondiale, cum sunt generalul-locotenent (r) Titus Gârbea, în vârstă de 103 ani, generalul-locotenent (r) Tăutu Dumitru-Done, de 99 ani, generalul-locotenent (r) Victor Ișăcescu, de 97 ani, mai amintesc pe generalul-locotenent (r) Alexandru Ionescu, de 85 ani, generalul-maior Ilie Moreanu, de 89 ani, generalul-maior (r) Petre Draga, de 81 ani, colonelul (r) Vladimir Boanță de 89 ani, precum și sergentul-maior (r) Gheorghe Lăcătușu de 105 ani, ajunși la frumoase vârste.

Aceștia și mulți, mulți alții, fiecare veteran în felul său, sunt istoria vie a vitejiei poporului nostru.

— În numele cititorilor noștri, vă mulțumesc pentru acest interviu.

Ioan LĂCUSTĂ

POVESTESC VETERANII

Noi corespondențe sosite pe adresa rubricii noastre.

Astfel, dl. **NICOLAE GH. DODAN**, plutonier (r), din *Reșița*, corectează o informație eronată apărută în nr. 5/1995, p. 26: „În campania din Cehoslovacia, Armata IV a fost comandată nu de generalul Vasile Atanasiu — precizează cititorul nostru — ci de generalul Nicolae Stavrescu”. Afirmatia este doar pe jumătate exactă. Într-adevăr, generalul Vasile Atanasiu nu a comandat Armata IV ci Armata I. Nu a existat însă nici un general Nicolae Stavrescu. Este vorba, de fapt, de generalul Nicolae Dăscălescu, care a comandat Armata IV (între 4 martie și 12 mai 1945). Generalul Gheorghe Stavrescu s-a aflat la conducerea Corpului 6 armată (între 31 martie și 12 mai 1945). Oricum, facem cunoscută rectificarea.

Dl. **NICOLAE V. ZGRIPCEA**, sergent major (r), din com. *Cărpiniș*, jud. *Gorj*, ne relatează câteva momente din luptele la care a participat, atât în campania din Est, cât și în cea din Vest, în cadrul Batalionului 10 Vânători de Munte. A fost rănit de trei ori pe frontul din Răsărit. „Sfârșitul războiului — scrie d-sa — m-a găsit în Cehoslovacia. O mare emoție am avut când m-am întâlnit cu frațele meu mai mare, Ion Zgripcea, care căzuse prizonier la Stalingrad și a venit pe front cu Divizia Tudor Vladimirescu.

Când am venit în țară, în 1945, mă gândeam că Patria nu are cu ce ne recompensa pentru câte am suferit pe front; orice recompensă ar fi fost prea mică pentru câte am suferit.

Și, într-adevăr, nu ne-a recompensat cu nimic 45 de ani. A trebuit să țin ascunse hârtiile care

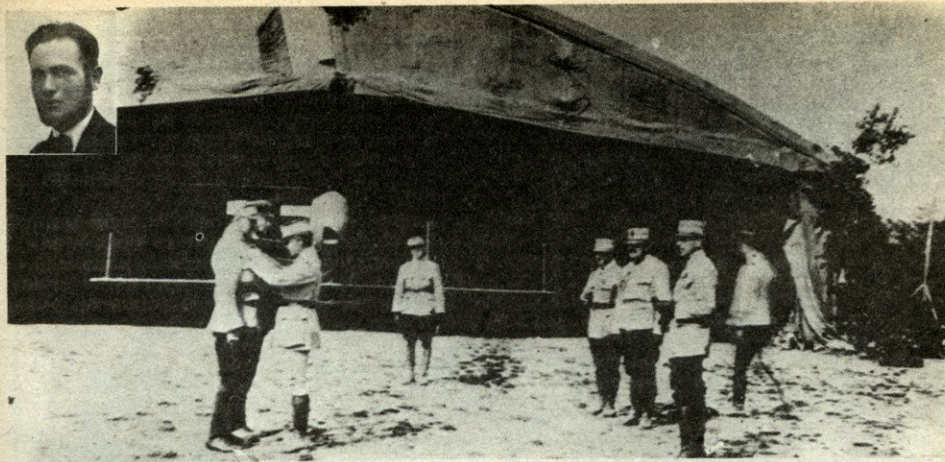
atestau că am fost pe front.”

lata însă că acum, după 1990, Patria își cinstește eroii-veterani, pe văduvele de război și pe văduvele veteranilor, creându-se cadrul legal pentru acordarea unor binemeritate drepturi materiale și morale. A se vedea în acest sens și interviul cu d-l general-colonel (r) Marin Dragnea, președintele Asociației Naționale a Veteranilor de Război din România, publicat în acest număr al revistei noastre.

Dl. prof. pensionar **DUMITRU PETRE**, din com. *Ileanda*, jud. *Sălaj*, ne trimite și d-sa câteva însemnări din februarie-mai 1945, când s-a aflat pe frontul din Cehoslovacia, în cadrul Diviziei 2 Munte, comandată de generalul Constantin Iordăchescu (între 15 septembrie 1944 și 12 mai 1945). Deosebit de crâncene au fost luptele pentru traversarea râului Hron. Iată ce nota la 27 martie 1945 corespondentul nostru: „S-a atacat din nou. Se spera că vom traversa Hronul și vom înfrânge rezistența germană. Dar n-a fost așa. Am mai pierdut două companii, în jur de 300 oameni din Batalioanele 8 și 15. Ajungând la convingerea că pe aici nu se poate trece Hronul, după ce am pierdut jumătate din divizie, Comandamentul sovietic a ordonat schimbarea sectorului de luptă cu 100 km spre dreapta, unde inamicul fusese respins, pentru a-i cădea în spate.

În dimineața următoare, Divizia 2 Munte era în mars.”

Să mai precizăm și faptul că toți cei trei corespondenți sunt cititori ai revistei noastre de la primul număr, apărut în aprilie 1967, bucurându-se de colecții *Magazin istoric* complete. Felicitări!

UN CAVALER AL ARIPILOR ROMÂNEȘTI:

LOCOTENENT-COMANDORUL DE MARINĂ

AVIATOR DUMITRU DARIAN

Din început de secol vin spre noi, cu entuziasmul lor irezistibil, primele zboruri ale aviatorilor militari români. Vin, prin imagini și documente, ca un torent din care s-a limpezit seninul aripilor românești. Vin prin cîntecul lor care le-au dat, încă de atunci, forță și durată.

Unul dintre acești „icari” ai aviației militare române a fost și locotenent-comandorul de marină aviator Dumitru Darian. Proeminenta sa personalitate este țesută dintr-o suită de evenimente deosebit de semnificative, aflându-se permanent în prima linie în anii războiului de întregire. Viața lui ni se prezintă ca un zbor ambițios, continuat până la capăt, până acolo, sus, în seninul reușitei. Cercetând arhivele militare, răscolind documentele vremii, nu poți să nu rămâi impresionat de puterea extraordinară a sufletului acestui marinar sensibil, generos, optimist care a iubit zborul mai mult decât orice pe lume.

Încercăm să schițăm aici un portret al aviatorului Dumitru Darian, așa cum a fost, așa cum îl putem vedea și revedea după aproape opt decenii de la acele misiuni deosebit de periculoase pe care le-a îndeplinit cu mult curaj și eroism, unele dintre ele fără

precedent.

Născut la Odobești, în 1896, Dumitru Darian s-a stabilit cu familia în București. În anul școlar 1903-1904 îl găsim ca elev în clasa I la Școala primară de băieți nr. 2, pe care a absolvit-o cu medalia de argint pe care i-a înmănat-o chiar primarul de atunci al Bucureștilor, C.F. Robescu. Excelent elev, iubea nespus de mult geografia, istoria și matematicile, dovedind o minte iscoditoare și o simțire caldă, care pătrundea înaintea altor copii de seama lui rosturi încă nelămurite, tainice.

După absolvirea gimnaziului și a liceului, Dumitru Darian reușește în 1914 la examenul de admitere pentru marina militară. Cunoștințele sale deosebite de geografie și matematică i-au determinat pe superiori să-l trimită în străinătate, la Fiume, să urmeze școala de marină. Izbucnirea primului război mondial, tensiunea și răcirea relațiilor cu Austro-Ungaria, l-au readus în patrie, unde și-a continuat pregătirea la Școala de artilerie, geniu și marină. După absolvirea cursurilor, la 1 iulie 1916, a fost avansat la gradul de sublocotenent, fiind repartizat pe monitorul „Brătianu”.

Al treilea din stânga spre dreapta, slt. Darian, împreună cu piloți și observatori din Escadrila F. 6 (mai 1917)
 în p. 9: reprezentanți ai Misiunii militare franceze înmânează sublocotenentului D. Darian Crucea de Război Franceză

„Acest ofițer de marină va cuceri văzduhul”

La începutul campaniei din vara anului 1916, slt. Dumitru Darian a luptat o perioadă de timp în cadrul Flotei de Dunăre, participând direct la sprijinirea trupelor terestre române în luptele din Dobrogea. În toamna lui 1916, în împrejurările grele în care se găsea armata noastră, copleșită de superioritatea inamicului, când țara a cerut voluntari pentru a forma din ei zburători temerari, slt. Darian nu a stat mult pe gânduri și, ca și alți camarazi ai săi din marină, cavalerie sau artilerie, a dat curs chemării. Fire entuziastă, la cei 20 ani a intrat în Școala de observatori aerieni de la Bărlad.

Sărguincios, disciplinat și foarte ordonat, serios în tot ceea ce întreprindea, și-a

atras chiar de la început aprecierea instructorilor și a căpitanului aviator Constantin Beroniade, comandantul școlii. Într-un raport către Marele Cartier General din 23 martie 1917, căpitanul Beroniade arăta: „.... Printre elevii-cursanți ai Școlii de observatori aerieni se distinge în mod deosebit sublocotenentul Dumitru Darian, care posedă cunoștințe temeinice, știe să se orienteze după stele... Acest ofițer de marină va cuceri în curând văzduhul...”

După obținerea brevetului nr. 54 de observator aerian a fost repartizat la Escadrila de recunoaștere și bombardament ușor F.6 din Grupul I aeronautic (comandant maior aviator Alexandru Sturdza) dislocată pe frontul Armatei 2, la Răcăciuni și apoi în localitatea Gârbovanul; personalul navigant a început să execute misiuni de luptă începând cu 7 aprilie 1917.

La șase zile după prezenta-

rea la escadrilă, a plecat într-o misiune de recunoaștere în zona Târgu Secuiesc - Zăbala - calea ferată Sf. Gheorghe-Tușnad, care reprezenta sectorul principal de luptă al Escadrilei F.6. În timp ce se întorcea din această misiune, avionul său F.40 nr. 3240, pilotat de lt. Petre Ioanin, a fost atacat de un avion de recunoaștere austro-ungar. Rafalele s-au încrucișat în aer, dar tânărul observator nu s-a lăsat impresionat de adversar. Calm, cu multă stăpânire de sine, a deschis focul. În fața ripostei neașteptate, „echipajul inamic, pentru a scăpa de urmărirea noastră, printr-un dispozitiv special a lansat un fum în care se învăluie întreg aparatul [austro-ungar] care scapă, fiind acoperit [de fum] ca de o perdea protectoare”, cum avea să noteze slt. Darian într-unul din primele sale rapoarte de front. La 22 aprilie, făcând echipaj cu plutonierul pilot Nae Cicei, a exe-

cutat o recunoaștere în zona Nerejul - Berecz-Oituz-Covasna-Tg. Secuiesc. La Covasna a observat depozite mari de materiale, numărând 18 bărci. Pe malul drept al Oituzului a identificat noi lucrări de fortificații pe care le-a trecut pe harta frontului. La Tichirișul și la nord de Oituz, avionul a fost supus unor tiruri puternice ale bateriilor A.A. inamice de 105 mm.

Frontul Armatei 2 avea nevoie presantă de informații și slt. Darian a executat misiuni zilnice. La 4 mai 1917, a zburat pe traseul Rotilești-Burca, observând lucrări de fortificații inamice în dreptul localității Câmpurile, la nord de Cota 536 - dealul Mărăști; alte lucrări fuseseră amenajate de inamic pe șoseaua care ducea spre Coadă Vacii Babei. Observațiile sale precise și deosebit de valoroase au fost confirmate de trei soldați români care reușiseră să evadeze din prizonierat și care în timpul captivității fusese obligăți de inamic să lucreze la fortificațiile semnalate de temerarul marinăr aviator. Reușita acestei misiuni i-a adus felicitări din partea căpitanului av. Scarlat Ștefănescu, comandantul Es-

cadrilei F.6.

În zilele următoare, slt. Darian a îndeplinit mai multe misiuni de recunoaștere, zburând în compania piloților lt. Constantin Mincu și plutonier Dumitru Naidinescu. De fiecare dată și-a îndeplinit cu conștiinciozitate îndatoririle. „Pe 19 mai — nota temerarul observator — am executat două zboruri. În timpul celei de-a doua misiuni, făcută între orele 18.35 - 19.42, pentru recunoașterea lucrărilor de pe dreapta Sușitei, între Rotilești și Gogoi și la nord de Câmpurile de Jos, m-a atacat un [avion] L.V.G. german, foarte insistent. Pilotul [de pe avionul românesc], sergentul [francez] de Triquerville, un strălucit maestru al pilotajului, a eschivat și am putut să ajung într-o poziție bună încât gloanțele armei mele automate s-au înfipt în fuselajul avionului inamic, care a părăsit lupta, fugind în liniile sale. M-am întors la escadrilă cu misiunea îndeplinită și cu satisfacția că mi-am înfruntat inamicul, care n-a rezistat atacului meu”.

Au urmat și alte misiuni, alte și alte zile pline de activități primejdioase...

Ziua vulturului

22 mai 1917. La ora 7 dimineața, echipajul format din lt. pilot Petre Ioanin și slt. observator Darian primesc misiunea de a supraveghea zona Soveja, să descopere concentrările de trupe inamice și să identifice noile amenajări genistice. Avionul Farman 40 nr. 3 240 zbura deasupra localității Coțofenești, când un aparat austro-ungar UFAG, pe fuselajul căruia se afla numărul matricol 6 437, i-a tăiat calea. Aparatul inamic intenționase să fotografieze liniile românești, dar n-a mai apucat să-și îndeplinească misiunea. Executând o manevră dibace, lt. pilot P. Ioanin, „într-un splendid picaj, foarte primejdios, se năpustește asupra avionului inamic, cu motor de 160 CP și înarmat cu două mitraliere. Două salve trase de sublocotenentul Darian au fost de ajuns. Prima a atins motorul, a doua conducta de benzină. Neamțul [austriacul] a căzut într-o pădure, aparatul s-a deteriorat și a fost găsit, echipajul a reușit să fugă. A doua zi, observatorul [austriac] a fost luat prizonier, în

Echipajul Ioanin-Darian este decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a

timp ce pilotul, un caporal, a fost prins imediat", se arată într-un raport militar.

Lupta a fost urmărită chiar de prefectul de atunci al județului Putna. Entuziasmat, a expediat telegrama nr. 193/22 mai 1917: „Extraurgent cu precădere. D-lui ministru de interne. Astăzi, aflându-mă la Coțofenești la domnul general Văitoianu, comandantul Corpului 2, la ora 7, a început lupta între un aeroplan austriac și un Farman al nostru, condus de locotenentul de cavalerie Ioanin și observatorul Darian din marină. Avionul inamic a fost lovit cu mitraliera și, defectat motorul, a aterizat în pădurea Cornățelu. Pilotul a fost prins în pădure, locotenentul aviator [observator] dispărut e pus în urmărire din ordinul d-lui general. Aparatul se poate repara, având numai mici stricăciuni. Prefect de Putna, Alaci”.

În Buletinul informativ al Armatei 2 către Marele Cartier General Român din 23 mai 1917 se arată că în urma zborurilor efectuate de echipajele Escadrilei F.6, s-a constatat că trupele inamice se întreau în zona localității Gogoi și la Cota 322, unde slt. Darian descoperise o nouă linie de tranșee pe trei rânduri. În continuare se arată că „pilotul doborât de echipajul lt. Ioanin - slt. Darian, caporalul August Hauke a fost foarte îndărătnic în răspunsuri la interogatoriul luat la Divizia 12. A spus totuși că își are baza la Tg. Secuiesc, unde sunt trei companii de aviație: 29, 31 și 44. Fiecare companie are 10-12 avioane cu câte 12 ofițeri, comandanții sunt căpitani. Cele trei companii de aviație au un sector de recunoaștere cuprins între Onești și Panciu...”

Locotenentul observator inamic a fost și el prins a doua zi. Arthur Minnich, căci așa se numea, a declarat că făcea parte din Compania 39 și i-a rugat pe români să-l ajute să trimită un mesaj camarazilor săi la Tg. Secuiesc. În biletul pe care chiar echipajul Ioanin-Darian l-a lansat,

lt. Minnich scria un singur rând: „Am fost doborât de un Farman”.

Pentru fapta lor de arme, cei doi aviatori au fost decorați cu Ordinul „Mihai Viteazul” clasa III-a (Înaltul Decret Regal nr. 570 din 12/25 iunie 1917).

„Ați dat dovadă că puteți birui și doborî avioane inamice de trei ori mai puternice decât voi — se adresa generalul Arthur Văitoianu, comandantul Corpului 2 armată, celor doi viteji. Este nevoie de îndrăzneală. Atunci când un neamț zboară, ca siguranță s-a zboare și românul. Doresc ca Escadrila F.6 să fie citată ca model și profități de începutul norocos de ieri...”

Șirul faptelor de arme săvârșite de slt. observator Dumitru Darian nu s-a oprit aici. În timpul pregătirii marilor bătălii de la „porțile Moldovei” din vara anului 1917, temerarul observator a executat numeroase misiuni de recunoaștere, fotografiere și reglaje de artilerie în zona frontului Mărăști-Valea Oituzului. Vom menționa aici pe cele mai importante.

În ziua de 7 iunie, făcând echipaj cu lt. Ioanin și plt. Naidinescu, a executat trei misiuni în zona frontului și în spatele liniilor inamice. În regiunea Lepșa a descoperit o concentrare de trupe austro-ungare și mari depozite de materiale și alimente. Când avionul a ajuns deasupra Covasnei, „a atacat cu mitraliera un tren militar, trăgând asupra lui 100 de carțușe”. În timpul celei de a treia misiuni din acea zi, a lansat manifeste deasupra Brașovului, la întoarcere avionul fiind încadrat de puternice tiruri ale bateriilor A.A. inamice instalate la Câmpurile și Soveja. În total, în cursul lunii iunie 1917, slt. Darian a efectuat 28 ore de zbor, ceea ce era foarte mult pentru vremea aceea.

Plecat în ziua de 12 iunie într-o misiune de reglare a tirului artileriei în zona Răcoasa-Găurile, echipajul Ioanin-Darian a fost atacat de un avion german de vână-

toare Fokker E. III. Confruntarea a fost dură, inamicul fiind obligat să părăsească lupta, întorcându-se în liniile sale. Echipajul românesc și-a continuat misiunea, transmitând artileriei proprii coordonatele exacte ale obiectivului ce trebuia să fie bombardat. După a patra salvă, un depozit de muniții inamic din apropierea localității Găurile a sârît în aer, „un fum gros negru s-a ridicat în aer și s-a auzit o puternică explozie”, cum se preciza în raportul înaintat de Escadrila F.6 Corpului 2 armată.

O nouă victorie

28 iulie 1917. Misiune de fotografiere a localității Măraști și supraveghere a mișcărilor inamicului de la sud de satul Gogoi. Datele căpătate urmau a fi comunicate prin mesaje lestate Brigăzii 5 infanterie și Regimentului 2 vânători. Tirul terestru a fost atât de puternic încât avionul a fost lovit de mai multe gloanțe. Ajuns deasupra pozițiilor inamice, slt. Darian „a deschis focul cu mitraliera de bord de la 600 m, trăgând asupra trupelor inamice care atacau”.

Pe data de 17 august, slt. Darian a participat la o misiune de bombardament în zona Panciu-Străoane. Descoperind mai multe baterii de artilerie inamice la nord de localitatea Pătrășcani, slt. Darian lansează cele opt bombe deasupra tunurilor inamice. A doua zi, descoperă o mare concentrare de căruțe inamice pe Valea Milcovului și le atacă cu mitraliera de bord.

Activitatea a fost deosebit de intensă, zburând câte 6-7 ore pe zi. La 24 august a fotografiat bateriile de artilerie și tranșeele inamice din zona Rotilești-Găiești. A semnalat noile amenajări inamice de la sud de șoseaua ce ducea la Vizantea și Mânăstirea - Vizantea Răzășească și a bombardat cu succes un convoi de opt chesoane de artilerie ce se deplasa între Pietroasa și Vitănești.

Doă zile mai târziu, Dumitru Darian, făcând echipaj cu plutonierul pilot Nae Dinescu, a plecat la ora 6.45 în zbor de recunoaștere în zona frontului de pe Valea Oituzului. A descoperit două baterii inamice în plină acțiune și a comunicat prin T.F.F. comandamentului român coordonatele acestora; pentru mai multă siguranță, a întocmit și un mesaj lestat pe care l-a lansat la un post de comandă rusească din zonă. La scurt timp, a avut bucuria să constate că, după primirea informațiilor comunicate de el, artileria românească și-a concentrat tirul asupra pozițiilor inamice, efectuând trageri foarte precise.

Deodată, s-a trezit atacat prin surprindere, de un aparat inamic Hansa Branderburg C.I. Slt. Darian nu-l observase, și-a dat seama că era atacat numai în clipa în care aparatul său a fost încadrat de gloanțele trăsore ale inamicului. Pilotul Nae Dinescu nu și-a pierdut cumpătul, a virat brusc și observatorul Darian s-a trezit în spatele adversarului. „Am ochit și am tras — consemna Darian —, urmărind cu încordare urmele gloanțelor trăsore”. Dărele colorate ale rafalelor au prins aparatul inamic într-o jerbă spectaculoasă și, deodată, un fum negru a cuprins fuselajul și planul superior al avionului dușman care s-a prăbușit. Era cea de a doua victorie aeriană a slt. Darian. Pentru fapta sa de arme a fost decorat de guvernul francez, prin Misiunea militară din România, cu Ordinul „Croix de Guerre”.

În cursul lunii august 1917, slt. D. Darian a efectuat 41 ore de zbor, cifră cu totul impresionantă pentru acea epocă. Misiunile au continuat și în cursul lunii septembrie, pentru comportarea sa deosebită slt. Darian fiind avansat la gradul de locotenent.

Greutățile deosebite ale războiului, misiunile executate în iarna, primăvara și vara lui 1917 în condiții deosebite de aspre, obosela acumulată în timpul celor 180

ore de zbor i-au subrezit sănătatea. Nu a mai putut să zboare, fiind nevoit să revină în cadrul marinei, unde a rămas până în anul 1921, rând pe rând, la Flota de operații, la Depozitele generale, Grupul de canoniere, Grupul de contratorpiloare sau la școlile marinei, peste tot lăsând doar amintiri frumoase și aprecieri foarte bune. În anul 1920 a fost avansat căpitan.

Sănătatea sa lăsa tot mai mult de dorit, viața la bord și aerul de mare silindu-l în 1922 să se despartă de marină, trecând în serviciul geografic al armatei. În cadrul acestui serviciu a depus o activitate susținută, devenind unul dintre cei mai valoroși ofițeri ai acestei instituții. În 1929, a fost avansat la gradul de locotenent-comandor. S-a stins din viață la numai 37 de ani...

Mărturiile meritelor scurtei sale vieți sunt înaltele decorații militare pe care le-a primit: Ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a, Crucea de Război Franceză, Steaua României în grad de cavalier, Ordinul Coroana României cu spade la clasa cavalier, Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1919, cu baretele Dobrogea, Oituz, Turtucaia, Carpați, Mărăști.

În semn de cinstire a eroismului său, Primăria Capitalei a decis să dea unei străzi din zona Pieței Dorobanți numele locotenent-comandorului Dumitru Darian.

Atât prin activitatea sa de neobosit cavalier al aerului, cât și prin alesele sale însușiri morale, Dumitru Darian a căpătat faima unui mare aviator. Numele său se află înscris la loc de cinste în cartea de aur a aripilor românești. Acolo, sus, în bătaia vântului, a frigului nemilos și în lumina soarelui, Dumitru Darian a strălucit ca o conștiință a unui început de secol zbuciumat, vădând cristallul zborurilor de mâine. Să-l privim în această lumină care i-a încălzit inima și ființa și care răzbate nealterată, deplină, peste timp. ■

Valeriu AVRAM

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

• Șerban C. Andronescu — **GLORIE, ADVERSITATE, INFAMIE. ESEU PERSONAL DESPRE MAREȘALUL ION ANTONESCU.**

American Institute for Writing Research, New York, 1995, 212 pp., 5.000 lei; autorul — doctor al lui City University din New York — prezintă propria versiune despre cel care a condus România între anii 1940-1944 și despre destinul lui și al țării.

• **PROTAGONIȘTI AI VIETII PUBLICE. DECEMBRIE 1989-DECEMBRIE 1994. VOL.3 (P-Z; SUPPLEMENT A-Z).**

Agencia Națională de Presă Rompres, București, 1995, 383 pp.; ultimul volum al unei ambițioase lucrări de informare, foarte utilă.

• Prof. univ. dr. Dan Popescu — **ISTORIA GÂNDIRII ECONOMICE. DIN ANTICHITATE PÂNĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA.**

Editura „Continent”, 1994, 167 pp., 3.000 lei; cunoștințe sintetice despre una dintre cele mai pasionante discipline economice.

• **CUVINTE ȘI TĂCERI CU ȘI DESPRE... ALEXANDRU STARK.**

Editura Carro, 1995, 320 pp., 3.927 lei; o carte apărută prin truda doamnei Sarra Stark, despre unul dintre primii „oameni de televiziune” de la noi și unul dintre străluciții reporteri, radiofonici ai ultimelor decenii, o adevărată „banca de date” pentru istoria audiovizualului din România; semnează evocări, între alții: Sanda Taranu, Ecaterina Oproiu, Paul Grigoriu, Maia Morgenstern, Andrei Magheru, Sergiu Husum, Ion Ghiulescu, Ion Iliescu, Adrian Dohotaru, Dionisie Sincan, Fanus Neagu, Eugen Preda, Florin Bratescu, Ion Mustăț, Carmen Dumitrescu, Al. Câmpăanu, Ion Caramitru, Mircea Danieluc, Hero Lupescu, Tatiana Iekel și Nicolae Dinică, Stela Popescu, Emil Coteanu, David Ohanesian, Horia Moculescu, George Grigoriu, Doru Popovici, Razvan Theodorescu, Dumitru Solomon, Ileana Vulpescu, Toma George Măiorescu, Ioan Grigorescu, Victor Ernest Masek, Valentin Silvestru, Corneliu Leu, Silviu Brucan, Petre Ghelmez, Eugen Barbu.

• **Petre Roman — LIBERTAȚEA CA DATORIE.**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, 294 pp., 4.400 lei; confesiunile unui actorii principali ai revoluției din decembrie 1989, prim-ministru apoi, până în septembrie 1991.

O NOUĂ FILĂ ÎN

DOSARUL „CAZUL” AVRAMESCU

În Magazin istoric, nr. 4/1994, cunoscutul istoric dr. Florin Constantiniu prezenta principalele elemente ale unui din cele mai pasionante subiecte: „cazul” generalului Avramescu, unul dintre cei mai cunoscuți și, în același timp, controversați generali ai armatei române din anii celui de al doilea război mondial.

Date fiind punctele de vedere divergente pe care le suscită circumstanțele arestării și decesului acestuia, controverse alimentate mai ales de totala opacitate a arhivelor foste sovietice — singurele în măsură să releve adevărul —, „cazul” Avramescu rămâne încă pe rol. Până la desfășurarea amintitelor arhive, orice măturie, fie ea și indirectă, merită să fie pusă în circuit public. Este și cazul unui document provenind din Arhiva Ministerului apărării naționale, Fond D.C.I., dosarul 503, fila 2. Deși ne aflăm în fața

unui text redactat în 1956, la peste un deceniu de la misterioasa dispariție a generalului Avramescu, el prezintă un interes deosebit, fie și numai pentru consecințele îndepărtate și extrem de grave pe plan social și moral ale unui caz neelucidat. Despre ce este vorba?

La începutul anului 1956, reînnoșă de curând din captivitatea sovietică, văduva generalului Avramescu a adresat o cerere ministrului apărării naționale din acel timp prin care solicita o pensie de urmaș. În arhive s-a păstrat raportul pe care șeful Direcției Cadrelor Forțelor Armate l-a înaintat ministrului apărării naționale de atunci Leontin Sălăjan, raport pe care îl reproducem în continuare, cu precizarea că ministrul a fost de acord cu soluția negativă propusă de autorul referatului.

Șerban PAVELESCU

Ministerul Forțelor Armate
ale R.P.R.

Șeful Direcției Cadrelor Forțelor Armate

Secția Mobilizare

S.C. 53
Exemplar nr. 1

Ministrului Forțelor Armate
RAPORT

Nr. C. 036248 din
19.05.1956

Raportează: șeful Direcției
Cadrelor Forțelor Armate

Pe raportul șefului Direcției
financiare nr. 040664 din
12.03.1956 cu privire la pensionarea soției fostului general de armată Avramescu Gheorghe, prim-locțiitorul ministrului forțelor armate a pus următorul ordin în rezoluție:

„D.C.F.A.

Studiați, dispuneți cele legale și raportați.”

Studiind situația fostului general de armată Avramescu Gheorghe am consta-

tat următoarele:

1. A fost comandantul Armatei a 4-a pe frontul de vest până la 02.03.1945, când, împreună cu familia sa, care se afla cu el pe front, a fost arestat de către organele Comandamentului sovietic deoarece:

— făcea parte dintr-o organizație contrarevoluționară cu ai cărei conducători a stabilit că, în cazul contraofensivei germane, să rupă frontul antihitlerist și să treacă cu trupele sale de partea armatei germane;

— a înlesnit trecerea în Germania, prin liniile frontului Armatei a 4-a, a unui detașament de legionari și a mai multor ofițeri români, considerați criminali de război;

— activitatea sa pe frontul antisovietic, unde a îndeplinit funcția de comandant al Corpului de vânători de munte (1941-1944) și al Corpului 3

armată (1944), ale căror unități au avut numeroase acțiuni împotriva partizanilor.

2. Din studiul memoriului său calificativ rezultă că pe frontul antisovietic a primit: „Crucea de fier”, clasa a 2-a și a 1-a, Ordinul german „Crucea de aur”, „Crucea militară slovacă”, „Pentru vitejie” clasa 1-a/1942, Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a 3-a și a 2-a și Ordinul „Coroana României”, cu spade în gradul de Mare Ofițer.

În perioada august 1942-aprilie 1943 a fost subordonat fostului general de corp de armată Matteklot (fost comandant al Corpului 42 german și comandant al Crimeei) care arată, într-o notă de carnet, că, în acest timp, unitățile de vânători de munte au fost întrebuințate numai împotriva partizanilor.

(Continuare în p. 32)

Documentul sigilat din casa de fier

STRICT SECRET DE IMPORTANȚĂ DEOSEBITĂ

IANUARIE 1951: STALIN

DECIDE ÎNARMAREA ROMÂNIEI

C. CRISTESCU

● Ședință de noapte la Kremlin ● Liderii din cinci țări incognito la Moscova ● Șase țări se înarmează fără nici o alianță militară ● Vasilevski vrea cantitate, Stalin ține la calitate ● Industria de război sovietică lucrează zi și noapte

Luna ianuarie 1951 a fost dominată de ofensiva fără precedent pe care armata Republicii Populare Democrate Coreene, sprijinită de milioane de voluntari chinezi, a lansat-o contra trupelor Republicii Coreea și a forțelor expediționare ale celor 16 națiuni ce apărau această țară în virtutea rezoluțiilor Consiliului de securitate și în cadrul cărora cele mai importante contingente erau cele americane. Războiul din Coreea, început la 25 iunie 1950, încordase la maximum relați-

ile internaționale și aducea o demonstrație de rău augur — războiul rece se putea ușor transforma în război pur și simplu, cu toate tragediile, suferințele și calamitățile pe care le implică orice război. În toamna, iarna și primăvara anilor 1948-1949 avusese loc o primă confruntare fără precedent în Europa. Eșuase încercarea sovieticilor de a izola Berlinul occidental, unde, potrivit acordurilor dintre cele patru puteri învingătoare, semnatare ale capitulării necondiționate a

Emil Bodnăraș, ministrul român al forțelor armate și autorul stenogramei discuțiilor secrete de la Moscova

În p. 15: Stalin dicit... (în prezidiul Congresului XIX al P.C. (b) din octombrie 1952)

celui de-al treilea Reich, staționau — pe lângă garnizoane sovietice — trupe de ocupație americane, britanice și franceze, garantând existența liberă a unei părți din fosta capitală germană. „Criza Berlinului”, declanșată de Stalin pentru a măsura capacitatea strategică și militară a foștilor săi aliați din cel de al doilea război mondial și, în același timp, voința lor politică și rezistența nervoasă, dovedise o fermitate necunoscută până atunci în relațiile foștilor parteneri ai marii coaliții antihitleriste și, totodată, o capacitate logistică extraordinară. Berlinul occidental ca și Germania de vest erau limitele europene la care Stalin și U.R.S.S. trebuiau să înțeleagă că expansiunea comunismului se oprește brusc, așa cum rezultase din liniile de demarcație dintre armatele sovietice și cele americane, britanice, franceze la sfârșitul războiului. O parte din documentele „Blocadei Berlinului”, inclusiv punerea la punct a „podului aerian” prin care partea sa vestică a fost aprovizionată timp de 10 săptămâni, sunt cunoscute. Rămân încă de aflat multe despre proiectele militare sovietice și din modalitățile prin care guvernul de la Moscova juca această carte ca și despre deciziile diplomatice și politice luate de Stalin și de colegii lui din Biroul Politic și guvernul de la Moscova pentru a lansa această operație-test și apoi

cum au dat înapoi¹. Războiul din Coreea, despre a cărui istorie au apărut în ultimii ani multe documente revelatoare, inclusiv despre relațiile dintre defunctul lider nord coreean Kim-Ir-Sen și I.V. Stalin și complicitatea lor în această agresiune împotriva sudului Coreei, reprezintă o altă încercare de expansiune — și ea nereușită — dincolo de limitele stabilite între U.R.S.S. și S.U.A. în 1945.

Literatura istorică și politică postbelică se bazează pe aceste exemple ca și pe numeroase alte fapte și documente, atunci când se analizează evoluția U.R.S.S. și mai ales politica și planurile lui Stalin de a împinge mult mai departe în lume expansiunea, dominația și influența comunismului sovietic.

Ne aflăm acum în fața unui nou document probator în acest sens. Dar înainte de a-l citi, să vedem ce se întâmpla în lume în luna ianuarie 1951, lună în care a avut loc evenimentul la care se referă documentul, pe care-l socotim de importanță istorică excepțională și pe care Magazin istoric îl publică în seria documentelor inedite, introduse de revista noastră în circuit public și istoriografic.

În primele zile din ianuarie, ofensiva chino-nord-coreeană ajunge să amenințe capitala sud-coreeană Seul, ca și orașele Incion și Pusan. La 4 ianuarie, generalul D.D. Eisenhower (care fusese din iunie 1947 președintele Universității Columbia și demisionase de la conducerea celei mai importante instituții de învățământ superior din New-York) își ține prima sa conferință de presă la Pentagon, în noua sa calitate de comandant-șef al forțelor Tratatului Atlanticului de Nord, încheiat la 4 aprilie 1949 la Washington. La 7 ianuarie, fostul comandant șef al forțelor expediționare din Europa și viitorul președinte al S.U.A. descinde la Hotel Astoria de pe Champs-Élysées din Paris (unde între 1940 și 1944 a fost sediul comandamentului militar german, iar după 1944 cel al US Army din Franța) și imediat începe un turneu de trei săptămâni în capitalele celor 11 state aliate cu S.U.A. în NATO pentru discuții cu liderii militari și politici și pentru o serie de investigații de teren. În Marea Britanie guvernul decide să interzică exportul cărbunelui și să raționalizeze metalele neferoase și oțelul. La 1 ianuarie își reia funcția noul președinte al Confederației Elvețiene, Eduard von Steiger, și devin cunoscute datele ultimului recensământ. Elveția numără 4 696 057 locuitori, cu 10% mai mulți decât în 1941. Tot cu ocazia Anului Nou în Iugoslavia sunt amnistiați 11 327 prizonieri politici și se creează Uniunea Europeană de Plăți (OEEC) din care fac parte 18 state occidentale. Cu ocazia sărbă-

¹ Vezi în acest sens dezvaluirile de strategie politică prezentată prin punctul de vedere al lui Pavel Sudoplatov, fostul adjunct al șefului Direcției informații externe din NKGB, însărcinat cu operații speciale (Magazin istoric, nr. 1-3/1995).

torilor de Crăciun de la Westminster Abbey, din Londra, este furată The Stone of Stone, denumită și Corporation Stone, capturată de la scoțieni, în urmă cu 650 ani de regele Eduard I și adusă la Londra la 1296. Jawaharlal Nehru procedează la o remaniere a cabinetului indian. Patru membri din guvernul grec în frunte cu premierul Venizelos, împreună cu regele și regina Greciei, se mută de la Atena la Salonic pentru 15 zile, în cadrul unei acțiuni descentralizatoare.

Catolicii sunt în număr de 3 000 000 în Anglia și potrivit aceleiași statistici privind centenarul restaurării ierarhiei catolice din Anglia și Țara Galilor, în aceste locuri sunt 2 900 biserici catolice și 2 000 școli, comparativ cu 695 și 200 în urmă cu un secol. Italienii cumpără trei vase de război americane, iar Africa de Sud atinge un record în vânzarea diamantelor: 50 967 041 lire sterline în 1950, față de 28 444 186 în 1949.

În nici o cronică și în nici un ziar din România sau din lume nu putem găsi însă o știre sau cel mai mic indiciu despre evenimentul ce constituie subiectul documentelor publicate acum, pentru prima oară de Magazin Istoric.

Între 9-12 ianuarie 1951, la Moscova s-a ținut o consfătuire a conducătorilor din așa-numitele țări de democrație populară și Uniunea Sovietică, la care au luat parte, potrivit raportului întocmit de delegația română după notele luate în timpul ședințelor:

„Tov. Stalin a deschis consfătuirea cu următoarea expunere (redare după note de carnet):

«În ultima vreme s-a creat părerea că Statele Unite sunt o putere de neînving și că sunt gata să pornească al treilea război mondial.

Dar în realitate s-a dovedit că Statele Unite nu numai că nu sunt gata să pornească al treilea război mondial, dar că nu sunt în stare să facă față nici unui război mic cum este cel din Coreea.

Este clar că Statele Unite nu sunt gata și că le mai trebuiească câțiva ani pentru a se pregăti. Statele Unite s-au înțepenit/înfundat în Asia și sunt legate acolo pentru câțiva ani.

Aceasta constituie o împrejurare foarte favorabilă pentru noi, pentru mișcarea revoluționară mondială că Statele Unite sunt legate în Asia pentru doi-trei ani. Acești doi-trei ani trebuiească folosiți cu pricepere.

Statele Unite au energia

atomică, aceasta o avem și noi; Statele Unite au o flotă mare de război, dar flota lor nu poate avea un rol hotărâtor în război; Statele Unite au o aviație modernă, dar aviația lor este slabă; ea este mai slabă decât a noastră.

Sarcina noastră constă în aceea ca să folosim timpul de doi, trei ani pe care-l avem, pentru a crea o armată modernă și puternică.

Avem toate condițiunile pentru a crea o astfel de armată și putem să facem aceasta.

China și-a creat o armată mai bună decât ale noastre din țările de democrație populară. Nu este normal ca voi să aveți armate slabe. Această situație trebuie lichidată. Trebuie să creați în doi-trei ani în țările de democrație populară armate moderne și puternice, care la sfârșitul perioadei de trei ani să fie complet gata de luptă. Aceasta este scopul consfătuirii noastre.

Atrag atențiunea că

Stalin, Molotov, Malenkov, Beria, Vasilevski, Ștemenko (U.R.S.S.); prim-secretari sau secretari generali ai partidelor comuniste și respectiv, miniștri ai armatelor: Ochab, Rokossovski (Polonia); Slansky, Cepicka, (Cehoslovacia); Rákosi, Farkas (Ungaria); Gheorghiu-Dej, Bodnăraș (România); Cervenkov, Pancevski (Bulgaria). La Consfătuire au fost prezenți și consilierii principali militari sovietici din patru țări: Gusev (Cehoslovacia); Boiko (Ungaria); Kolganov (România) și Emelianov (Bulgaria).

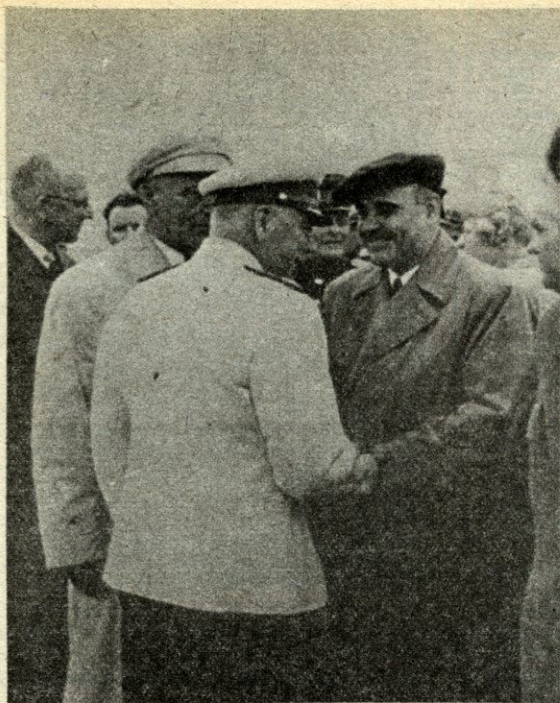
Consfătuirea a început marți 9 ianuarie la orele 21.00 la Kremlin și a fost condusă direct de I.V. Stalin, care era președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. și secretarul general al partidului comunist. Raportul pe care-l publicăm (și care este de fapt o minută a lucrărilor consfătuirii) a fost scris de mână într-un singur exemplar de către Emil Bodnăraș, la acea dată membru al Biroului Politic al C.C. al P.M.R. și ministru al forțelor armate în guvernul Republicii Populare Române. Fiecare filă este semnată de Bodnăraș, raportul este contrasemnat împreună cu Gheorghe Gheorghiu-Dej (la acea dată secretar general al Comitetului Central al P.M.R., membru al Biroului Politic și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri), iar celelalte documente sunt semnate de membrii Secretariatului C.C. al P.M.R. de aceiași șapte sau opt membri ai guvernului.

această consfătuire este neoficială și strict secretă».

Pentru continuarea lucrărilor a fost ales ca președinte al consfătuirii tov. Molotov. Au urmat rapoartele miniștrilor forțelor armate din țările de democrație populară asupra stării de pregătire de război a armatelor din aceste țări, în următoarea ordine:

Polonia — raportor tov. Rokossovski
Cehoslovacia — raportor tov. Cepicka
Ungaria — raportor tov. Farkas
România — raportor tov. Bodnăraș
Bulgaria — raportor tov. Pancevski

Din rapoartele prezentate și care au durat între 20-30 minute, a rezultat că nici una din țările de democrație populară nu este astăzi pregătită pentru a putea face față necesităților unui război, că nivelul de pregătire a forțelor armate este aproape

Gheorghe Gheorghiu-Dej pe aeroportul Băneasa strânge cu căldură mâna mareșalului Vorosilov, sosit la București în fruntea unei delegații sovietice pentru a participa la sărbătorirea zilei de 23 august 1951

identic în fiecare țară și că această pregătire sub raportul organizării și dotării s-a făcut până în prezent după planuri necoordonate între țări.

Toate rapoartele, cu excepția raportului nostru, s-au limitat la prezentarea efectivelor și situației organizatorice a forțelor armate cu realizările și lipsurile lor cât și la o serie de cereri adresate Uniunii Sovietice, în vederea îmbunătățirii dotării materiale a forțelor armate.

A lipsit din rapoarte exprimarea hotărârii proprii de a face tot posibilul pentru a mări potențialul militar al țării respective cât și indeosebi a lipsit orice referire la nevoia de a coordona, între țările de democrație populară și Uniunea Sovietică, acțiunea de organizare, pregătire și dotare materială a forțelor lor armate.

Aceste idei au fost conținute în raportul nostru. Rapoartele prezentate de miniștrii forțelor armate au prilejuit în general diferite intervenții ale tov. Stalin care, întrerupând pe raportori, le-a pus întrebări sau a făcut aprecieri care au fost apoi rezumate în cuvântarea de încheiere a ședinței.

La discuția asupra rapoartelor a luat cuvântul delegatul polon, tov. Ochab, care s-a extins asupra unui șir de considerațiuni politice legate de construirea forțelor armate polone, fără a se referi la propunerea concretă făcută de noi, deși tov. Stalin își exprimase punctul său de vedere cu puțin înainte (cu prilejul raportului tov. Pančevski) în sensul că «propunerea tovarășilor români este justă».

În continuare a cerut cuvântul tov. Rakoși pentru a

susține în întregime propunerea noastră. ceilalți delegați nu au mai luat cuvântul, tov. Stalin trecând la încheierea ședinței.

Tov. Stalin: (redare după note de carnet) «Trebuie dat mai repede ajutor tovarășilor din țările de democrație populară. Trebuie să li se trimită mai repede documentarea tehnică necesară. Am hotărât odată acest lucru și nu știu de ce nu se execută această hotărâre.

Trebuie să dăm fiecărei țări de democrație populară câte două radiolocatoare din acele pe care le avem (cu bătaia de 200 km) pentru a învăța să le utilizeze și pentru a putea identifica apropierea de avioane inamice. Mai târziu trebuie să li se dea și radiolocatoarele noi pe care le construim acum și care au bătaia de 400 km. Trebuie să vă pregătiți bine. Pentru aceasta, un plan de șase ani ca la polonezi nu este bun. Ce fel de plan este acesta pe o durată de șase ani? Cine îți asigură acești șase ani? Doi, trei ani, iată un plan bun, un plan care merge.

Trebuie să organizăm în țările de democrație populară armate care să cuprindă la război într-o primă urgență 2-2,5 milioane de oameni. Și aceasta planificat cu grijă, astfel ca această forță armată să fie bine aprovizionată cu tot ce-i trebuie.

Ce zici Vasilievski: 2-2,5 milioane sunt de ajuns?

Tov. Vasilievski: (sustinut de tov. Ștemenko): Nu, țările de democrație populară pot da ușor 4 milioane.

Tov. Stalin: Dacă vor fi 4 milioane, vor fi prost dotate. Mai bine trei milioane într-o primă urgență și bine organizate și dotate. Trei milioane ajunge!

Propunerea tovarășilor români este justă. Șocotesc că propunerea tovarășilor români trebuie primită și că organul despre care se vorbește în propunere trebuie să-i încredințăm problema dotării armatei.

Această comisiune, sau cum o vom denumi, trebuie să asigure armatei mijloace

moderne de luptă și în cantități suficiente astfel ca la sfârșitul perioadei de trei ani totul să fie gata.

Trebuie să asigurăm aviație de vânătoare reactivă în fiecare țară cel puțin câte o divizie. Aviația de vânătoare cu piston este puțin eficientă.

Cel mai greu lucru, pornind de la practica războiului, este problema munițiilor. Nici o țară de democrație populară nu poate să facă singură tot ce-i trebuie pentru război. De aceea, ele trebuie să se ajute reciproc. Aceasta va trebui să o asigure comitetul. Unele materii prime ar trebui înlocuite cu altele. Spre exemplu, arama poate fi înlocuită în multe produse militare cu aluminiul. Aluminiu în loc de aramă merge, și merge foarte bine. Trebuie multe munițiuni. Un tun, o armă ține 5-10 ani. Dar armele fără munițiuni sunt inutile. Este nevoie de multe cartușe, proiectile, bombe, mine etc.

Nu fiecare țară trebuie să facă tot. Sarcinile trebuie repartizate. Tancuri și tunuri

nu trebuie să facă fiecare. Vă opriți la două-trei țări care pot să le facă repede și bine.

Pentru aceasta trebuie un comitet de coordonare format din oameni competenți. Propun să intre și toți militarii. Și de la noi vor intra. Încă o dată amintesc: vă trebuie aviație reactivă de vânătoare, cel puțin câte o divizie de fiecare țară, cu piloți de încredere și cu grijă aleși, astfel ca să nu fugă peste graniță cu avioanele. Dar aviația reactivă de vânătoare este pentru apărare. Trebuie și aviație de bombardament pentru atac, cel puțin câte o divizie de fiecare țară, la început.

Dotarea aceasta cu mijloace moderne de luptă trebuie să o asigure comitetul. Un astfel de comitet ne trebuie.

Propun să facem imediat o comisie care să studieze problemele. Comisia să prezinte propuneri în 2-3 zile».

După o scurtă dezbateră s-a hotărât ca toți delegații țărilor de democrație populară să intre în comisia de

propuneri, sub președinția tov. Vasilievski.

Propunerile comisiei urmează a fi prezentate ședinței plenare în seara zilei de 12 ianuarie 1951.»

În virtutea hotărârii adoptate la ședința din 9.1.1951, miercuri 10 și joi 11 ianuarie, la Marele Stat Major al Armatei Sovietice s-a întrunit comisia de propuneri prezidată de mareșalul Vasilevski, care a propus și următoarea ordine de zi:

„1. Efectivele de pace și război ale armatelor țărilor de democrație populară;

2. Asigurarea aviației de vânătoare reactive pentru fiecare țară;

3. Asigurarea aviației de bombardament pentru fiecare țară;

4. Repartizarea stațiilor de radiolocație (radar);

5. Necesarul pentru timp de pace în armament, munițiuni și tehnică de luptă;

6. Necesarul pentru război în armament, munițiuni și tehnică de luptă;

7. Producția de război în fiecare țară de democrație

În timp ce la Kremlin se decreta o teribilă cursă a înarmării, la București se culegeau semnături pentru ...un pact al păcii între marile puteri...

populară;

8. Acordarea către țările de democrație populară de licențe de fabricație la materialele militare cât și de ajutor tehnic;

9. Problema rezervelor de carburanți, alimente și echipamente militare;

10. Organizarea comitetului de coordonare.

Documentele din casa de fier a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej redau apoi cu precizie cele stabilite la aceste ședințe în toate punctele ordinii de zi, Emil Bodnăraș sintetizând atât deciziile generale cât și indicativii ce priveau înarmarea, dotarea și pregătirea armatei române. Iată-le:

„Cu privire la punctul 1 s-au stabilit următoarele efective de pace și război pentru fiecare din țările de democrație populară:

	Pace	Război
Polonia	350 000	900 000
Cehoslovacia	250 000	700 000
Ungaria	150 000	350 000
România	250 000	700 000
Bulgaria	140 000	350 000
Total:	1 140 000	3 000 000

Cu privire la punctul 2 s-a convenit a se asigura forțelor armate ale R.P.R. o divizie de aviație de vânătoare reactivă formată din 90 avioane reactive MIG-15 (3 regimente a 30 avioane).

Pregătirea piloților urmează să înceapă la noi în țară în februarie 1951, divizia urmând a fi constituită și dotată în iulie 1951.

A avut loc și o discuție contradictorie cu reprezentanții Cehoslovaciei.

Cu privire la punctul 10, tov. Slanski a propus ca organul de coordonare să fie compus nu din reprezentanți permanenți.

Noi am emis părerea că, ținând cont de sarcinile importante pe care le are de soluționat cât și de recomandările tov. Stalin asupra caracterului deosebit de secret al lucrărilor comitetului de coordonare, acesta trebuie să reprezinte un organ cu multă autoritate, că membrii săi trebuie să fie permanenți, că ei trebuie aleși dintre oamenii

cu competență și mare răspundere și că din partea fiecărei țări trebuie delegați câte doi reprezentanți dintre care unul, reprezentant al forțelor armate. [În] ce privește reprezentantul armatei, socotim că din partea noastră acesta trebuie să fie în susși ministrul forțelor armate, care va putea să învețe multe din lucrările comitetului.

Tov. Farcaș a cerut cuvântul pentru a arăta că nu este de acord cu propunerea cehă și că socotește justă propunerea noastră. Tov. Rakoși a susținut, la fel, propunerea noastră. Tov. Vasilievski a cerut un răgaz de 24 ore

bombardament trebuind să fie constituită în iulie 1952.

În ce privește comitetul de coordonare, mareșalul sovietic a comunicat propunerea ca «acesta să se ocupe exclusiv de probleme de dotare». Propunerea anterioară făcută de delegația română privind celelalte aspecte ale activității comitetului se regăsesc în considerentele sovietice acceptate în unanimitate.

Vineri 12 ianuarie la ora 16.00 a fost aprobat protocolul de colaborare dintre cele șase țări așa cum fusese el stabilit de comisia de propuneri. Noaptea, la orele 22 are loc ultima ședință plenară a consfătuirii condusă de Viaceslav Molotov.

Tov. Stalin a socotit că nu mai este necesară citirea protocolului de vreme ce a fost întocmit de acord cu reprezentanții tuturor țărilor și a fost văzut de tov. Molotov.

S-a trecut la discuțiuni cu privire la desemnarea președintelui permanent al comitetului de coordonare. Tov. Vasilievski l-a propus pe tov. Bulganin.

Tov. Stalin și delegații țărilor de democrație populară au căzut unanim de acord cu această propunere.

Tov. Stalin a luat cuvântul în încheiere.

Tov. Stalin: (redare după note de carnet) «[În] ce privește Bulgaria i-ați dat aviație de vânătoare reactivă puțină. Ați plecat de la considerațiuni legate de numărul populației și nu de la considerațiuni de ordin strategic. Bulgaria are mulți dușmani la granițele ei: Turcia, Grecia, Iugoslavia. Trebuie să-i dăm mai multă aviație de vânătoare reactivă. Socotesc necesar două divizii și nu una și un regiment cât i s-a dat. Atrag atențiunea că cei doi, trei ani pe care îi avem înaintea noastră sunt un răgaz nu pentru a dormi, ci pentru a ne înarma și a ne înarma bine.

De ce este nevoie de aceasta? Aceasta este nevoie pentru că imperialiștii au logica lor, ei obișnuiesc să atace țări neînarmate sau

slab înarmate pentru a le lichida; dar ei ocolesc țările bine înarmate.

De aceea este necesar să vă înarmați în acest interval de timp bine, pentru a fi respectați de imperialiști și a fi ocoliți de ei».

Sednța a durat în total 16 minute.

În raportul delegației române din care am reprodus documentele publicate în acest număr al revistei Magazin istoric pentru prima dată, sunt expuse apoi în amănunțime toate prevederile stabilite la Moscova sub următoarea concluzie: „Pe baza efectivelor de pace și de război fixate la Consfătuirea reprezentanților țărilor de democrație populară, recomandările făcute de tov. Stalin, cât și a consultărilor avute cu Marele Stat Major al Armatei Sovietice s-a stabilit următoarea organizare a forțelor armate ale R.P.R. pentru timp de pace și la război”.

Întorși în țară, Gh. Gheorghiu-Dej și Emil Bodnăraș au informat Secretariatul C.C. al P.M.R. și pe membrii acestuia ce făceau parte din guvern despre constatări și sarcinile primite de la conducerea sovietică pentru organizarea și înarmarea armatei române și au adoptat deciziile de aducere la îndeplinire a celor stabilite la Moscova.

O primă analiză istorică ne permite să precizăm importanța și semnificația acestor documente necunoscute până acum.

1. Secretul cel mai desăvârșit era impus asupra deciziilor de importanță capitală pentru viața României și a armatei ei, luate la Moscova.

2. Scrise de mână în întregime de Emil Bodnăraș și o singură pagină dactilografiată tot de către el, după toate regulile secretului absolut (și cu o excelentă pricepere, inclusiv caligrafic), toate documentele au avut o destinație precisă: casa de fier a secretarului general al Partidului Comunist Român, unde trebuiau ținute într-un plic sigilat.

3. Cu excepția semnăturilor documentelor, nimeni nu a

avut acces la conținutul lor, nici guvernul în numele căruia se adoptase o hotărâre (de altfel fără nici un număr), nici Biroul Politic și Comitetul Central al partidului comunist, nici Marea Adunare Națională, la cea dată îndeplinind funcția de Parlament.

4. Armata română era organizată și înarmată potrivit deciziilor adoptate de I.V. Stalin, de conducerea politică și militară sovietică (desigur, în consultarea cu conducătorii comuniști fuseseră reținute și unele puncte de vedere românești), iar controlul lor era asigurat de consilierii militari sovietici. Din acest unghi istoric apare extrem de limpede valoarea autonomiei dobândite odată cu plecarea trupelor sovietice din România (vezi Magazin istoric, nr. 4-6/1995) și apoi prin adoptarea liniei de independență de către comuniștii români în aprilie 1964. Atunci s-a redobândit posibilitatea de a acționa relativ independent a statului român, chiar și a statului-partid comunist.

5. România și armata erau implicate ipso facto fără a se putea opune și fără nici un menajament în strategia generală sovietică. Corelată cu evenimentele din Coreea și cu cele din Europa, această strategie (sub motivația că era un răspuns la politica militară a S.U.A. și a aliaților lor din NATO) avea o certă orientare expansionistă, agresivă¹. Situația avea să se repete peste un deceniu, cu ocazia crizei rachetelor, când România nu a fost nici măcar anunțată de amplasarea armamentului strategic sovietic în Cuba, despre care am publicat deja documente în revistă (nr. 2/1995).

6. Simpla comparație a acestor cifre trasate în 1951 ca directivă conducerii României arată cât preț puneau Stalin și guvernul sovietic pe prevederile Tratatului de pace dintre Națiunile Unite și țara noastră, care fuseseră cu neslăbită atenție

precizate de cele trei mari puteri, U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie, iar în ceea ce privește România cuvântul decisiv revenise Uniunii Sovietice.

Ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de pace, efectivele totale ale armatei române se cifrau, în decembrie 1947, la 138 000 oameni, din care 97 000 armata de uscat, 12 740 aeronautica, 4 880 marina, 20 000 grăniceri, 2 420 elevi în școlile de subofițeri și ofițeri (România în anii celui de-al doilea război mondial, vol. III, p. 509).

În cadrul strategiei sale ofensive globale, Stalin și guvernul sovietic fixaseră armatei române efective duble (în timp de pace) și chiar quadruple (în timp de război), precum și o înarmare amplă și accelerată fără nici o legătură cu prevederile Tratatului de pace. Documentul sintetizat de Emil Bodnăraș la Moscova stabilea cu precizie toate tipurile de arme și armamente ce trebuiau să intre în dotarea armatei române.

7. Lectura documentului rezumat scris de Emil Bodnăraș pune din nou în lumină acest personaj de primă linie din rândurile comuniștilor români. Redactarea lui Bodnăraș este de o perfectă claritate, scrisul de intelectual, corelațiile aparținând în mod vădit unui militar, familiarizat cu activitatea în armată și poate și cu alte rosturi. Oricum, personalitatea acestuia se cere descifrată, ea fiind acoperită de foarte multe mistere — ofițer al armatei regale române, agent al serviciilor secrete sovietice, deținut politic în România, emigrant comunist în U.R.S.S., membru al triumviratului Părulescu, Rangheț, Bodnăraș, care a înlăturat manu militari la 4 aprilie 1944, evident din ordin extern, pe Ștefan Foriș, secretarul general la cea dată al C.C. al P.C. din România, apoi secretar general al Consiliului de Miniștri, ulterior ministru al forțelor armate, denunțator violent al lui Gheorghiu-Dej în 1946-1947, pentru tendințe și inclinații proamericane,

¹ Magazin istoric, nr. 9/1995 (articolul dr. M. Retegan).

membri al conducerii comuniste din România până la moarte (1976), după ce propusese încă din 1955 retragerea trupelor sovietice din România, iar ulterior îi rezistase lui Hrușciov, în încercarea acestuia de a-l racola din nou contra lui Gheorghiu-Dej, complice prezumtiv al lui I.B. Tito de pe vremea când se aflau amândoi la Moscova, oponentul lui Ceaușescu la desemnarea acestuia de către Biroul Politic ca urmaș al lui Dej, în martie 1965; și apoi, cel ce a propus-o în 1972 pe Elena Ceaușescu în „conducerea superioară” a partidului și a statului.

Unui asemenea personaj merită să-i fie cunoscută nu doar activitatea, desigur incriminantă, dar și jocul.

8. Felul cum s-au comportat Dej și Bodnăraș la Constituția de la Moscova, obediința lor și „propunerile juste”, apreciate și aprobate chiar de Stalin, în contrast cu tonul mustrător adoptat față de alți conducători din democrațiile populare, de exemplu cehii și polonezii, nu poate să nu ne ducă cu gândul la o turnură politică în care liderii români vroiau să intre sub pielea și în voia „conducătorului suprem”. În acest sens pledează caracterul moderat al propunerilor lor, lipsa lor de aventurism și mai ales lipsa lor de entuziasm pentru propunerile radicale. Cred că sub unghiul de interes al jocului și psihologiei politice, acea consfătuire comportă multe elemente pline de substrat. Nu ne rămâne decât să căutăm și alte dovezi ale școlii politice românești, generată de dictatura comunistă.

Sunt doar câteva considerații istorice preliminare generate de setul de documente din casa de fier a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Desigur, la Moscova, în Arhivele Președintelui Federației Ruse și în cele ale armatei,

SE PĂSTREAZĂ ÎN CASA DE FIER
în plic sigilat

Aprobate de Secretariatul Comisiunii
guvernamentale pentru probleme de apărare

Strict secret
De importanță deosebită

HOTĂRĂRE

Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române, luând act de Protocolul încheiat la 12 ianuarie 1951 la Moscova cu privire la lucrările reprezentanților Uniunii Sovietice și ai țărilor de democrație populară, cât și de constituirea Comitetului de Coordonare, își însușește pe deplin recomandările cuprinse în Protocol și salută constituirea Comitetului de Coordonare.

Față de recomandările cuprinse în Protocol, Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române

hotărăște:

1. Să ia toate măsurile necesare pentru a asigura îndeplinirea la timp a tuturor sarcinilor cari îi revin.

2. Să delege în Comitetul de Coordonare ca reprezentanți ai săi permanenți pe tovarășii:

Chivu Stoica, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și general colonel Emil Bodnăraș, ministrul Forțelor armate.
București, la 16 ianuarie 1951

Exemplar unic
Bătut la mașină: E. Bodnăraș

București, la 16 ianuarie 1951

Gheorghe Dej
Luca
Stoica
Chivu Stoica

Emil Bodnăraș
Stoica

Exemplar unic.
Bătut la mașină: E. Bodnăraș.

SE PĂSTREAZĂ ÎN CASA DE FIER
în plic sigilat

Strict secret

HOTĂRĂRE

Secretariatul C.C. al P.M.R. ascultând propunerile tovarășilor Gheorghiu-Dej și Vasile Luca cu privire la constituirea unui organ special în legătură cu executarea sarcinilor rezultate din Protocolul de la 12 ianuarie 1951, încheiat între reprezentanții Uniunii Sovietice și ai țărilor de democrație populară,

hotărăște:

1. Constituția sub conducerea tov. Gheorghiu-Dej a unei comisii guvernamentale în care intră ca membri următorii tovarăși: Vasile Luca, Teohari Georgescu, Chivu Stoica și Emil Bodnăraș.

2. Atribuțiunile comisiei guvernamentale sunt: organizarea, conducerea și controlul întregii munci în legătură cu îndeplinirea sarcinilor și recomandărilor Protocolului de la 12 ianuarie 1951.

3. Comisiunea guvernamentală, pentru organizarea activității sale, își constituie un secretariat.

București, la 17 ianuarie 1951

se găsesc documentele integrale și originale ale conștiinței din ianuarie 1951. Dar, pentru noi, documentele puse acum în circulație de Magazin istoric sunt suficiente pentru a pătrunde încă unul din misterele Kremlinului. Total necunoscută de opinia publică la vremea respectivă, ca și de presa mondială, ținută în cel mai adânc secret chiar față de națiunile celor șase țări implicate, făcând parte din modalitățile politicii totalitariste, conștiința din ianuarie 1951 de la Moscova aduce o piesă documentar-istorică de primă însemnătate la dezvăluirea sistemului dominației sovietice absolute asupra țărilor central și est-europene și la analiza agresivității U.R.S.S. Ce altă concluzie lasă documentele publicate decât ilustrarea planurilor de pregătire a unei încercări de forțe militare cu statele occidentale și desigur în primul rând cu S.U.A. și partenerii din NATO?

În sfârșit, credem că, pentru a distinge cât mai profund și precis trăsăturile psihologice ale dictatorului de la Kremlin (ce avea să moară peste numai 26 luni, -după cum Rudolf Slansky avea să fie executat în 1952 ca trădător și spion occidental, Beria urma să aibă aceeași soartă în iunie 1953, iar Cervenkov în Bulgaria, și Malenkov și Molotov în U.R.S.S., Ochab în Polonia, Rakoși în Ungaria, aveau să fie eliminați în primii ani după dispariția lui Stalin), „stenograma” Bodnăraș aduce suficiente elemente noi. Documentele citate, precum și cele publicate în extenso ne reconfirmă convingerea că istoria contemporană rezervă cercetătorului un câmp vast de surprize, pentru care laboratoarele sale de analiză modernă și interpretare trebuie să fie pregătite, pe deplin pregătite. ■

SE PĂSTREAZĂ ÎN CASA DE FIER

În plic sigilat

Strict secret

Protocol

asupra ședinței Secretariatului
C.C. al P.M.R. din 15 ianuarie 1951

Participanți:

T.I. Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca,
Teohari Georgescu, Iosif Chișinevski, Alexandru Moghioroș.
Chivu Stoica
Emil Bodnăraș

1. Ordinea de zi a ședinței

Raportul t.t. Gheorghiu-Dej și Bodnăraș asupra lucrărilor conferinței delegaților țărilor de democrație populară și ai Uniunii Sovietice care a avut loc la Moscova între 10-12 ianuarie 1951.

Raportor: t. Bodnăraș

2. Pe baza discuțiilor asupra lucrărilor conferinței de la Moscova cât și a recomandărilor făcute de conferință, Secretariatul C.C. al P.M.R. în unanimitate:

a) Aprobă raportul prezentat din partea R.P.R. la conferință asupra situației forțelor armate și a organizării apărării naționale.

b) Aprobă Protocolul încheiat la Moscova la 12 ianuarie 1951 între reprezentanții Uniunii Sovietice și ai țărilor de democrație populară.

c) Salută crearea Comitetului de Coordonare.

d) Hotărăște să ia toate măsurile necesare atât pe linie de partid, cât și de guvern pentru a aduce la îndeplinire toate sarcinile și recomandările cuprinse în Protocolul de la 12 ianuarie 1951.

e) Însarcinează pe t.t. Gheorghiu-Dej și Vasile Luca ca la 17 ianuarie 1951 să-i prezinte propuneri pentru constituirea unui organ special cărui să-i revină sarcina de a organiza, conduce și controla întreaga muncă în legătură cu îndeplinirea sarcinilor și recomandărilor Protocolului de la 12 ianuarie 1951.

f) Delegează ca membri permanenți din partea R.P.R. în Comitetul de Coordonare pe t.t. Chivu Stoica și Emil Bodnăraș.

g) Hotărăște să facă demersurile necesare pe lângă guvernul Uniunii Sovietice pentru a obține consilieri în următoarele ramuri de activitate:

- organizarea lucrărilor de mobilizare în administrația civilă;
- organizarea și exploatarea mijloacelor de telecomunicație;
- organizarea și exploatarea transporturilor de cale ferată.

București, la 15 ianuarie 1951

SE PĂSTREAZĂ ÎN CASA DE FIER

În plic sigilat

Strict secret

Conține

1. Raportul asupra consfătuirii reprezentanților țărilor de democrație populară și ai Uniunii Sovietice la Moscova în zilele de 9-12 ianuarie 1951 — (24 file).

2. Raportul făcut la Moscova asupra situației forțelor armate ale R.P.R. și a apărării naționale (4 file).

3. Protocolul asupra ședinței Secretariatului C.C. al P.M.R. din 15 ianuarie 1951 (3 file).

4. Hotărârea Consiliului de Miniștri (2 file).

5. Hotărârea Secretariatului C.C. al P.M.R. cu privire la constituirea comisiunii guvernamentale (1 fișă).

București, la 17 ianuarie 1951

Adresat: tov. Gheorghiu-Dej

OCTOMBRIE
1945

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Direcția generală a P.T.T. este autorizată să reia legăturile telegrafice directe cu Franța, Belgia, Olanda, Polonia, Ungaria și Danemarca. Sunt admise telegrame de orice fel în limbaj clar într-una din limbile română, rusă, franceză sau engleză.

● În urma operațiunilor de control a populației Capitalei, se aproximează că Bucureștii au 1 100 000 locuitori stabili și 8 000 flotanți zilnici.

● În rada portului Galați, în prezența primului ministru, a altor membri ai guvernului, a ambasadorului U.R.S.S. și a reprezentanților sovietici în Comisia Aliată de Control are loc solemnitatea restituirii de către Uniunea Sovietică a 34 nave românești de război și comerciale luate ca pradă de război.

● Bände de răufăcători devastază cimitirele. La Bellu se fură din cavouri plăcile de marmură, ghiwecele cu flori, candelile, cruciulițele, perdelele ș.a.

● În lupta cu răufăcătorii, personajul de prim-plan este comisarul șef Eugen Alimănescu din Prefectura Poliției Capitalei. Zilnic — scrie Fapta din 2 octombrie — acesta „primește zeci de telefoane prin care e amenințat că în cazul când nu va înceta ostilitățile, va fi exterminat”. Un Tribunal excepțional al Asociației spărgătorilor din România, întrunit în ședință extraordinară, l-a condamnat la moarte. „Nu voi înceta lupta — a declarat comisarul — decât atunci când în Capi-

Cum i se înfățișează cititorului ziarelor bucureștene din urmă cu cinci decenii lumea în octombrie 1945?

„O lume agitată, frământată de pasiuni și de interese ce se ciocnesc — scrie Sebastian Șerbescu, directorul ziarului *Semnalul*, la 20 octombrie. O lume care vreme de șase ani s-a deprins să rezolve cu forța conflictele”. La cinci luni de la încetarea ostilităților în Europa „dezarmarea învinșilor e completă, demobilizarea milioaneilor de soldați decurge în liniște, majoritatea deportaților s-au întors în patrie”.

Totuși răul provocat de război este departe de a fi îndepărtat pe deplin. „Raporturile între țări, rupte sau întrerupte de război, sunt greu de înnodat. Neîncrederea reciprocă stăruie ca un duh necurat la căpătâiul celor ce negociază.”

În politica internă a fiecărei țări — continuă S. Șerbescu — urile semănate cu atâta abundență de regimurile dictatoriale sunt departe de a se stinge. Lupta electorală ce se desfășoară aproape pretutindeni atâtă patimile. Nerăbdarea noilor veniți în viața publică suportă greu recriminările celor ce nu cred decât în trecut. Acum, mai mult decât oricând, nu se poate cere partidelor obiectivitate”.

Dacă nu obiectivitate, măcar decență sau toleranță. Dar și intoleranță este un semn al vremurilor.

Reduse la tăcere, prin suprimarea publicațiilor lor, partidele istorice (P.N.Ț.-Maniu și P.N.L.-Brătianu) sunt absente în lumea presei. Atacurilor pamfletare venite dinspre zările comuniste cele două partide nu au cum să le răspundă prin slovă gazetărească. Mai mult, publicațiile celor două disidențe (*Dreptatea nouă*, organ al P.N.Ț.-A. Alexandrescu, și *Drapelul*, al P.N.L.-Gh. Tătărescu) participă și ele la „demascarea” și „acuzarea” fruntașilor opoziției.

Astfel, *Dreptatea nouă*, din 6 octombrie, scrie că „babele istorice — și fiecare știe cine sunt aceste babe — nu au făcut decât să trăgănească săvârșirea marelui act [de la 23 August] care ne-a smuls din ghiara hitlerismului”. Din pricina acelorasi, a mai curs din belșug nevinovat sânge românesc — nu sânge boieresc sau ciocoiesc, ci sânge al muncitorului și țăranului”.

În sfârșit, când „ziua eliberării a sunat, aceleași bețe în roatele statului au fost puse de aceleași babe de arhivă”.

Cu aceeași intoleranță, *Dreptatea nouă* din 17 octombrie semnalează faptul că *Viața Românească* publică „în chip inexplicabil” o proză de profesorul clujean Victor Papilian „alături de semnaturi ca acea a d-lui Miron Constantinescu”.

Prima
ploaie
de toamnă...

Un ministru
la meci —
Ștefan
Voltec (x)

Deși marginalizați, liderii P.N.T. și P.N.L. folosesc orice prilej public pentru a protesta împotriva abuzurilor guvernului Groza, atrăgând atenția opiniei publice internaționale asupra caracterului dictatorial al acestuia.

Astfel, într-o declarație făcută reprezentanților presei străine, la 23 octombrie 1945, C.I.C. Brătianu se referă la mijloacele prin care guvernul împiedică exercitarea libertăților democratice. Nu numai „opiniile politice ale opoziției au fost sistematic înăbușite”, arată Dinu Brătianu, „dar chiar și aceea a simplului cetățean, a omului de pe stradă, ce are de făcut o plângere împotriva unui abuz al administrației, sau o observație de făcut contra unei măsuri greșite sau insuficiente. Priviți jurnalele noastre, sunt singurele din lume unde nu veți găsi nici o critică la adresa organelor administrative. Guvernul se proclamă popular reprezentativ și salvator pentru Țară, atât în prezent cât și în viitor, socotește că administrația sa reprezintă deopotrivă chintesența perfecțiunii: ea este infailibilă și mai presus de orice critică.

Acest guvern ce prezintă toate stigmatele dictaturii — continuă liderul P.N.L. — constituie un real pericol pentru România, atât în ordinea internă, cât și pentru poziția sa internațională” (cf. *România. Viața politică în documente. 1945*, coordonator Ioan Scurtu. Arhivele Statului din România, București, 1994).

Presa oficială lansează și întreține în paginile ei imaginea unei țări și a unui popor avântate în opera de refacere. Înainte pentru reconstrucția țării se intitulează o rubrică (pagină) permanentă a *Scânteii*, în care sunt evidențiate faptele deosebite ale tuturor celor care „s-au încadrat în munca nouă, constructivă, a democrației. De la inginerul de pe șantier și până la plugarul de pe ogor, există o înclăștare tăcută, în luptă și muncă pentru refacerea țării”.

Iată câteva consemnări: muncitorii de la uzinele „Malaxa” — Tohan trec la producția de pace; la uzinele bucureștene „Wolff”, într-o oră și un sfert se tocesc 1 000 kg fontă; fabrica „Moara românească” produce 57 000 pâini zilnic, „afară de faptul că se macină făină pentru toate brutăriile din sectorul IV Roșu”; Smeleas Alexandru, primul erou al muncii de la Societatea de Telefoane, inventează „numeroase sisteme de perfecțiune în domeniul telefoanelor”; muncind 108 ore într-o săptămână, muncitorul Gh. Dragomirescu din Călărași reușește să repună în funcțiune uzhina electrică a orașului; în întrecere cu cei de la „Tăbăcăria Națională”, muncitorii de la „Talpa” produc 140 000 perechi de încălțăminte pentru „frații lor din uzine și fabrici”; la mina de cărb-

Cronică mărunta

tală nu va mai exista nici un borfaș”. În cele 4 luni de când este șef al Brigăzii Tehnice, Alimănescu a arestat peste 1 000 de spărgători, care jefuiseră valori de 4 miliarde lei. El va fi evocat, peste ani, de regizorul Sergiu Nicolaescu în filmul *Cu mâinile curate*.

● Primul foto-reporter din presa română interbelică, I. Berman, este evocat de Semnalul. „Berman a ridicat această profesiune la rangul de mare misiune socială. El a vizitat închisorile și ocele din țară, împreună cu reporteri ai condelului pentru a cere mai multă omenie pentru cei striviți de soartă; a coborât în mine și saline; nu s-a temut să intre în leprozerii; ne-a redat o adevărată frescă a cocioabelor, bordeielor și mizeriei din jurul Capitalei; a realizat documentele muncii și zbaterii omenești, a participat cu toată inima și talentul său de artist al obiectivului la cel mai amplu reportaj social”.

● Pericolul bolilor epidemice — în special a tifosului exantematic — poate fi înlăturat prin „elementara curățenie” și prin eliminarea coziilor (la alimente, la gaz, la tutun) scrie Libertatea, care continuă: „Condițiile în care este obligat cetățeanul să călătorească de la un capăt la celălalt al Bucureștiului cu tramvaiul constituie de asemenea un permanent pericol pentru dezvoltarea epidemiilor. Îmbulzeala sălbatecă din tramvale este cel mai propice mij-

**Înmormântarea
comisarului
Gh. Șincal,
căzut
la datorie**

Cronică mărunță

loc de transmitere a paraziților”.

● Jurnalul de dimineață publică următoarea telegramă trimisă la Sinaia (vila „Luminis”) de Yehudi Menuhin, din America, maestrului său, George Enescu: „Prea scumpe prietene, în fine putem năzui să ne reîntălnim. Gândurile noastre pline de iubire și de fericire au fost mereu cu dumneata. Te rog telegrafiază și spune dacă ai nevoie de bani sau de bunuri. Nenumărării și credincioșii dumitale admiratori așteaptă cu nerăbdare să te îmbrățișeze iar. Dați-ne de veste ce mai faceți, dumneavoastră și doamna Enescu. Cu toată dragostea, al dumitale vechi și credincios, Yehudi Menuhin”.

„Gestul lui Yehudi Menuhin — scrie Barbu B. Brezianu — este simplu și înduioșător. Și ne place să întrezărim în telegrama californiană a lui Yehudi o mână prietenoasă, un călduros shake hands american adresat României, întruchipată prin cel mai nobil exemplar al spiritualității sale, prin George Enescu”.

● În Cismigiu se inaugurează un bust închinat Maicei Smara (Smaranda Gheorghiu), scriitoare și militantă feministă.

Smara, scrie ziarul Victoria, „a muncit 60 de ani pentru ridicarea prin cultură a poporului. A scris 30 de volume, a înflințat școala în aer liber, a donat tot ce a avut muzeului din orașul natal, Târgo-

buni de la Comănești, echipe de voluntari lucrează peste program câte opt ore, iar la ieșirea din șut aceștia sunt întâmpinați de săteni care le aruncă florile recunoștinței”.

Capitala înregistrează, în această lună, o suită de întruniri (congrese, conferințe etc.) pe diferite teme.

Astfel, amintim: Congresul general al preoților când, „pentru prima oară în istoria țării noastre, preoții ortodocși, catolici, uniți, reformați, de rit mozaic și musulman s-au întrunit pentru a cementa prietenia între popoarele conlocuitoare din România”. Congresul național al Tineretului Progresist, salutat de P.S. episcopul Antim Nica, dr. Petru Groza, prof. Petre Mirescu, director în Ministerul educației naționale și Mihail Sadoveanu, președintele de onoare al Tineretului Progresist, care mărturisește: „În locul copilului meu căzut pe front pentru România nouă, soarta vrea ca să se adune în juru-mi tineretul țării mele”.

Al XVI-lea Congres al Asociației Generale a Inginerilor din România, care se desfășoară sub lozincă „Totul pentru vindecarea rănilor războiului”.

Al treilea Congres al matematicienilor români, în cadrul căruia este sărbătorit semicentenarul revistei *Gazeta matematică* și se organizează o expoziție a cărții românești de matematică.

În fine, are loc și Conferința Națională a P.C.R., care adoptă noul statut al partidului și alege Comitetul Central, Biroul Politic și Secretariatul P.C.R. Conferința stabilește de fapt, strategia și tactica P.C.R. pentru preluarea puterii în întregime.

Să reținem și în această lună câteva declarații ale oamenilor politici.

Dr. Petru Groza, primul-ministru: „Voi rămâne aici unde sunt până când voi veți cere ca să plec. Căci eu nu am dreptul să trădez un popor. Dacă voi odată veți crede altfel, eu după cum am pășit la putere împlinind porunca voastră, tot așa voi părăsi reședea această putere.” (La o adunare populară din Timișoara)

Teohari Georgescu, ministru de interne: „Reacționarii vorbesc că li s-au răpit libertățile. Cercul reacționare din străinătate și ele același lucru. Dar partidele istorice au sedii în Capitală, 70 de sedii deschise, unde au libertatea să se adune și să-și arunce venin împotriva poporului și guvernului poporului”. (La o întrunire comunistă în sala cinematografului „Aida”)

Emil Bodnăraș, secretar general al Președinției Consiliului de Miniștri: „Acum câteva zile am luat hotărârea de a interzice accesul publicului la Președinție. Această măsură este justificată de faptul că aproape 98 la sută din audiențe erau solicitate în vederea satisfacerii unor interese personale și numai 2 la sută priveau problemele de interes general”. (Declarație de presă)

Patriarhul
Nicodem
vorbind la
Congresul
general
al preoților

Dr. Petru Groza,
la Galați,
la preluarea
navelor
românești
înapoiate
de U.R.S.S.

Anton Alexandrescu, ministrul cooperației: „Când țara va fi iarăși bogată și liniștită, ne vom îngădui, poate, să ne reluăm iarăși pozițiile, dar până atunci să punem mâna pe mistrie și să refacem ceea ce ne-au stricat alții”. (La o întrunire P.N.T. - A. Alexandrescu la Râmnicu Sărat)

Câteva secvențe de viață cotidiană bucureșteană în octombrie 1945. Se distribuie zahăr pentru copiii sub vârsta de 15 ani — 150 grame de persoană. ● Aprovizionarea cu carne de vită și porc este deficitară. Se consumă în schimb cabaline. Într-o singură zi, 10 octombrie, la Abatorul comunal, sunt sacrificatii pentru conșum 39 cai și iepe. ● Rația de pâine este de 300 grame de persoană. ● În vitrina Cofetăriei „Nestor” de pe Calea Victoriei, Misiunea militară britanică expune fotografii din lagărul nazist de la Belsen. O familie, Weiss, din Cluj, descoperă într-una din aceste fotografii pe fiica lor Judith, deportată de horthyști în urmă cu mai bine de un an. ● Specula, furturile, criminalitatea sunt în „floare”. Într-o singură noapte, la Azilul de noapte, sunt arestați 115 vagabonzi și borfași. În lupta pentru prinderea unui bandit internațional, lăncu Broitman, moare împușcat comisarul Gh. Șincai. ● Nu toți comisarii de poliție sunt însă integri. Astfel, sub pretextul unei percheziții judiciare, doi comisari de la circa 25, au furtuit locuința unui spărgător; ei au fost arestați pentru infracțiunile de luare de mită, viol, abuz de putere și înlesnire de evadare. ● Speculanților de la „Bursa neagră”, prinși de poliție, li se aplică pe actele de identitate ștampila „Găsit la Bursa neagră”. ● Și o veste bună pentru cei care călătoresc pe calea ferată: în curând va începe electrificarea primelor linii, prima dintre acestea anunță *Momentul* din 4 octombrie, „va fi între stațiile Brașov și Câmpina”.

La strămutarea la cele veșnice a istoricului și diplomatului Ioan C. Filitti (8 mai 1879-21 septembrie 1945), George D. Florescu îl evocă în ziarul *Semnalul* din 2 octombrie pe cel ce a fost „cercetătorul atât de priceput și mai cu seamă atât de cinstit al întunecatului nostru trecut”.

În 1913, ca director politic în Ministerul afacerilor străine, contribuie în mod strălucit la încheierea păcii de la București (*Magazin istoric*, nr. 7, 8/1993), ceea ce îi aduce elogiile primului-ministru, Titu Maiorescu, în plenul Parlamentului: „Trebuie să recunoșc că unul dintre cei mai inteligenți colaboratori ai mei a fost directorul politic din Minister, dl. I. Filitti și cred că unui bătrân ca mine îi va fi îngăduit să laude înaintea d-voastre pe un funcționar tânăr cu care a lucrat împreună”. ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

viște și Muzeului St. Georges toate documentele unei vieți închinată muncii”.

● La 22 octombrie, motonava „Transilvania” — după ce timp de 4 ani navele românești de pasageri nu mai ieșiseră în larg — pornește iarăși în cursă, spre Haifa, unde transportă 1 003 emigranți evrei (mulți dintre ei supraviețuitori ai lagărelor naziste de la Auschwitz și Belsen).

● Același ziar, referindu-se la neglijarea de către conducătorii auto a ordonanței privind claxonatul în București, consemnează: „Unii sunt însă de părere că sunetul produs de punerea în funcție a unui claxon e cu totul insuficient: astfel se explică, probabil, cazul celui motociclist care traversa alaltăieri Calea Victoriei având în spate pe un alt domn armat de un... trombon de o mărime respectabilă, din care scotea la intervale de 2-3 secunde sunete într-adevăr înspăimântătoare”.

● Ministerul de război face cunoscut ostașilor desconcentrați că „Je este riguros interzis să mai îmbrace uniforma militară. Acei ce o posedă, proprietate sau cedată de unități prin desconcentrare, sunt obligați ca în termen de 30 de zile de la desconcentrare să o vopsească în culoarea hainelor civile. Desconcentraților care vor mai fi găsiți purtând uniformă militară li se va confiscă uniformă și vor fi trimiși în judecata Curții Marțiale”.

Al. Rosetti — inedit

SCRISORILE LIMBII ROMÂNE

IOAN LĂCUSTĂ

Parcurem, cu aceeași emoție, alte pagini din corespondența primită de Al. Rosetti (1895-1990) de la prieteni, colaboratori, discipoli din străinătate și păstrată acum în Colecțiile speciale ale Bibliotecii Naționale din București.

În numărul trecut, am prezentat câteva mărturii epistolare privind interesul și aprecierile de care se bucura activitatea științifică a savantului în cercurile intelectuale internaționale.

Măhnit de soarta țării românești

Dar dialogul epistolar nu se limitează doar la sfera preocupărilor științifice. Dincolo de acestea, sunt pregnante ecurile evenimentelor politice care au marcat istoria deceniilor trei-patru ale acestui veac: pregătirea războiului, prigonirile rasiale, rapturile teritoriale din pământul românesc ș.a.

Astfel, la 14 august 1939, profesorul *Julien Bonfante* îi scria despre tristețea sa de a părăsi Europa, pentru a se stabili în S.U.A.

„Știți foarte bine că, prin educația mea și prin gusturile mele, eu aș prefera Europa, în general (Italia și Germania sunt excluse) și România în particular, în locul Americii, fie de Nord, fie de Sud; de aceea am rezistat în Spania cât am putut. Dar dv. știți care este situația mea, și care este situația Europei în general pentru un italian eretic („Hétérodoxe” în original). Dar, vă repet, că eu plec cu speranța fermă de a reveni și, dacă este posibil, în țara dv. Poate că, în câteva luni, situ-

ația europeană va fi complet diferită”.

De altfel, profesorul italian fusese invitat de Al. Rosetti să predea la Universitatea din Iași, „oferită generoasă și propunere atât de flatantă pentru mine”, scria Bonfante. În aceeași scrisoare îl felicita pe colegul său român pentru alegerea sa ca deputat, continuând: „Permiteți-mi de a vă spune cât de mult atitudinea înțeleaptă și curajoasă a țării dv. a umplut de admirație în aceste luni pe toți cei care iubesc libertatea popoarelor. Sunt alături de țara dv., pe care o consider deja un pic a mea, din toată inima și cu toate urările mele. Eu am făcut tot ceea ce am putut — desigur, puțin! — pentru a combate valul de opresiune care se întinde asupra Europei”.

La 6 octombrie 1940, din New Jersey, S.U.A., unde preda în cadrul Departamentului de limbi și literaturi moderne al Universității Princeton, J. Bonfante scria la București: „Eu mă preocup din ce în ce mai mult de limba română, tare neglijată în S.U.A. (pentru a nu spune ignorată) și poate voi face un curs de română în această iarnă (câțiva studenți mi l-au

cerut).

Înutil de a vă spune dragă domnule — continuă J. Bonfante — cât sunt de măhnit de soarta țării dv. nefericite, atât de nobilă și de străveche. Dar atât cât vă va rămâne un fragment de țară, veți ști să o faceți mare prin munca dv; în așteptarea zilei resurrecției, care nu poate întârzia, rămân al dv. prieten”.

Pacea interioară și exterioară

Sub semnul unei lungi și trainice prietenii s-a desfășurat corespondența cu *Roman Jakobson* (1896-1982), unul dintre întemeietorii fonologiei, fondator, alături de prințul N.S. Trubetzkoy, al Cercului lingvistic de la Praga. De origine rusă, R. Jakobson a părăsit în Cehoslovacia, unde s-a și căsătorit, apoi s-a stabilit în S.U.A., fiind profesor la celebra Universitate Harvard.

Într-o scrisoare din 24 februarie 1940, îi adresa prietenului său de la București „o mare rugămintă: sora soției mele, născută Vera Pirkova, și soțul ei, dr. Jaromir Basch,

au venit la începutul acestei luni la București, după ce au suferit teribil la Praga. Ei sunt cu cei doi copii mici ai lor, nu cunosc pe nimeni la București și îmi imaginez că sfaturile dv. sau cuvintele de încurajare ar putea însemna ceva pentru ei în această situație.

Mi-am permis să vă numesc, pe dv. și pe dl. Graur, în scrisoarea pe care le-o voi scrie, și vă voi fi infinit de recunoscător dacă dv. ați avea bunăvoința ca, în numele prieteniei noastre, să-i sprijiniți puțin în primii lor pași în România. Aceștia sunt oameni foarte curajoși, cei care împreună cu prietenii noștri Bröndal [lingvistul danez Viggo Bröndal, 1887-1942, legat de asemenea printr-o caldă prietenie de Al. Rosetti, exprimată și în bogata corespondență dintre ei] mi-au salvat viața în urmă cu un an.

N-aș vrea să vă împovărez, dar timpurile sunt foarte dure. Sperăm că măcar frumoasa dv. țară și țările scandinave vor fi scufite de uraganul de acum.

Dar, în aprilul an 1940, nici România, nici țările nordice, nici alte state n-au fost ocolite de uraganul pustiitor. Printre ele și Franța, invadată de hitleriști, în iunie acel an.

La 21 august 1940 — deci la aproape două luni după ce Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herței fuseseră luate de U.R.S.S. — din Clermont-Ferrand, prof. Boris O. Unbegaun scria: „Țara dv. trece acum printr-o dură încercare. Sper că va ieși cu cât mai puține pierderi posibile.

Aici, la Clermont, noi n-am avut de suferit din urma celei de-a treia cuceriri a Galiei. Au fost câteva alarme, D.C.A. [antiaeriană] a tras, dar nici o bombă n-a căzut peste orașul nostru. Clermont a fost ocupat de germani în timp de opt zile”.

„Tot în acel an 1940, la 28 septembrie, la aproape o lună după răpirea Nord-Vestului Transilvaniei de către Ungaria horthystă, din Amsterdam, profesorul Marius Volkoff, de la seminarul de

limbi romanice al Universității din acest oraș, îi scria (în românește) lui Al. Rosetti: „Împrejurările n-au fost prielnice pentru o corespondență regulată, nici la d-voastră, nici la noi, de aceea vă mulțumesc cam târziu pentru frumoasa ediție a doua a *Istoriei limbii române* [vol.] I.

Mi-ați făcut o mare plăcere gândindu-vă la mine! Tocmai în timpurile acestea munca spiritului e o mare consolatie și o carte însemnată ca a d-voastră e un cadou plăcut!” Profesorul olandez solicita, totodată, un serviciu: „Am în România un prieten foarte bun, colegul nostru E. Petrovici, din Cluj. Ați putea să-mi găsiți noua lui adresă? Aș fi fericit să-i scriu câteva rânduri tocmai acum. Am studiat și eu la Cluj...”

O scrisoare trimisă la 24 decembrie 1940 de un alt eminent lingvist al acestui veac, Leo Spitzer (1887-1960), de origine austriac, emigrat în Turcia și apoi în S.U.A., profesor la Universitatea John Hopkins, din Baltimore, Maryland, creatorul stilisticii literare pe baze lingvistice, conține un delicat mesaj de solidaritate umană. După cum se știe, la 14 septembrie 1940, printr-un decret regal, România a fost proclamată „stat național-legionar”, Ion Antonescu guvernând împreună cu Horia Sima. Prigoana evreilor era tolerată de autorități. În aceste condiții, L. Spitzer își oferă serviciile spre a-l ajuta pe Al. Graur să părăsească România. „Noi — scrie el — urmărim în gazete cu interes și durere suferințele României și îi dorim țării voastre pacea interioară și exterioară. Dacă, prin împrejurări care nu pot fi prevăzute, dl. Graur sau dv. doriți să mă cunoașteți personal aici, spuneți-mi un cuvânt și eu îmi voi aminti întotdeauna de prietenii și camarazii mei. Situația aici este departe de a fi avantajoasă, dar în ansamblu există interes pentru știință peste tot. I-am scris același lucru d-lui [Iorgu] Iordan.”

Câteva tone de cărbuni...

Un alt mare lingvist al secolului, Louis Hjelmslev (1899-1965), conducătorul Cercului lingvistic de la Copenhaga, creatorul glosematicii (variantă a lingvisticii structuraliste, care operează în semantică cu instrumentele pozitivismului logic) își felicită colegul român pentru că, în vremuri grele de război, nu își abandonase activitatea științifică. „Ați avut — scria Hjelmslev la 2 iulie 1942 — marea bunăvoință de a-mi trimite, cu dedicația dv., al patrulea volum din *Istoria limbii române* a dv. din care ați trimis altădată cel de-al treilea volum pentru *Acta Lingvistica* [buletinul Cercului lingvistic de la Copenhaga]. Vă mulțumesc din toată inima și vă felicit pentru această mare operă, pe care ați publicat-o chiar în aceste timpuri dificile și din multe puncte de vedere descurajante”.

Războiul este prezent și într-o scrisoare a profesorului H. Kuen, din Erlangen, care, la 29 august 1943, scria (în românește): „[Orașul] e mic, dar plăcut, nu pierzi vreme cu mari distanțe ale orașului mare, pădurea e aproape și seara, dacă deschiți fereastra, vântul îți aduce mirosul pinilor. Iar dacă ai dor de oraș mare, la Erlangen ai aproape și pe acesta, n-ai decât să te duci la Nürnberg, unde ajungi într-o jumătate de ceas, cu tren sau cu autobuz. Păcat că orașul acesta atât de frumos a pierdut mult prin bombardamentele cele din urmă”.

La cursurile sale, la „două duzine” de studenți, „aproape numai studenți, firește, căci cea mai mare parte din studenți sunt soldați”.

Alte și alte mărturii vin să întregască ansamblul relațiilor complexe pe care profesorul Rosetti, le-a întreținut cu colegii și colaboratorii săi de peste hotare în anii grei ai războiului.

Există, astfel, câteva scri-

Al. Rosetti în 1975 în biroul său din str. Dionisie Lupu nr. 56 (stânga) și împreună cu Roman Jakobson, la Casa oamenilor de știință, în 1958

sori de la profesorul croat *Petar Skok*, de o caldă afecțiune. O mărturie mai târzie conține explicația acestor sentimente. Într-o scrisoare din 30 decembrie 1965, cercetătorul Valentin Tr. Chelaru își amintea despre profesorul din Zagreb.

„Am regretat adânc moartea timpurie a acestui bun prieten al poporului român. După cum vă scriam la acea dată (1942-1946), Petar Skok v-a păstrat o deosebită prețuire și recunoștință pentru tot ce ați făcut în timpul războiului, ajutându-l. Condițiile mizere în care se găsea savantul croat, dat afară de la Universitate de către hitleriști, au fost oarecum îmbunătățite, asigurându-i cele câteva tone de cărbuni, sau aducându-i câte o ladă de alimente trimise de Dv. din țară. (Situatie care, la un moment dat, nu a plăcut unor cercuri oficiale.)

Am regretat că, după eliberarea țărilor de sub jug fascist, nu s-a putut realiza vizita lui Petar Skok în țară pentru a ține cele trei comunicări despre limba română: la Academie, la Universitate și la Societatea de lingvistică. Proiectul Dv. devenise, datorită unor noi împrejurări, inactual. Nu pot uita cât de emoționat era Petar Skok când i-am citit scrisoarea Dv. în care vă exprima bucuria

de a-l avea oaspete la București. Scrisoarea începe cu aceste cuvinte: „În sfârșit, am scăpat de iadul fascist!”

Regretatul Tudor Vianu, acest delicat om de știință, care l-a vizitat pe Petar Skok, în perioada când era ambasador la Belgrad, a ținut, de fiecare dată, să-mi transmită bunele cuvinte spuse de Petar Skok, mai ales, când, la un moment dat, a încetat corespondența mea cu ilustrul savant.”

Un alt învățat din Belgrad, prof. dr. *Hernik Basici*, după ce multumea pentru cărțile trimise de Al. Rosetti, evoca, la 22 iunie 1946, tragedia conflagrației: „Războiul m-a încercat dureros. În prima zi de bombardament, casa mea a fost arsă până în temelii. Biblioteca mea nu mai există. Soldații germani au pus mâna pe cărțile și mobilele Seminarului albanez.”

După război, legăturile sunt reluate în noile condiții prin care trecea România, profesorul Rosetti continuând să întrețină aceeași complexă și largă arie de relații de colaborare și prietenie, cu vastă deschidere internațională.

La 15 martie 1946, B.O. *Unbegaun* îi scria din Strasbourg, unde revenise la catedra sa de la Universitate. „Văd că toți colaboratorii și

prietenii dv. sunt sănătoși și teferi — și aceasta este esențial. Deci, se înhamă din nou la treabă. Dv., de altfel, n-ați conținut niciodată. Cât despre mine, am unele dificultăți în a reveni la lucru, după 18 luni pe care le-am trecut în închisoare și la Buchenwald. Dar acum începe să meargă din nou, chiar dacă din când în când nervii lasă de dorit”.

Tot în acea lună, la 26 martie 1946, din Copenhaga, *Louis Hjelmslev* îi mărturisea că este „foarte fericit de a ști că dv. și colegii sunteți ieșiți sănătoși și teferi din învălmășeală și vă felicit că puteți să vă urmați munca, atât de rodnică pentru știința noastră”.

Alte și alte scrisori din anii '50, '60, '70, aduc noi mărturii privind neobosită activitate a profesorului Rosetti (devenit academician în 1948), atât la catedră, la Institut, cât și pe plan științific internațional.

La 12 octombrie 1955, *Jindra Huškova*, de la catedra de romanistică a Universității din Bratislava, îi scria, în românește:

„Într-o enciclopedie românească am găsit alături de numele Dv. o dată — de 20 octombrie 1895 — care am reținut-o și pentru *Enciclopedia slovacă* — care însă nu-mi vine s-o verific... dar totuși... multe s-au scurs de când ascultam împreună cur-

surile de filologie ale Maestrului nostru... Vă felicit prin urmare din inimă — și este pentru ce: cred că puteți fi deplin mulțumit și satisfăcut de rezultatele muncii Dv. neobosite pe terenul științei românești și... *vivant sequentes*. În ceea ce privește, pe mine aștept cu nerăbdare ediția Dv. de Caragiale și cartea Dv. despre limba literară; trebuie să vă mărturisesc că studiile Dv. din *Gazeta literară* le citesc cu mare nesaț și îmi sunt de mare ajutor pentru munca mea la amândouă facultăți (începând cu toamna aceasta trei cursuri de literatură română și la facultatea de filologie din Praga a Universității Carol).

Din Estonia, din Tartu, acad. prof. *Paul Ariste*, îi comunica colegului său de la București, tot în limba acestuia: „Stau în Cafea [cafenea] cu fostul discipol al Dv.; cu *Gábor Bereczki*. Noi vorbeam adeseori despre Dv. și despre operele Dv. Datorită amabilității Dv. — continuă *P. Ariste* — eu sunt singurul om în Estonia care am jurnalele Dv. *Bulletin Lingvistique*”.

O altă mărturie vine din Berlin, de unde prof. dr. *Eugen Seidel*, cunosător și el al limbii române, scria la 8 iunie 1959: „Cartea Dv. poștală m-a mișcat profund și îndrăznesc să vă exprim (încerc să exprim) mulțumirea

mea pentru expresia sentimentelor neclintit prietenești ale Dv. față de mine. Cu tot regretul meu că nu v-am văzut decât o singură dată în prima mea patrie, am avut plăcerea să stau cu Dv. câteva ore. Trecând în revistă faptele petrecute în cei 20 ani, de când v-am cunoscut prima dată (Iasi, 1938, casa Iordan) vă salut bucuros și vă mulțumesc pentru situația actuală (moralmente bună deși istovitoare în ce privește munca) care n-ar fi fost posibilă fără de Dv. — mai precis, fără de încrederea Dv. și sprijinul Dv. dat de atâtea ori.”

Pur și simplu mare!

În același an, 1959, la 1 septembrie, *Ladislau Gáldi*, bun cunosător al limbii și literaturii române, profesor la Budapesta, îi trimite celui care îl sprijinise, încă din anii '30, în cercetările sale în România, o lungă scrisoare, plină de căldură și admirație față de cele văzute în țară: „După întoarcerea noastră în Ungaria, țin să vă mulțumesc călduros pentru extrema amabilitate cu care ne-ați primit la București; deși petrecerea noastră în frumoasa dv.

capitală a fost foarte scurtă, mie mi-ați făcut o plăcere și o cinste deosebită prin faptul că, revenind din Sinaia, mi-ați permis să ne vedem în mai multe rânduri.

Sunt într-adevăr încântat de călătoria ce-am făcut în România, continuă *L. Gáldi*; am avut ocazia să mă inițiez la unele lucrări în curs în Institutul de Lingvistică, am făcut cercetări foarte utile pentru mine în Biblioteca Academiei, unde prof. *Vianu* m-a primit cu o prietenie într-adevăr mișcătoare (permițându-mi să lucrez — biblioteca fiind închisă până la 23 august — chiar în biroul său de director), și, în plus, mulțumită sprijinului atât de generos al Dv. pe lângă redacție rev. *Limba Română* am avut prilejul să-mi cumpăr o serie de cărți (ca bunăoară o nouă ediție critică a poeziilor lui *Alexandrescu*) care, fără îndoială, vor înlesni mult munca mea pe terenul studiilor eminesciene”.

Iată și aceste rânduri trimise din Tübingen de savantul cu numele înscris pe primul loc în lingvistica mondială, *Eugen Coseriu* (membru de onoare al Academiei Române, din 1992, membru de onoare al Fundației Culturale Române, din 1995), profesor la Seminarul de romanistică al Universității din Tübingen, care își exprima recunoștința pentru intervenția — reușită — a lui *Al. Rosetti* în acordarea titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din București: „16 aprilie 1971. Iubite Maestre. Am primit înștiințarea oficială, la care am și răspuns propunând prin solemnitatea publică diferite date în luna mai și la începutul lui iunie. Dar vreau să vă mulțumesc și Dv. personal, *mai ales Dv.*, pentru tot ce-ați făcut și pentru nemărginita și nobila Dv. generozitate: și de data asta ați fost, ca totdeauna, pur și simplu mare. Asemenea lucruri nu se uită — și nu se vor uita!”

Într-adevăr, generozitatea, bunătatea, spiritul deschis al celui ce a fost *Al. Rosetti* nu au fost și nu pot fi uitate. ■

Împreună cu fiul său, arhitectul *Gheorghe Rosetti*, în 1982

O NOUĂ FILĂ ÎN DOSARUL „CAZUL” AVRAMESCU

(Urmare din p. 14)

iar pe generalul Avramescu Gheorghe îl caracterizează ca fiind adept conșins al alianței și al prieteniei cu Germania și ca „fiind foarte mult stimat de ofițerii germani”.

3. De asemenea, din memoriul său calificativ mai rezultă că, în anii 1918-1923, a fost șeful Biroului 2 informații și contrainformații la corpurile de armată nr. 2, 3 și 5 și la Comandamentul trupelor din est, precum și membru permanent în Consiliul de război al Corpului 5 armată, ocupându-se, în această perioadă, de culegerea de informații cu privire la statul sovietic și de descoperirea organizațiilor bolșevice din interior, „cercetând multe cazuri de instigatori, socialiști și bolșevici”.

4. Despre fostul general de armată Avramescu Gheorghe nu se mai cunoaște nimic de la data arestării sale de pe front.

Soția sa, arestată odată cu el, a fost repatriată în ianuarie 1956 din U.R.S.S., unde declară că a fost internată în diferite lagăre și că nu știe nimic despre soțul ei.

Din cele raportate mai sus rezultă că, în conformitate cu prevederile legilor în vigoare, fostul general de armată Avramescu Gheorghe nu are dreptul la pensie și nici urmașii nu au acest drept de pe urma sa.

Propun a aproba să se comunice soției sale că nu are dreptul să primească pensie de pe urma soțului.

Anexez:

— raportul șefului Direcției financiare nr. 040664/1956,

— adresa nr. 00622838/1956 a șefului Direcției de contrainformații militare,

— un extras din Jurnalul de operații al Armatei a 4-a.

Șeful Direcției Cadrelor Forțelor Armate

General-maior
Constantin Ionescu

Șeful Secției Mobilizare
Lt. col. Comandă Cristache. ■

¹ Primele două documente nu se află în dosarul consultat de noi. S.P.

COPERTELE

① ④ Domnitorul Moldovei, Mihail Sturdza (1834-1849), și stema sa oficială (coperta 1), desenată, alături de cea a rudei sale, Ioniță Sandu Sturdza, primul domn pământean al Moldovei după 1821, pe arborele genealogic al familiei, redactat de o comisie condusă de Gheorghe Asachi și tipărit în 1842 (detaliu, coperta 4) (O personalitate controversată..., p. 37).

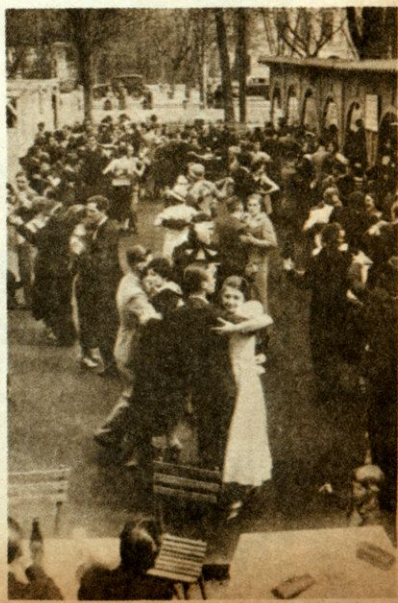
② Principală reședință a Imperiului franc al lui Carol cel Mare, Aachen (Aix-la-Chapelle), azi oraș în landul Renania de Nord-Westfalia, a fost un veritabil focar artistic al epocii carolingiene, de care sunt direct sau indirect legate numele lui Carol Temerarul (jos — un tablou executat pentru el, reprezentând o căsătorie la Curtea din Bourgogne) și Carol cel Pleșuv (sus — miniatură din celebra sa Biblie) (La Aachen, pe urmele Europei unite, p. 87).

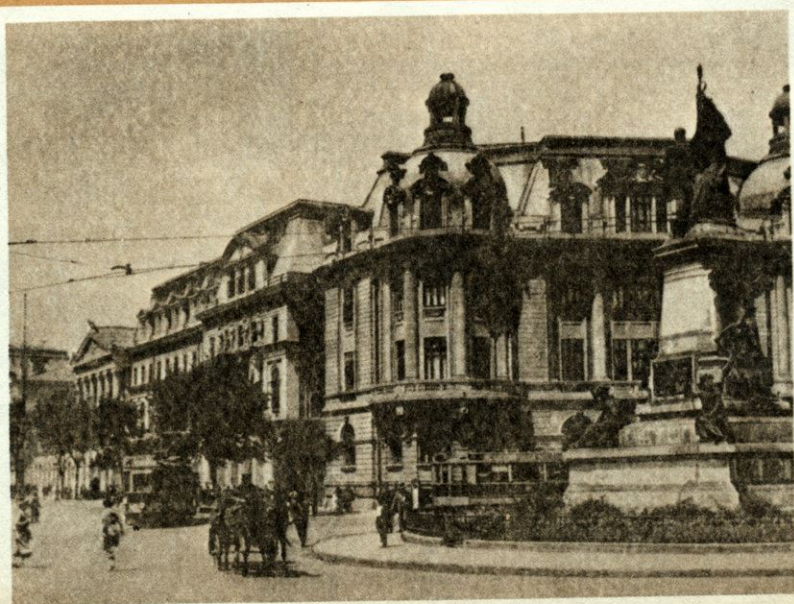
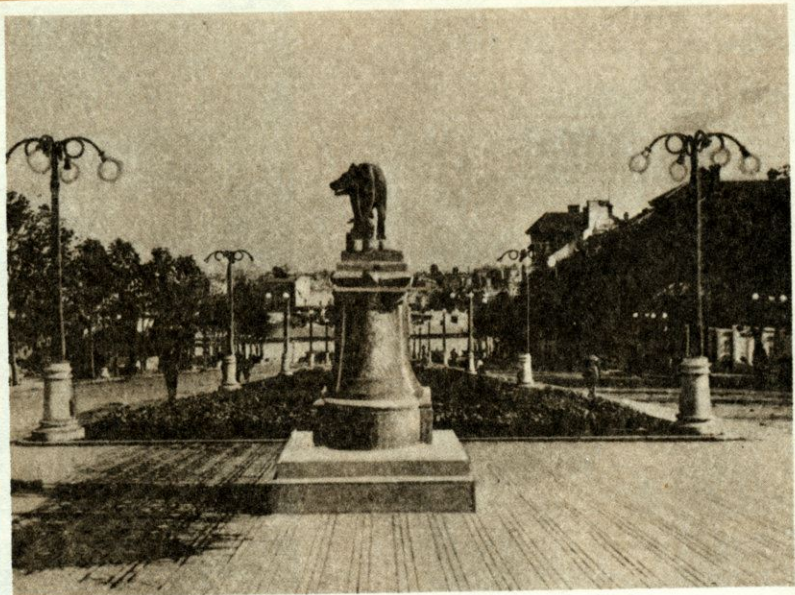
PLANSELE

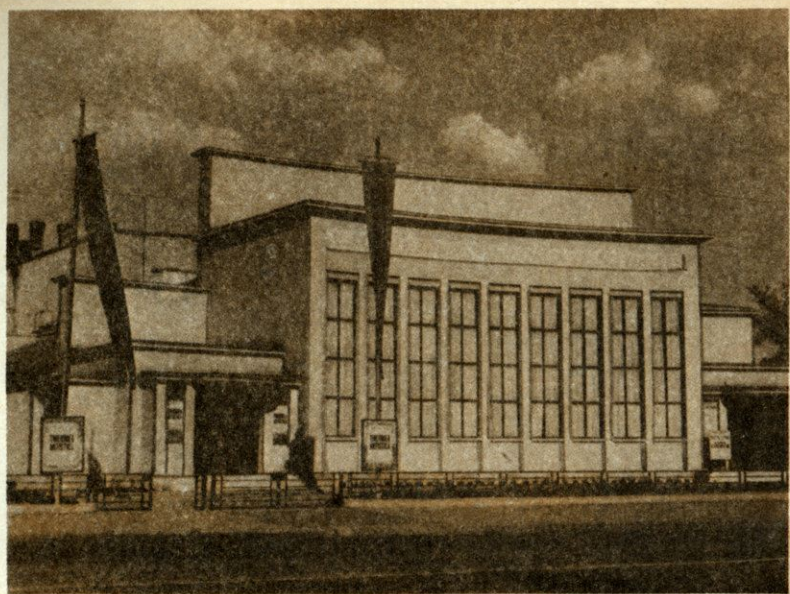
① ② ③ ④ Imagini-document din Bucureștii anilor interbelici. Planșa Banca Națională (sus), elegantele vremii la cursele de pe hipodromul Băneasa (stânga jos) și antren la restaurantul „Flora”. Planșa Aleea Patriarhiei (sus) și Universitatea. Planșa Piața Lascăr Catargiu, actualmente Romană (sus) și strada Gabroveni. Planșa Fundația Dalles (sus) și la cârciumă, la „Mandravela”

Album
istoric
bucurestean

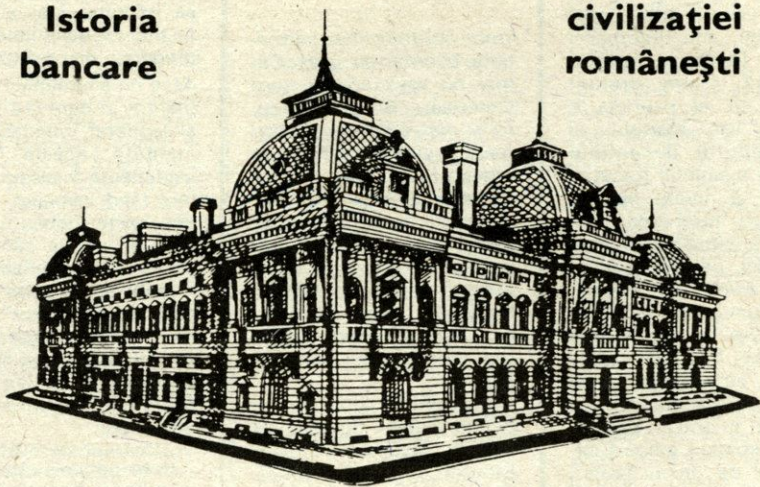

Istoria
bancare

civilizației
românești

LEGENDELE BĂTRÂNEI DOAMNE...

„Astăzi, în a douăsprezecea zi a lui iulie [a] anului una mie opt sute optzeci și patru al Erei creștine, sub domnia Majestaților Lor Regelui Carol I și Reginei Elisabeta fiind președinte de Consiliu și ministru de interne Ion C. Brătianu, miniștrii: Dimitrie Sturdza, George Chițu, Ion I. Câmpineanu, George Lecca, generalul Ștefan Fălcoianu, generalul Nicolae Dabija și Nicolae Voinov, locțiitor de guvernator al băncii: Anton Carp, directori: Dimitrie Bilcescu, Eugeniu Carada, Emil Costinescu, I.Pr. Dimitrescu și Theodor Ștefănescu, cenzori: președinte: Menelas Ghermani; membrii: C. Angelescu, Al. Băicoianu, I.I. Câmpineanu, Ștefan Ioanide și Petre Stoicescu, s-a pus temelia clădirii din București a Băncii Naționale a României după planurile desenate de arhitecții Cassien Bernard și Albert Galleron din Paris, revăzute și executate de Nicolae Cerchez, inginer-arhitect, director general al lucrărilor, asistat de E. Băicoianu, arhitect ajutor“.

Așadar, ziua de 12 iulie 1884, consemnează un nou capitol în mitologia marilor zidiri românești. Pentru că, asemenea vechilor ctitorii voievodale ale evului mediu (Putna, Curtea de Argeș, Sinaia ș.a.) marile zidiri ale epocii moderne își au și ele aura lor mitică. Doar că legenda nu mai trebuie privită atât ca un izvor de stabilire a adevărului istoric, ci mai ales ca o formulă metaforică prin care contemporanii și urmașii și-au exprimat admirația pentru truda și măiestria ctitorilor.

În cazul Băncii Naționale a României,

atât istoriograful cât și memorialistii sunt unânimi în a-l considera pe Eugeniu Carada drept adevăratul „meșter Manole” al falnicei zidiri ce domină centrul Capitalei de 105 ani. Cu deosebirea că, celibatar convins fiind, el n-a avut o Ană pe care s-o zidească, s-a zidit pe el însuși. Cum? Vom vedea cu un alt prilej. Deocamdată, risipind aburii parfumați ai legendei, să răsfoim câteva dosare de arhivă încă nepublicate, spre a identifica temeiurile ei reale...

Bucureștii ce se duc

Era acesta titlul unei cărți din anii interbelici despre frumoasa noastră Capitală. L-am preluat pentru că el exprima o realitate ușor sesizabilă și la începutul deceniului nouă al secolului trecut și pentru că ne-am pus de multe ori întrebarea: cum privea bucureșteanul acelei vremi peisajul edilitar din imediata lui vecinătate? Cum sesiza el marea schimbare la față a unui oraș care, în numai câteva decenii, părăsise lentoarea și orizonturile amorteite de ritmurile orientale, parcurgând trepidant etapele către titlul de „micul Paris”, pe care — cu surprindere și admirație — i l-au atribuit călătorii străini poposiți pe malurile Dâmboviței?

Iată ce scria, în 1890, în jurnalul său, *inedit încă*, unul dintre contemporanii atenți cu lumea din jurul lor. Și dacă vom spune că numele său este Iancu Cerkez, constatăm că avea și motive speciale să fie atent. „Bucureștiul actual — scria el — e într-o stare de completă transformare, înfățișând cele mai numeroase contrasturi. A fost loc mult. Perimetrul [orașului] ar putea să conțină o populație înzecită... Fiecare s-a întins cât a vrut, a zidit cum i-a plăcut. Nici o regulă, nici o ordine... Nici o idee de artă, de gust, de arhitectură... Această stare însă tinde din ce în ce să dispară și de vreo paisprezece ani mai cu seamă îmbunătățirile și schimbările sunt imense. Au început să vie de prin școlile străine tineri arhitecți români și străini (francezi,

vreo doi-trei), cu cunoștințe bune și cu gust. Cei mai cu vază actuali sunt Gotereau, Blanc, Mincu, frații mei Grigore și Nicu (care a zidit Ministerul de finanțe [cele două aripi ce încadrează fosta Casă Romanit și în care funcționează astăzi Muzeul colecțiilor de artă — n.n.] și diriguie lucrările Băncii Naționale după planurile lui Cassiu Bernard), Galleon, Montureanu, Beneș și alții...

Au venit mulțime de lucrători italieni, de când cu zidirea bisericii catolice Sfântul Iosif [în 1883]. Unii zidari, alții săpători [cioplitori] de piatră, alții lucrători în stuc și pardoseli cu mozaic. S-au deschis cariere de ciment și piatră în Prahova și Muscel. Crearea castelului regal de la Sinaia a dat gustul lucrărilor în stejar sculptat, al tavanurilor cu *moulure*, al vitraliilor colorate. De altă parte, *numeroasele instituții de credit care s-au format în intervalul acesta, precum Banca Națională, Creditul Urban, Societatea de construcții etc., ieftinind și înlesnind capitalurile, s-a dat un mare avânt construcțiilor. Se zidește pe capete în toate părțile... Strada Lipscani, numai prăvălii și contuaruri de schimb. În această stradă se află noua clădire a Băncii Naționale, până acum singura casă clădită toată în piatră (de Rusciuk) [sublinierea noastră]...*

După cât se vede, transformarea era radicală, în primul rând una de menta-

litate. Privirea se îndrepta acum cu predilecție spre verticală, singura în stare să exprime idei și sentimente de demnitate și încredere, de mândrie. Și dacă ne amintim că în momentul în care s-a hotărât și legiferat înființarea noii instituții, aceste idei și sentimente fuseseră în primul rând invocate, ne putem lesne închipui că sediul ei trebuia să fie expresia lor materială.

Înălțimea era de domeniul aspirației, dar să vedem cum s-a procurat locul pe care să se materializeze ea. În arhiva Băncii Naționale întâlnim acest document:

„Contract de vânzare

Între administratorii Domeniilor și pădurilor statului și pădurilor statului de o parte, și guvernatorul Băncii Naționale a României autorizat de Consiliul d'administrație de altă parte, s-a convenit următoarele:

1. Noi administratorii Domeniilor și pădurilor statului transmitem Societății Banca Națională a României proprietatea de veci a imobilului statului numit Hanu Șerban-Vodă, situat în București și care se învecinește la răsărit cu strada Smârdan, la miază-zi cu strada Lipscanilor și la apus cu infundătura și curtea proprietății maior Mișu și la miază-noapte cu proprietatea maior Mișu și a minorilor Alexandrescu.

2. Noi guvernatorul Băncii Naționale a României, autorizat de Consiliul d'administrație, în numele și pe seama Societății Băncii, cumpărăm de la stat imobilul descris mai sus și ne obligăm a plăti prețul convenit de lei opt sute de mii (800 000) fără o altă cheltuială de taxe de înregistrare, îndată ce Corpurile legiuitoare vor aproba această vânzare.

3. Banca Națională a României se obligă să respecte toate contractele de închiriere până la expirarea termenelor, fiind în drept însă a percepe chiriile cu începere de la 23 aprilie 1882.

4. Această convențiune va avea puterea între părțile contractante numai în cazul când va fi aprobată de Corpurile legiuitoare în cursul sesiunii 1881-1882.

Făcut astăzi 3/15 noiembrie 1881".

Camera (la 21 ianuarie) și Senatul (la 1 februarie 1882) au aprobat proiectul de lege în baza căruia contractul încheiat între cele două părți putea intra în vigoare, legea fiind promulgată la 6 februarie 1882.

În același dosar al Arhivei B.N.R. am găsit și *Procesul-verbal de punere în posesie*, încheiat la 24 martie 1882 de către Nicolae Cerkez — inginer-arhitect al Administrației domeniilor și pădurilor statului și reprezentanții băncii, în persoanele guvernatorului I. Câmpineanu și a secretarului general al B.N.R., Anton Carp.

Neobositul Carada

Să mai lămurim după arhive câteva din tainele preistoriei construcției Palatului Băncii Naționale.

În primăvara anului 1882, Eugeniu Carada se afla la Paris cu alte însărcinări din partea conducerii B.N.R. Profitând de ocazie, i-a întâlnit pe cunoscuții arhitecți francezi Cassien Bernard și Albert Galleron, cu care a încheiat un contract, aprobat de Consiliul de administrație al B.N.R. la 31 martie 1882, prin care aceștia se angajau să execute un anteproiect al vii-

torului edificiu. Cei doi arhitecți au lucrat cu conștiinciozitate și la 21 iunie același an, Consiliul de administrație al B.N.R., „luând în examinare anteproiectele pentru edificarea localului Băncii Naționale trimise de d-nii arhitecți Cassien Bernard și Albert Galleron și observând raportul d-lor arhitecți și ingineri Capuțineanu, directorul Ministerului lucrărilor publice, Leconte de Noüy, directorul lucrărilor de restaurație la Mănăstirea Curtea de Argeș și C. Olănescu, inginer C.F.R., constituiți în comisiune, admite ca facerea planului definitiv să fie încredințată lui Bernard și Galleron".

Planurile definitive au fost predate de cei doi arhitecți francezi la începutul lunii aprilie 1883. O nouă comisie, formată între alții din ing. Gh. Duca, C. Olănescu, N. Cerkez ș.a., a fost însărcinată să-l studieze. La 27 octombrie 1883, E. Carada a propus următoarea notă Consiliului de administrație, care a aprobat-o întocmai: „Construirea Băncii Naționale a României se va face direct de către Administrațiunea băncii, sub conducerea unui arhitect român, putându-se da în întreprindere lucrările parțiale după specialități. Dl. N. Cerkez este numit arhitect primar al construcțiunii, cu obligațiunea de a supune aprobării băncii numirea ajutoarelor de care va avea trebuință în execuțiune".

Ulterior, Consiliul de ad-

ministrație al B.N.R. a aprobat propunerea lui N. Cerkez de a-și lua ca ajutor pe arhitectul C. Băicoianu.

Lucrările propriu-zise, cum am văzut, au început la 12 iulie 1884 și s-au încheiat în iunie 1890, când toate serviciile băncii s-au putut muta în noul sediu (clădirea Creditului Funciar Rural din fosta stradă Colței, în care B.N.R. își începuse activitatea în decembrie 1880, rămânând o amintire).

Ne-am putea opri aici. Ne e teamă însă că mulți dintre cititorii vor cădea pradă confuziei. Actualul sediu central al Băncii Naționale a României nu este unul și același lucru cu palatul construit în perioada 1884-1890. Sediul *vechi, istoric*, cu fațadele și intrarea desfășurate pe strada Lipscani, a rămas până în zilele noastre cel mai vast sediu de bancă din țară. El a fost completat însă, în anii din preajma ultimului război mondial, cu o aripă nouă, având fațada orientată spre strada Doamnei. Această aripă — operă a arhitectului român Radu Dudescu — este impusă privirii de monumentalele ei trepte de granit și coloanele corintice readuse în actualitate de arhitectura interbelică italiană. După etatizare și apoi naționalizarea din 1947-1948, această latură a Palatului B.N.R. a fost rechiționată de autoritățile comuniste pentru a adăposti, timp de patru decenii, Ministerul finanțelor. ■

Cristian PĂUNESCU,
Marian ȘTEFAN

Nu numai Armand,

ci și Barbu Călinescu era amenințat

Asasinarea lui Armand Călinescu, în septembrie 1939, de un grup de legionari (*Magazin istoric*, nr.9/1995) s-a săvârșit la capătul unor îndelungi pregătiri pe care Legiunea le făcuse pentru înălțarea celui care era un hotărât adversar al ei.

Lichidarea fizică a lui Armand Călinescu legionarii o pregăteau încă din toamna lui 1938. Documente provenite de la organele de ordine ale vremii — intrate recent în colecțiile Arhivelor Statului din București, prin preluarea lor de la fosta arhivă a Securității — aduc noi informații despre felul în care legionarii amenințau viața ministrului de interne (ulterior prim-ministru, din martie 1939). Astfel, numai într-o săptămână de la începutul lunii octombrie 1938, erau semnalate în felurile colțuri ale țării manifeste răspândite de legionari, incitând la dezordine și atacându-l pe Armand Călinescu.

Într-un comunicat al Direcțiunii poliției de siguranță din cadrul Direcției generale a poliției, la 4 octombrie se menționa: „Suntem informați că centrala organizației legionare ar fi dat ordin tuturor membrilor să fie gata în orice moment pentru a da o lovitură de stat sau de a provoca revoluție, dacă nu vor reuși să obțină puterea în alt mod.

Legionarii — continuă documentul — intenționau în cazul când Germania ar fi declarat război Franței sau Cehoslovaciei să ceară demisia guvernului sau să provoace revoluție.”

Patru zile mai târziu, la 8 octombrie, Inspectoratul regional de poliție Cernăuți transmitea superiorilor săi de la București: „Organizațiunea centrală legionară din București a trimis pentru a fi răspândit în regiune un manifest multiplicat la ciclostil și semnat Vasile Cristescu, preot I. Dumitrescu Borșa și Ion Victor Vojen și intitulat *Români* în care se arată că guvernul d-lui Armand Călinescu și-a luat anumite angajamente față de Rusia Sovietică, care indică antrenarea României într-un război alături de ea.

Manifestul arată că aceste angajamente constituie un act de nebuie care echivalează cu sinuciderea noastră națională. Manifestul termină astfel: dacă peste interesele țării presiunea judeo-masoneriei va determina România să intre în război alături de soviete declarăm, oricâte mitraliere ne vor secera, că se vor găsi atâtea din noi care să răzbune această groaznică crimă în contra patriei noastre”.

Astfel de manifeste mai erau semnalate atât în Capitală, cât și la Iași, Oradea, Chișinău, Tighina, Bălți, Constanța, Galați, Craiova, Alba Iulia, Timișoara, Focșani, Ploiești, Câmpulung Moldovenesc, Turnu Măgurele etc.

„Legionarii — se menționa într-o notă din 11 octombrie 1938 a Inspectoratului de poliție Cluj — continuând activitatea lor răspândesc manifeste întrebuițând în ultimul timp un sistem de a le introduce în cutiile poștale fără plicuri și fără adresă, ci numai manifestul pe jumătate de coală strâns în patru, luând astfel forma plicului.

Astfel la Cluj în asemenea condițiuni au fost găsite un stoc de manifeste cu instrucțiuni pentru legionari în cazul când ar izbucni războiul, atacând pe d. ministru Călinescu, pe care-l consideră agentul internaționalii comuniste”.

Dar nu numai Armand Călinescu era amenințat, ci și fiul acestuia, Barbu, elev la Liceul Lazăr. Astfel, în aceeași săptămână din octombrie 1938, legionarii puneau la cale răpirea acestuia, cum consemnează o notă a Siguranței.

„Echipa legionară însărcinată să răpească pe fiul d-lui ministru de interne a luat contact ieri 7 octombrie cu șeful frăției de cruce al liceului, de la care a primit un raport detaliat asupra orelor când Barbu Călinescu vine și pleacă de la școală, precum și asupra relațiilor cu ceilalți colegi.

În cursul zilei de astăzi sau mâine, echipa va obține de la delegatul frăției de cruce un plan detaliat al liceului cu dispozitivul tuturor încăperilor, a ieșirilor principale și de serviciu. Pe baza acestor date se va organiza în detaliu operația răpirii și a rolului fiecărui membru din echipă.

Între timp se procedează la recrutarea mai multor grupe de studenți și elevi exmatriculați, cari, sub pretextul unei manifestații zgomotoase în stradă, să atragă forțele poliției — și atențiunea publicului în timp ce fiul d-lui ministru ar fi răpit”.

Planul n-a putut fi îndeplinit. Fiul, Barbu, a luat calea pribegiei, stabilindu-se în Anglia, unde și-a continuat și desăvârșit studiile și unde trăiește și în prezent.

L. IOAN

I s-au recunoscut și o sumă de calități: inteligența superioară, spiritul fin, strălucitor prin cunoștințele sale variate, memoria prodigioasă, seducția conversației, stăpânirea perfectă a unor limbi străine (franceza și greaca), talentele de administrator și de bun gospodar, cunoașterea legilor și a treburilor financiare ș.a., care-i confereau, pe drept, atributul de „fenix printre contemporanii săi”. Aceștia, fără excepție aproape, l-au acuzat însă că, manifestând o lipsă de scrupule fără egal, și-a pus toate aceste remarcabile calități în slujba pasiunilor și a viciilor care l-au dominat, în serviciul ambiției sale nemăsurate, a poftei nelimitate de îmbogățire. Rolul nefast jucat în revoluția de la 1848 și candidatura nefericită la tronul Moldovei în 1859 — când opinia publică românească l-a situat în rândul strigoilor, care reprezentau lumea veche — i-au pecetluit definitiv destinul. A rămas în istorie împovărat de propriile sale păcate, dar și de cele ale epocii în care a guvernat.

O PERSONALITATE
CONTROVERSATĂ
A ISTORIEI NOASTRE
MODERNE:
DOMNITORUL
MIHAIL STURDZA

37

Copleșit de invective

Nicolae Suțu ni-l prezintă ca fiind egoist, lipsit de scrupule și de simț moral, josnic, capabil de orice în îndeplinirea obiectivelor pe care le urmărea, în lupta cu adversarii, în persecuțiile și în răzbunarea sa. Pentru a-și spori averea, a făcut trafic cu tot ceea ce mijloacele și situația i-au îngăduit: a vândut locurile în administrație, rangurile boierești, dreptatea în procese, și-a rotunjit domeniile prin rapt, prin schimburi, donații sau mosteniri ilegale, și-a însușit excedentele vistieriei, a fost judecator și parte în procesele intentate vecinilor săi, subsumând legile intereselor sale; raptul a fost ridicat la rangul de principiu. Stăpânit de zgârcenie și de cupiditate, a pus la ordinea zilei venalitatea și corupția, pe care le-a introdus în toate afacerile, în toate categoriile de slujbe.

Pentru a neutraliza supraviețuirea oportunistă a consulilor Rusiei, nu a neglijat nici un mijloc ca să le submineze influența și autoritatea: s-a apropiat de consulul Franței și la măgulit aspirațiile tineretului, pe care era departe de a le împărtăși, prezentând influența rusă drept un obstacol pe care ar fi dorit să-l înlăture. „Asemenea defecte la un individ situat în fruntea conducerii — nota N. Suțu — nu au putut căuși de puțin să fie compensate de calitățile sale, oricât de strălucite ar fi fost acestea. În scurt — încheia logofătul — spiritul public a fost pervertit, societatea demoralizată, alunecarea spre prăpastie ireversibilă”.

Limpede îngroșate de considerente personale, păcatele domnului sunt, dacă nu la fel de metodic, cel puțin cu aceeași virulență dezvăluite în cunoscutul document intitulat *Moldavie, Michel Stourdza et son administration* (Moldova, Mihail Sturdza și administrația sa) apărut în 1846 și atribuit lui Grigore Alex. Ghica, viitorul domnitor

Alexandru Scarlat Sturdza, vărul domnului moldovean, plecat în exil pe când avea un an de zile și ajuns consilier în Ministerul de externe țarist

de după convenția de la Balta-Liman. Sturdza era învinuit că a falsificat principiile Regulamentului organic, folosind legiuirea în scopul legitimei arbitrarie ale administrației sale.

Consemnate fragmentar în numeroasele documente redactate de boierii opoziționiști și înaintate celor două curți — protectoare și suzerană — sau în alte scrieri sau documente ale timpului, viciile și abuzurile guvernării lui Mihail Sturdza sunt pe larg înfățișate și judecate, în multiplele lor consecințe negative, în cursul anului 1848, mai cu seamă după evenimintele din martie. Broșurile în numele Moldovei, al omenirii și al lui Dumnezeu, al cărei autor este Vasile Alecsandri, *Mihail Sturdza, Partida națională și Comisia, Proclamația partidului național din Moldova către Români și Dorințele partidei naționale în Moldova*, redactată de Mihai Kogălniceanu, sunt semnificative în acest sens. Mihail Sturdza era atacat cu o neobișnuită violență. Asemuit cu o „mașină a iadului”, era considerat drept „dușmanul cel mai aprig al nației”, care „nu respectează nici patrie nici omenire, nici Dumnezeu, stăpânit de nesațiul iubirii de argint, înarmat cu otrava coruperii, stinge simțurile de omenie și de cin-

ste în inimile supușilor, degradează caracterul nației, îl compromentează în ochii Europei, vinde drepturile patriei, a țintit, neostenit, la dărămarea nației”. Era asemuit cu o „fiară încoronată care suge sângele cel mai bun al țării”, cu „un vampir care a călcat toate instituțiile țării”, care și-a întemeiat puterea pe „corupția și sărăcia obștei”, care a făcut din popor „o gloată bună numai de a-i umple lăzile cu bani... o turmă de oi bună de tuns până la sânge”, care „a împins fără milă țara în prăpastie” ș.a.

Această condamnare oficială, rostită de conducătorii revoluției românești din Moldova (care opuneau practicilor domnitorului obiectivele regenerării) formulată înainte ca Memorile lui N. Suțu să fi văzut lumina tiparului, a servit drept material principal pentru creionarea imaginii pe care posteritatea și-a format-o asupra domnitorului regulamentar al Moldovei.

Cu scopul „de a-și pune vitorul la adăpost de orice atingere”, după expresia lui N. Suțu, în cursul domniei, Mihail Sturdza a publicat numeroase acte oficiale, care reflectă activitatea sa în diversele domenii ale vieții publice. De asemenea, așa cum se pare, tot din inspirația sa, a apărut, în 1856, la Paris, broșura *Quinze années d'administration en Moldavie*, în care sunt apreciate, laudativ, calitățile sale de excelent administrator.

Un alt reprezentant al familiei, Alexandru A.C. Sturdza, i-a consacrat o carte, în care domnitorul apare înzeștriat cu toate virtuțile. Era înfățișat ca reprezentând, *singur*, întreaga sa epocă, dând expresie aspirațiilor acesteia. „Om de educație perfectă, de cultură intelectuală rafinată, om de stat în toată accepțiunea termenului, diplomat suplu, avizat și prudent; ca suveran a practicat justiția, calitate monarhică prin excelență; și-a îndeplinit opera urmând, fără ezitare, calea pe care și-a trasat-o. S-a străduit să pună, pretutindeni ordine și să dea fiecărui lucru girul cu-

răteniei morale. A dat coroa-
nei prestigiu național. Opera
sa a fost considerabilă și bi-
nefăcătoare. Retrăgându-se,
știa că opera sa va supravie-
țui, că își va da roadele. A
fost și a rămas în istorie re-
prezentantul, executorul idei-
lor timpului."

Adept al absolutismului luminat

Fără să considerăm nece-
sar să stăruim aici asupra po-
zițiilor intermediare, am înfă-
țișat doar atitudinile extreme,
din care se desprinde, lim-
pede, atât interesul personal
sau de familie — ca în cazul
lui N. Suțu sau în acela al lui
Al. Sturdza — precum și ra-
țiunile politice — în cazul
frunțașilor patruzecioptiști —
în creionarea, într-o anumită
manieră, a personalității lui
Mihail Sturdza. Istoriografia,
și ea, nu a fost mai îngădui-
toare. Cu excepția lui A.D.
Xenopol, care-i judecă opera
și-i apreciază personalitatea
cu o rară moderație și com-
prehensiune, *viciile* guvernă-
rii lui Mihail Sturdza sunt as-
pru condamnate de N. Iorga,
de pildă. Marele istoric ni-l

înfațișează pe domnitorul re-
gulamentar ca „un stăpânitor
egoist, tiranic și lacom", dar
înregistrat cu „o scânteietoare
deșteptăciune, o ambiție care
nu e fără noblețe, cu un spirit
organizatoric superior".

Prezentarea domnitorului
este contradictorie. Diaboli-
zarea ostentativă a figurii și a
personalității sale îi conferă
dimensiuni ireale. Personajul
depășește, parcă, limitele
speței umane.

Contemporaneitatea are
nevoie nu de reabilitarea lui
Mihail Sturdza, ci de explica-
ții care, depășind considera-
tele psihologice individuale,
de natură să justifice fapte
politice, să raporteze datele
la sensul și conținutul epocii
în care a trăit. Ceea ce ne
propunem să realizăm în
continuare.

Mihail Sturdza s-a născut
la Iași, în 1794¹, într-o vreme
în care Moldova, situată la

granița celor trei imperii —
otoman, țarist și habsburgic
— simțea din plin presiunea
militară și politică generată
de schimbarea raportului de
forțe în zonă. Nepot, prin
mama sa, al domnitorului
Callimachi, a primit o educa-
ție aleasă și o instrucție îngri-
jită, sub supravegherea aba-
telui Lhommé, emigrant fran-
cez. Ideologia sa s-a cristali-
zat în contact cu realitățile în
mijlocul cărora a trăit și s-a
format și, firește, în acord cu
mediul căruia i-a aparținut.
Totuși, Mihail Sturdza a fost
un om deosebit, cu o inteli-
gență superioară, pentru a fi
rămas doar sclavul concepții-
lor sale de clasă. Ideologia sa
politică este rezultatul apre-
cierii și însușirii atent decan-
tate a nevoilor societății în
mijlocul căreia a trăit.

Ucenicia politică și-a fă-
cut-o în preajma bunicului
său, contribuind la elabora-
rea *Codului* care poartă nu-
mele domnitorului. Situația
deosebită pe care o ocupă și
în timpul administrației lui N.
Suțu îi permite să se de-
prindă cu trebuințele statului
și — ceea ce este mai impor-
tant — îl ajută să se edifice
asupra nevoilor societății ro-
mânești, aflată la o răscruce
a existenței sale. Experiențe
politice și priceperii adminis-

¹ În luna mai 1994, în organizarea
domnului dr. Ștefan Sorin Gorovei,
președintele Filialei Iași a Societății
de Heraldică și Genealogie, s-au des-
fășurat lucrările unui Simpozion de-
dicat fostului domnitor al Moldovei, cu
ocazia împlinirii a 200 ani de la naște-
rea sa. Au participat istorici români
din țară și din străinătate cât și des-
cendenți direcți ai lui Mihail Sturdza,
primul domnitor regulamentar al Mol-
dovei.

Interiorul capelei din Baden-Baden, cu cenotafurile domnului și soției sale (în stânga) și al fiului Mihail, mort de tânăr

trative li s-au adăugat, influențându-le, cultura solidă ce și-a însușit-o, cunoștințele întinse pe care le posedă. Vorbea și scria curent, cu eleganță și originalitate, în limbile greacă și franceză. Cunoștea latina, germana și rusa, citea și înțelegea în limbile italiană și engleză. Iubea cultura clasică; avea cunoștințe întinse de istorie și filozofie, de matematică, poseda spirit juridic, o rară facultate de a asimila, o memorie promptă și sigură, o rară întâlnită înclinație spre organizare și administrație modernă, facultăți ce și le va desăvârși în practica domniei de mai târziu.

Revoluția din 1821, efervescența politică națională pe care a generat-o, în legătură cu viitoarea organizare a principatelor, au oferit câmp larg de activitate capacității, cunoștințelor și ideilor sale. În afara hotarelor Moldovei, Mihail Sturdza a fost recunoscut drept conducător al fracțiunii conservatoare a partidei naționale.

În corespondența cu oficialitățile de la Petersburg, în care pledează în favoarea unei noi ordini în Moldova, de natură să instaurze echilibrul social și stabilitatea politică, condamnăm, cu asprime, politica internă a primului domn național — loiză Sandu Sturdza — își dezvăluia limpede opiniile. Acestea sunt orientate pe linia unui evoluționism de factură iluministă, care-l situează printre promotorii gândirii politice înaintate din vremea sa.

Dând expresie ideilor contractualiste, Mihail Sturdza pledează în favoarea *ordinii și a stabilității*, de natură să îngăduie fiecărei clase sociale să-și ocupe locul în societate și să-și exercite funcțiile care-i revin. Pledoaria sa în favoarea Rusiei, cererea ce o formulează de a fi primit în rândul supușilor ruși era rezultatul unei opțiuni politice. Schimbarea, aprecia el, nu putea fi realizată decât cu sprijinul Rusiei. Apelul la acest sprijin nu reprezintă, așadar, numai alternativa de

clasă la orientarea politică a „Domnului cărvunarilor” și a partidului acestuia (repudiat de Rusia, acesta nu putea, cu atât mai mult, să se bucure de sprijinul politic al Porții); este expresia unei convingeri, recurgerea lucidă și deliberată la unica alternativă politică de care depindea progresul principatelor.

Adept al absolutismului luminat, întârziat, ce e drept, nu însă și în raport cu realitățile românești, Mihail Sturdza era adversarul implacabil al republicii și al ideilor novatoare ale cărvunarilor; potrivit convingerilor sale, principiile liberale „pornesc de la un egoism vinovat”. Întărirea autorității domnești, în concepția sa, era necesară pentru controlul și dominarea tendințelor extreme, aristocractice sau liberale. Domnitorul, cunoscător al științei politice, era chemat să asigure progresul economic al țării, bunăstarea claselor societății; trebuia să conducă în respectul legilor. Guvernanțele fanariote, apreciate drept „instrumente de opresiune”, îi ofereau materialul necesar pentru sublinierea oportunității și utilității proprii sale concepții.

Dezrobirea Țiganilor

Adept al progresului gradual, Mihail Sturdza pornea de la convingerea, mărturisită, că societatea trebuie să fie „ca un pom sădit ce sloboade în vreme frunza, floarea și doritul rod, iar nu ca pomul a căruia înflorire, prea prăpădită, lovindu-se de agerimea brumelor s-ar vesteji și picând s-ar pface în nețrebnicie”.

În actele semnate de dânsul, noțiunile de *patrie* sau *Dacia* apar în accepțiunile și în semnificațiile lor moderne; apărarea integrității teritoriale a Moldovei, în limitele capitulațiilor, reliefează o atitudine civică și patriotică, totodată. În acest sens, într-o scrisoare adresată agentului Austriei, din aprilie 1825, își afirma limpede opțiunile naționale: „În ceea ce mă privește —

nota el — *patria mea este și trebuie să-mi fie la fel de mare cum este Austria pentru un austriac și Rusia pentru un rus*” (subl. Gh. P.).

Că ideile profesate de viitorul Domn aveau girul oportunității politice, că se bazau pe o cântărire a necesităților, dar și a posibilităților de finalizare practică a unui program politic ne-o dovedește Regulamentul organic, la elaborarea căruia Mihail Sturdza a fost chemat să contribuie.

Regulamentul organic și contribuția românească la elaborarea lui apar într-o altă lumină. În orice caz, legiuirea nu mai poate fi apreciată drept un simplu instrument de clasă, ca o expresie a triumfului politic al marii boierimii, sprijinită de Rusia, împotriva tendințelor liberale ale novatorilor. Dimpotrivă, în condițiile epocii, poate fi privită ca un act politic ale cărui limite se înscriu în logica și în realitățile timpului. Făcând abstracție de maniera în care, prin intermediul Regulamentului organic, Rusia și-a consolidat influența politică, trebuie să admitem că este necesară o interpretare mai nuanțată a legiurii în ceea ce privește funcțiile sale interne.

Ne interesează mai puțin aici să indicăm mijloacele prin intermediul cărora Mihail Sturdza a obținut tronul, măsura în care a doua căsătorie cu Smaranda Voghore, fiica influentului bei de Samos, și promisiunea că vreme de 10 ani nu va ridica problema mănăstirilor închinatelor i-au asigurat triumful în competiție. Este suficient să notăm că, exercitându-și mandatul de Domn, Mihail Sturdza și-a etalat cu strălucire, capacitatea de conducător și de bun gospodar. Legislația inițiată sau patronată de dânsul, în limitele Regulamentului organic, în acord, cu principiile care călăuzeau noua legiuire (la elaborarea căreia contribuise) s-a încadrat pe linia procesului de dezvoltare pe care se situase, firesc și ireversibil, societatea românească. În timpul celor trei legislaturi ale epocii, au fost votate și aplicate numeroase

În condițiile sporului demografic apreciabil, ale dezvoltării târgurilor și orașelor, ale diferențierii tot mai accentuate a populației, ale dezvoltării pieței interne și a comerțului, ale creșterii rolului economic și administrativ al orașelor — al Capitalei, mai cu seamă — organizarea modernă a acestora, alături de noua împărțire pe ținuturi a reprezentat o continuă preocupare. Înființarea eforilor orașenești și constituirea bugetelor, sistematizarea, organizarea serviciilor orașenești în principalele orașe, a poliției, a corpului de pompieri și a fanaragiilor, măsurile pentru îmbunătățirea sistemului de aducțiune a apei și pentru salubritate, organizarea poștalului și a transporturilor ru-

O politică deliberată

Legea din 26 februarie 1845 pentru reorganizarea slujitorilor din ținuturi, realizarea unui acord firesc între instanțele administrative și cele judecătorești, reorganizarea Miliției, înființarea de școli elementare în cazărmi, tipărirea de manuale speciale destinate ostașilor, modernizarea justiției prin crearea de noi instanțe, specializate, simplificarea procedurii, autoritatea lucrului judecat, înălțurarea ingerințelor administrației, instituirea divanurilor apelative, a judecătoriilor ținute, a tribunalului de comerț din Galați și a celui corecțional din Iași, tipărirea, în 1838, a *condiciilor criminale*, traducerea codului criminal francez (1840), lucrările comisiei, prezidată de domnitor însuși, pentru asigurarea

Nu putem trece cu vederea tendința de a pune sub controlul statului biserica și veniturile acesteia. Realizările în acest sens, care au avut drept consecință demiterea mitropolitului Veniamin Costache, i-au atras lui Mihail Sturdza violente și nu întru totul justificate critici.

Din acest inventar, incomplet, nu poate lipsi semnala-rea strădaniei, mereu pre- zentă, de a lămura sfera de ac- tivitate a consilierilor puterilor străine, precum și convenția de extrădare a vagabonzilor și a dezertorilor, semnată cu Austria, la 14/26 noiembrie 1837, apreciată ca fiind *primul act semnat de un domni- tor român, după tratatul în- cheiat de Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare și „cel din- tîi semn al învierii internațio- nale, cea dintîi recunoaștere a existenței juridice a statului român”*. Dacă avem în vedere uriașele prefaceri care s-au operat în epoca regulamentu-

Chalce Chokimsitoplar Tprinjiatatsi Marobee?
Inkredenyazdo k's xcaze ichasitspi miacete uenpi's intekma
k's opina amixe thls pi arcacla luv pipe a Toncaro via
damiruu Ctpzauje. Janui 20 Noembrie 1842. N°. 559.
R. Lauff Dr. K. Koch *thls* *P. G. W.*

Cuscuta ¹ *epipactidis* ² *caerulea* ³ *Thymus* ⁴ *serpyllifolius* ⁵ *pygmaeus*

tară, dificultățile create de stadiul de dezvoltare a societății noastre, de lipsa de aderență a oamenilor la principiile moderne, de tensiunea socială și politică mereu existentă, de labilitatea moravurilor, de lipsa spiritului civic, al convingerilor politice ferme înțelegem că guvernarea sa nu a fost deloc ușoară.

Așa cum s-a observat, Mihail Sturdza, diplomat dibaci, a rămas, constant, pe tărâmul constituțional, legal. Fără să suspende Adunarea, și-a organizat majoritățile după plac. Domnitorul s-a mulțumit cu rolul de administrator în limitele Regulamentului organic. Nu a urmărit efectuarea unor reforme sociale largi, pe care nu le socotea nici posibile și nici oportune, în condițiile epocii sale. Postura la care s-a mărginit deliberat nu era deloc comodă; curând, s-a văzut situat între două forțe contrarii, acea care reprezenta progresul, care nu putea îngădui limitele impuse de legiuri și cealaltă, exprimată de presiunea puterii protectoare, mai cu seamă, care admitea, în exclusivitate, legalitatea regulamentară. *Opoziția* împotriva domnitorului, deschisă sau ascunsă, deși lipsită de omogenitate sub raportul componenței, orientării și modalităților de expresie, în condițiile epocii, avea o eficiență globală.

Cu concesiile de rigoare, dar opunându-se ambelor forțe, Mihail Sturdza a încercat să mențină timona pe o cale de mijloc, de natură să nu pună în pericol interesele vitale ale țării. Practic, i-a fost peste puțină să mențină direcția fără a brusca, fără a zguduși chiar, și fără a nemulțumi profund interese sau velleități. Nimeni, credem, nu s-ar fi putut strecura cu mai multă abilitate. Nu și-a uitat un singur moment interesele. A fost atacat din toate părțile deoarece era singura țintă în care se putea lovi. Analiza condițiilor epocii — fără să-l absolve de păcatele egoismului și ale cupidității — va trebui, necesar, să impună revizuirea sau nuanțarea judecă-

ților formulate până acum.

A fost acuzat Mihail Sturdza că, din arghirofilie, a vândut rangurile boierești. Afacere rentabilă, care i-a rotunjit substanțial veniturile. În timpul domniei sale, numărul boierilor a crescut enorm: de la circa 900, cât înregistrează statisticile la începutul epocii regulamentare, s-a ajuns la 3 325 în 1853. Putem admite, așa cum s-a apreciat, că, deliberat, Mihail Sturdza a urmărit să creeze în Moldova o stare a treia și că acestui obiectiv i-a subsumat acțiunea de acordare a rangurilor? De altfel, în conformitate cu dispozițiile Regulamentului organic înseși, Mihail Sturdza a urmărit, cu o neobișnuită perseverență, acțiunea de asimilare a rangurilor boierești cu funcțiile administrative, izbutind să dea o lovitură mortală oligarhiei. Cu sau fără voie, deliberat sau nu, domnitorul a servit un proces social aflat în plină desfășurare, în cuprinsul căruia clasa boierilor se dezagea, iar noua clasă burgheză se forma și se consolida.

Interesele naționale — mai presus de orice

Așa cum s-a notat și mai sus, deși conservator, Mihail Sturdza s-a situat, cu fermitate, pe linia *partidei naționale*, de promovare a intereselor românești. Dacă, în 1829, a avut curajul să explice Rusiei că, prin capitulații, Poarta se angajase să aperse Moldova împotriva oricărei agresiuni și să-i mențină integritatea, „fără să-i facă sau să tolereze cel mai mic partaj sau separație”, tot în aceeași vreme (în 1828) prin intermediul lui Blutte, agentul englez care aprecia că viitorul domn este „cel mai bogat, cel mai influent și unul dintre cei mai lăminiați boieri din Moldova — înainta un memoriu lui Heitesbury, ambasadorul englez la Petersburg, în care, înfățișând consecințele intervenției țar-

riste, își exprima speranța că puterile vor consimți să garanteze securitatea principatelor. Cu tot eșecul său, acțiunea reprezintă prima cerere formală în vederea obținerii unor garanții anglo-franceze în favoarea Principatelor.

Nu știm în ce măsură Mihail Sturdza și-a pus speranțe în demersul politic întreprins de I. Câmpineanu. După propriul său eșec anterior, sconta, probabil, și el, pe împrejurările internaționale marcate atât de puternic de criza lăuntrică din Imperiul otoman, amenințat cu prăbușirea. Cert este faptul că, în 1839, avea agenți în Muntenia, însărcinați să-l țină la curent cu evenimentele și cu starea de spirit de acolo. Rapoartele lui G.A. Mano și ale lui N. Suțu sunt concludente în acest sens. În urma tratatelor purtate cu Huber (agentul francez la Iași) și Colson (funcționar la consulatul general de la București), acceptă soluția alegerii lui Câmpineanu drept domn al celor două Principate, oferindu-și sprijinul. Prudent și lucid însă, respinge, cu hotărâre, ideea unității integrale și a colaborării cu polonezii. În cele din urmă, partida națională din Muntenia l-a acceptat pe Mihail Sturdza drept candidat pentru investitura supremă, luând în considerare poziția, influența și relațiile sale. Pentru moment, domnitorul moldovean a acceptat oferta, solicitând sprijinul politic și diplomatic al Franței și al Angliei. Tratatelor ulterioare purtate cu A. Billecocq, consulul general al Franței, venit special la Iași, atitudinea față de J.A. Vailant, profesorul francez de la Sf. Sava, amestecat în mișcarea revoluționară din 1840 din Țara Românească — care avea ramificații la Iași — mărturiile lui I. Ghica, care da detalii asupra audienței în cursul căreia a oferit domnitorului moldovean tronul Țării Românești, dau expresia măsurii în care, în ciuda poziției sale oficiale, Mihail Sturdza a participat la mișcarea națională, chiar la for-

mele politice de manifestare ale acesteia. Riscul era însă prea mare, amenințarea puterii protectoare prea directă pentru a nu impune prudență.

Așadar, îl întâlnim pe domnitor participând activ, sprijinind în felurite și abile moduri mișcarea innoitoare, națională, inclusiv pe tărâmul culturii, în care contribuția sa este substanțială și durabilă. Dezvoltarea învățământului în limba română, crearea și înzestrarea Academiei Mihăilescu, preocuparea pentru formarea cadrelor, trimiterea de bursieri în străinătate, donațiile de cărți, cei 2 000 galbeni puși la dispoziție pentru constituirea unei biblioteci naționale și alte asemenea acte de cultură nu sunt simple opere de caritate, ci expresia limpede a unei convingeri patriotice, a unei conștiințe românești.

După abdicare, Mihail Sturdza s-a retras la Paris înțreținând relații întinse cu cercurile politice din capitala Franței, cu Napoleon III sau cu alte personalități europene. Nu a încetat să se intereseze de soarta țării sale. Candidatura din 1859, considerată în prelungirea evenimentelor din 1839-1840, exprimă, credem, mai mult decât înțelesul ce i l-au acordat contemporanii, apreciat de pe poziția ideilor noi, în numele cărora era legitimat actul Unirii, care trebuia să stea la temelia României viitoare. Reprezentând trecutul, considerat drept *strigoii*, fostul domnitor a fost împovărat cu toate păcatele lumii pe care o reprezentase. Este însă momentul ca acela care a murit la 8 mai 1884 și a fost înmormântat la capela familiei din Baden-Baden, să fie înfățișat sub reflectorul istoriei nu numai cu umbrele, ci și cu luminile sale, care îl situează în galeria posterității între adevărații noștri bărbați de stat. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

Gheorghe David a venit la *Magazin istoric* înfrigurat de emoția revenirii la dragostea dintâi: tainele Muzei Clio.

Era ultimor modul său de a iscodi dedesubturile istoriei, de a depăși evenimentul pentru a-i citi motivațiile, de a-l integra în fluxul fenomenelor naționale și universale.

Neastămpărul minții lui, zbuciumul inimii lui, care, nu o dată, sărea în ajutorul fratelui, solida lui cultură istorică, l-au făcut să ne reprezinte admirabil în numeroase momente științifice.

Oriunde te-ai afla, Gheorghe David, bucură-te de cartea aceasta, ultima ta idee realizată.

Cristian POIȘTEANU

Gheorghe David — O PREISTORIE A EMIGRAȚIEI. VOIEVOZI ROMÂNI ÎN PRIBEGIE.

Editura SAS, București, 1995, 168 pp., 4 500 lei

● **Radu Câmpeanu — CU GÂNDUL LA ȚARĂ.**

CBC, București, 1995, 144 pp., 3 500 lei: o selecție cu valoare istorică pentru cititorul de astăzi a editorialelor publicate, timp de șapte ani (1983-1990) în *Buletinul de Informație pentru Români în Exil* ce apărea la Paris.

● **Șlomo-Leibovici Laïș — ÎN TRE LEGENDĂ ȘI REALITATE (LUMEA HASIDICĂ).**

Editura Comitetului pentru activitate culturală judaică în rândurile evreilor originari din România, Tel Aviv, 1995, 347 pp.: o încercare de a facilita pătrunderea în lumea hasidismului, era nouă de renaștere religioasă, o revoluție în cadrul tradiției.

● **Juan Eduardo Zúñiga — PĂMÂNTUL VA FI UN PARADIS** (traducere și prefață de Ileana Mihăilă).

Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, 124 pp., 1 800 lei: unul dintre cei mai mari prozatori spanioli ai prezentului despre Spania anilor '40.

● **Diana Ionescu — STYXUL ÎNOT.**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, 54 pp., 1 200 lei: versuri izvorâte dintr-o autentică sensibilitate sub semnul scurgerii timpului.

● **Veronica Tamaș — ÎNIMI RÂNITE.**

Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 1995, 270 pp., 3 100 lei: pagini de cronică romanțată dedicate celor șapte domni (Alexandru, Nicolae, Ion Alexandru, Constantin, Ioan Nicolae, Alexandru-Delbe, Alexandru Firar) din neamul Mavrocordaților, care au marcat un întreg veac de istorie românească.

● **REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR.**

Editura Academiei Române, tom 39, nr. 5-6/1994, 590 pp., 600 lei: studii și articole consacrate unor folcloriști români, spiritualității populare și habitatului românesc văzut în evoluția sa istorică.

● **Ihriel Benditer — VAP-NIARCA.**

Anais, Tel Aviv, 182 pp + 31 pl.: autorul, originar din România, descrie calvarul deportării în perioada septembrie 1942-martie 1944, în lagărele Vapniarca și Grombovo din Transilvania.

● **ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A.D. XENOPOL”.**

Vol. XXIX, 1992, Iași, 550 pp., 150 lei (persoane fizice), 300 lei (persoane juridice): un sumar bogat, ce acoperă marile perioade ale istoriei noastre, subiecte interesante din istoria universală și numeroase recenzii.

PROFESORUL COSTIN MURGESCU

„Am sentimentul că, în sfârșit, omenirea începe să își dea seama că, dacă vrea să mai existe, trebuie să schimbe un curs care a determinat, timp de patru decenii, irosirea unor uriașe resurse umane, materiale științifice și financiare”.

(Din interviul luat lui Costin Murgescu de revista Astra, în februarie 1989)

CONSTANTIN MUGUR ISĂRESCU

În 1940, Editura „Vremea” publica în colecția „România Eroică” lucrarea *Fragment ardelean: Procesul Memorandumului*. Autor: Costin Murgescu¹.

Este, cred, prima lucrare tipărită a profesorului Murgescu.

Prefața cărții este datată decembrie 1938. În ea găsim profesiunea de credință a autorului, atunci un tânăr de cel mult 19 ani, profesiune de credință numită pe scurt: istoria românilor.

Mersul ideilor economice la români a fost realizată după patru decenii de la apariția *Procesului Memorandumului*, răstimp în care Costin Murgescu a scris enorm, ca economist, gazetar, diplomat, cercetător științific.

Nu mă încumet să scriu despre opera profesorului Murgescu. Deși am fost alături de dânsul, ca discipol, când a zămislit ultimele sale lucrări — *Mersul ideilor...* și *Japonia în economia mondială*. Sau poate de aceea — pentru că profesorul Murgescu mi-a fost dascăl și di-

Costin Murgescu vorbind la radio, în 1944

rector la Institutul de Economie Mondială timp de aproape două decenii — nu îndrăznesc să-i comentez cărțile. Sunt sigur, însă, că alții o vor face cu deosebit profesionalism.

De fapt, cărțile vorbesc prin ele însele. Așa și lucrările profesorului Murgescu — un maestru incontestabil al condeiului, hărăzit să poată pune pe hârtie, într-o formă accesibilă pentru oricine, cele mai abstracte teorii economice.

Îmi este mult mai ușor să evoc acum munca titanică, de zi cu zi, a profesorului Murgescu ca fondator de școală economică, ca promo-

tor al dialogului și dezbaterii pe teme sociale, într-o perioadă în care dogmatismul înăbușise orice speranță.

Capacitatea sa uimitoare de a conversa cu oricine, de a da conținut și altitudine discuției izvorau dintr-o educație solidă, din cultură și experiență. Politețea, tactul, simțul umorului și o mare înțelepciune în înțelegerea naturii umane îl ajutau cu siguranță. Ca și vocea, cu un timbru inconfundabil. Își exprima cu claritate ideile. Dorea să fie și să rămână pe cât posibil un interlocutor, chiar în exercitarea funcțiilor de conducere, deoarece își respecta colaboratorii, partenerii de dialog.

Postura sa incontestabilă de Profesor nu o impunea, ci se impune de la sine. Conducea cu atenție conversația spre zonele ei fertile, depășind pe nesimțite asperitățile. Logica imperturbabilă și limpezimea cu care sublinia punctele esențiale ale discuției erau proverbiale. Ca economist credea cu tărie că dialogul constituie principalul laborator pentru adevărații cercetători ai fenomenelor sociale. Sunt doar câteva elemente care au făcut din dialogul cu profesorul Murgescu momente de neuitat din viața multora dintre cei ce am lucrat cu dânsul.

(Continuare în p. 48)

¹ La împlinirea a 76 ani de la nașterea celui care a fost Costin Murgescu, un statornic prieten și colaborator al revistei *Magazin istoric*, ne facem o datorie de onoare de a publica portretul pe care i l-a consacrat un discipol al său, în noua ediție a lucrării fundamentale *Mersul ideilor economice la români*, apărută la Editura Enciclopedică, în Colecția Biblioteca Băncii Naționale.

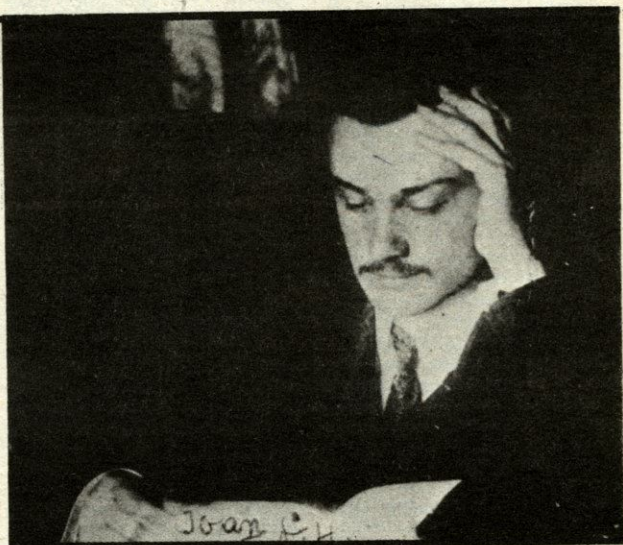
Portret de istoric

„Suntem fiecare dintre noi ceea ce strămoșii noștri cunoscute sau necunoscute au acumulat în ființa noastră; suntem ceea ce generațiile care ne-au precedat au sădit în noi; suntem ecoul morților noștri”.

Din cuvântarea rostită la înmormântarea lui Dimitrie Onciul

I.C. FILITTI

Anul acesta se împlinesc, la 21 septembrie, 50 de ani de la încetarea din viață a diplomatului, istoricului și genealogistului I.C. Filitti. În galeria erudiților care, prin cercetările lor, au îmbogățit în mod substanțial patrimoniul istoriografic național, I.C. Filitti ocupă un loc particular. Jurist de formație, destinat de tânăr carierei diplomatice, el și-a făcut reputația în primul rând ca istoric. Disciplina și rigoarea dobândite în timpul studiilor în capitala Franței, ambiția și mentalitatea de premiant, cultura vastă l-au impus ca pe unul dintre cei mai însemnați istorici ai primei jumătăți a secolului nostru.

GEORGETA PENELEA FILITTI

Germanofil din sentimente antirusești

Născut la București, la 8 mai 1879, a urmat liceul Sf. Sava, avându-l coleg și concurent pe viitorul fruntaș liberal I.G. Duca. Filitti a reușit, an de an, să fie premiant întâi. Studiile universitare le-a urmat la Paris și, tânăr absolvent, a intrat în diplo-

mație. Provenea dintr-o familie de tradiție conservatoare, iar tatăl său, colonelul Constantin Filitti, aghiotant al principelui Alexandru I. Cuza, apoi al regelui Carol I, se considera un nedreptățit al Brătienilor. Ca un adevărat „copil teribil”, fiul său, proaspăt numit în post la Paris, a găsit cu cale să nu-l întâmpine cu întreaga legea pe ministrul Ion I.C. Brătianu, venit în vizită în capitala Franței. Întept, corifeul libe-

ral a trecut peste momentul de nestăpânire al proaspătului diplomat, contribuind apoi la ascensiunea sa profesională. Totuși, adevăratul mentor al lui Filitti avea să fie Titu Maiorescu. Grație lui, ajunge director al Secției politice în Ministerul de externe și ulterior al celei consulare și al contenciosului. Timp de 10 ani, cât s-a aflat în cadrele Ministerului afacerilor externe, a funcționat, alternativ, în centrală și la Paris, Buda-

pesta, Istanbul, Belgrad și Roma. Răstimpul petrecut în străinătate l-a folosit deopotrivă pentru adunarea unui impresionant material de arhivă cu privire la istoria românilor, care va constitui suportul documentar al numeroaselor studii ulterioare. În 1913 a asigurat secretariatul Conferinței de pace de la București care puneă capăt celui de-al doilea război balcanic. Contribuie la redactarea *Cărții verzi* românești justificative și își atrage elogiile publice ale lui Titu Maiorescu. Opțiunile politice le-a exprimat față de izbucnirea primului război mondial, când s-a pus la dispoziția guvernului constituit la București, în teritoriul ocupat de germani. În 1917 devine director al Teatrului Național din București, impunând montarea a 67 de spectacole cu piese românești. Ulterior e numit prefect al județului Ialomița. Din *Jurnalul* său — început în anul 1913 — se poate reconstitui tragedia celor siliți să trăiască sub ocupantul german. Eforturile sale de a se interpune între autoritățile militare străine și administrația sa, de a atenua regimul copleșitor al rechizițiilor, abuzurile și aroganța prusacă, au rămas, cel mai adesea, zadarnice. Socotit trădător de guvernanții refugiați la Iași, a fost condamnat la moarte de Curtea marțială. S-a prezentat în fața instanței, s-a justificat și a fost achitat (la 22 iunie 1918). Dar a fost într-adevăr trădare?

Așa cum a pledat în fața judecătorilor, a căutat să-și apere și să-și ocrotească conștiința de atotputernicia administrației militare germane; n-a făcut concesii și ialomitenii (el însuși era proprietar moșiei Alexeni din Bărăgan) au depus mărturie pentru onestitatea sa. Pe de altă parte, orientarea conservatoare, încrederea în politica promovată de Titu Maiorescu, Petre Carp sau Alexandru Marghiloman l-au aruncat în tabăra germanofililor. Aceasta numai în măsura în care, în acel moment, politica proantantistă a

României însemna și colaborarea cu Rusia. Convingerea sa nestrămutată, exprimată explicit și în analizele politice pe care le-a făcut (de pildă, *Rusia, Austro-Ungaria și Germania față de România, până la 1916*, București, 1921) era că orice apropiere de Rusia nu poate fi decât păgubitoare românilor. Acest adevăr, verificat de evoluția evenimentelor de după revoluția rusă din 1917, nu l-a scutit de acuza de germanofil.

După război, Filitti își găsește cu greu locul în viața publică. A încercat, fără succes, în 1921, să ocupe catedra de istoria României la Universitatea din Iași. Abia în 1926, după ezitări, regele Ferdinand l-a numit membru în Consiliul Legislativ; în 1931 ajunge președintele Comisiei de Heraldică și Genealogie.

Interes major pentru documente

Indiscutabil, cariera diplomatică și cea — foarte scurtă — din administrația civilă nu-l pot defini pe I.C. Filitti. Ceea ce a făcut din el o personalitate, un autor studiat în universități, cu o operă prea puțin atinsă de uzura morală este cercetarea istorică.

Formația dobândită la facultatea de științe politice din Paris ca și propriile sale disponibilități i-au creat, cum vom vedea, un larg orizont. De aceea, nu s-a cantonat într-o anume ramură ori perioadă a istoriei României. A abordat cu același interes istoria socială (*Proprietatea solului în Principatele române până la 1864*, București, 1935; reeditare 1985), a justiției (*Contribuții la istoria justiției penale în Principatele române*, București, 1926, în colaborare), a medicinei (*O pagină din istoria medicinei în Muntenia, 1784-1828*, București, 1929), a diplomației (*România față de capitulațiile Turciei*, București, 1915, reeditare 1985; *Contribuții la istoria diplomatică a României în secolul al XIX-lea*, Bucu-

rești, 1935), ori a bisericii (*Biserici și ctitori*, București, 1932). La fel, s-a ocupat de epoca lui Mihai Viteazul (*Despre „legătura” lui Mihai Viteazul, 1932; Mihai Viteazul, mare ban al Craiovei, 1931*), dar și de instituții contemporane lui (*Originea și menirea „Consiliului Legislativ, 1927*).

Prima lucrare în volum a publicat-o la Paris, în 1901 (*Rôle diplomatique des phanariotes de 1700 à 1821 — Rolul diplomatic al fanarioților de la 1700 la 1821*). O va fi socotit doar teză de licență în drept sau perimată de timp, fapt este că, în ciuda bunelor aprecieri („profundă originalitate”, „lucrare doctă”), a omis-o sistematic din memoriile sale de lucrări (care cuprind 82 de volume și 267 de studii și articole).

Deși polyvalent în cercetări, Filitti rămâne, prin excelență, istoriograful primei jumătăți a secolului al XIX-lea, mai cu seamă prin trilogia consacrată anilor 1821-1848. În primul caz (*Frământări politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1828*, București, 1932, reeditare 1985), e vorba de o analiză lipsită de spirit partizan a acțiunii lui Tudor Vladimirescu și a consecințelor sale care reverberază până în preajma războiului ruso-turc încheiat cu pacea de la Adrianopol (septembrie 1829). A doua piesă a trilogiei a format subiectul tezei sale de doctorat în drept la Paris, în 1904. Versiunea românească, considerabil mărită și îmbunătățită, a dat-o peste 30 de ani (*Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupațiunea rusească și Regulamentul Organic*). Nicolae Iorga o considera „o extraordinar de bogată istorie pragmatică”. În plus, analiza acestei constituții incipiente care a fost Regulamentul Organic, făcută deopotrivă din perspectiva juristului și a istoricului, își păstrează valoarea de referință până astăzi.

În sfârșit, aplicarea legislației regulamentare și restructurarea, în sensul modernizării, a societății românești în-

cheie ampla cercetare cu volumul *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834-1848*. Monografia a fost încununată în 1915 cu premiul „Năsturel” al Academiei Române. Din păcate, Nicolae Iorga a condiționat acordarea lui de drastice amputări ale textului, socotite a fi factologie excesivă. Parte din documentele folosite de Filitti, „până la saț”, cum spune același Iorga, s-au distrus între timp, așa că unele fapte istorice sunt astăzi aproape imposibil de reconstituit.

Interesul major pentru documente, care i-a caracterizat de altfel întreaga operă, se regăsește și în stăruința cu care, indiferent de indeletnicirea presantă a momentului, a întocmit mai multe volume de documente. Astfel, în timpul cât s-a aflat la Roma a lucrat în arhivele Vaticanului, de unde a cules materialele pentru cele două volume *Din arhivele Vaticanului*, București, 1913-1914. La Constantinopol a făcut cercetări în arhiva legației franceze de acolo, publicând *Lettres et extraits concernant les relations des Principautés roumaines avec la France, 1728-1810* (Scrisori și extrase privind relațiile Principatelor române cu Franța, 1728-1810), București, 1915. Alte două volume de documente, însoțite de ample comentarii, privesc *Așezământul cultural al mitropolitului Dosithei Filitti, de la înființare până azi, 1827-1910* (București, 1910) și *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino* (București, 1919).

Unele documente despre familia Filitti i-au fost furnizate, așa cum reiese din corespondența păstrată la Academia Română, de specialiști de la Atena și Salonic ori de membri ai corpului diplomatic român din capitala otomană. Cercetările ulterioare au scos la iveală serioase erori de informație. De aceea, în 1936, pregătea o nouă ediție. Din exemplarul păstrat în familie a rupt toate paginile cu greșeli, iar pe foaia de gardă a notat meticolos că ediția din 1910 era de nefolo-

sit. Manuscrisul noii ediții s-a pierdut, astfel că cercetătorul de azi trebuie să îndrepte singur inadvertențele din volum.

Cazul acestei lucrări este caracteristic lui Filitti. A publicat continuu „îndreptări” și „rectificări” la propriile lucrări pentru avertizarea lumii științifice.

Mai e de amintit participarea sa la elaborarea *Enciclopediei României* (patru volume, 1938-1941), sub conducerea dr. Virgiliu Leonte și a lui Dimitrie Gusti. Exemplarul rămas de la el cuprinde numeroase îndreptări la articolele sale și observații la ale altora binevenite pentru o viitoare reeditare.

Urmărit de neprietenia lui Iorga

Domeniul unde greșeala este curentă și corectarea se impune la tot pasul este, fără îndoială, cel al genealogiei. Socotit azi drept părintele acestei științe în România, Filitti s-a dovedit un adevărat creator în materie. A întocmit peste 700 de arbori genealogici, mai ales pentru familii din Țara Românească. Prin evidențierea spițelor de neam, stabilirea unor filiații, aflarea unor nebănuite înrudiri genealogice a contribuit la refacerea pe hartă a marilor domenii feudale, a făcut de înțeles alianțe politice, a justificat pretenții dinastice ori de moștenire. Și aici însă excesiva lui corectitudine ne privează de unele rezultate: din exemplarul păstrat în familie al *Arhivei Cantacuzino* a scos arborii genealogici, cu intervențiile sale manuscrise. E de precizat că sora lui Grigore Cantacuzino (Nababul), Zoe Cantacuzino, era bunica soției sale, Alexandrina Ghica.

Laboratorul de creație al lui Filitti este, în parte, dezvăluit și de corespondența sa. Scrisorile schimbate cu G.T. Kirileanu, bibliotecarul regelui Ferdinand, G. Poboran, istoriograful Slatinei, părintele

academician Nicolae Popescu („popa Nae”) sau Pan. Zepos din Atena deslușesc varietatea de informații obținute ca și stăruința pusă, între altele, pentru reconstituirea istoriei familiei sale.

Prietenia caldă care i-a legat pe Kirileanu i-a îngăduit o intervenție pe lângă rege: Comisia de Genealogie și Heraldică, al cărei președinte era, întocmise stemele județelor României. Regele a respins ideea ca acestea să fie timbrate de coroana regală. Dar comisia vedea în însemnele regale simbolul unității istorice a teritoriului românesc și insista pentru punerea lor în evidență. N-a avut însă câștig de cauză, stemele rămânând netimbrate și în domnia următoare, a regelui Carol al II-lea.

Cu ajutorul lui G. Poboran, Filitti adună prețioase informații despre bisericile și neamurile trăitoare în județul Olt, în primul rând despre familia mamei sale, Elena Slătineanu. A reușit în același timp să restaureze biserica Adormirea Maicii Domnului din Slatina, ctitorie a familiei Slătineanu și să pună armele acestora pe frontispiciul primăriei de acolo.

Interesul său s-a manifestat deopotrivă constant pentru familia paternă, stabilită în județul Buzău de la 1786. Viitorul mitropolit Dositheia a fost o vreme episcop de Buzău. I-a succedat în această funcție nepotul său Constanție. Bun gospodar, acesta s-a îngrijit și de metohul din București al episcopiei, biserica Sf. Dumitru de Jurământ, pe care a refăcut-o din temelii în 1819. I.C. Filitti a socotit că are o pioasă îndatorire de îndeplinit față de înaintașul său și i-a adus osemintele în acest lăcaș; la rândul său a reparat și târnosit biserica, în 1932, cu ajutorul primarului C. Donescu și al episcopului de Hotin Tit Sîmedrea.

Corespondența sa dă la iveală și multe neîmpliniri, tristeți și inimiții. Urmărit de neprietenia lui Iorga, Filitti n-a putut să ocupe o catedră universitară. Harul lui pedagogic, dorința de a forma

specialiști, a le insufla patima muncii, a lucrului bine făcut, verificat și răverificat, s-a consumat doar în îndrumarea pașilor unor cercetători, ca acel Poboran, evocat mai sus, ori ajutând pe Ion Ionașcu sau Constantin Karadja.

Tot din scrisori, ca și din sutele de note, dări de seamă, recenzii, observații, replici se pot înțelege și relațiile sale cu numele de prestigiu ale istoriografiei contemporane lui: Nicolae Iorga, Gheorghe Brătianu, P.P. Ponițescu, C.C. Giurescu, George Fotino. I-a corectat neîndurător, a polemizat cu ei, le-a reproșat că nu-l citează îndeajuns și nu o dată a fost nedrept cu ei. Să fi fost, poate, și marea notorietate dobândită în arena politică a acestora, care l-a deranjat pe Filitti, retras în colțul său, „între hârtoage”, cum îl ironiza afectuos prietenul său Alexandru Pisoski? Se adaugă aici și un episod dureros, care într-un fel i-a grăbit sfârșitul: în bombardamentul american de la 4 aprilie 1944 casa i-a fost incendiată. Au pierit atunci în flăcări, alături de obiecte frumose (mobile, porțelanuri, vase de Murano) și câteva sute de documente originale, adunate de-a lungul vieții și pe care apucase să le publice doar în parte.

La 36 de ani Filitti devenea membru corespondent al Academiei Române. Era o primă recunoaștere a valorii

demersului său în cercetarea istorică. Respectat dar puțin iubit de cobreslașii săi, a purtat, pe nedrept, după război, stigmul colaboraționistului. E greu de spus dacă s-a retras în lumea cărților, simțindu-se respins, sau așa i-a fost firea. Oricum, era adeptul unui mod de viață, mai ales după părăsirea, în 1918, a serviciului diplomatic, care presupunea excesivă sobrietate, muncă neîntreruptă și reducerea relațiilor la cerul strâmt al familiei și a doi, trei prieteni (fratele său, Alexandru Filitti-Robănești, Emanuel Hagi Mosco, G.D. Florescu). Se povestește, că a folosit toată viața doar tocul și cerneala, refuzând stiloul și nu l-a interesat să vadă vreodată un film. Ca să-și aperi liniștea biroului, n-a ezitat să conștie mingea unor copii și s-o ducă prefectului Poliției. Gavrilă Marinescu, în semn de mare prețuire pentru cărturar, i-a pus la poartă un sergent care-l apăra de joaca zgomotoasă a puștii de pe strada Oltarului...

Cu trecerea anilor, istoricul e judecat mai mult după ce a lăsat și mai puțin după cât a fost de afabil, de bun orator, de monden ori de retras. Din acest punct de vedere, opera lui Ioan C. Filitti poartă pecetea competenței și a seriozității. Majoritatea studiilor sale formează și astăzi bibliografia fundamentală a oricărui nou demers în investigarea polivalentă a istoriei românilor. ■

PROFESORUL COSTIN MURGESCU

(Urmare din p. 44)

Devotat total dialogului economic, l-a promovat cu toate posibilitățile pe care le-a avut. Să ne reamintim la câte dezbateri, mese rotunde, seminarii, sesiuni științifice și-a risipit forța și timpul, chiar în anii din urmă, când ambele deveniseră atât de prețioase!

Nimic nu poate fi mai grăitor decât faptul că ultimele momente de putere din acel nefericit început de aprilie 1989 le-a dedicat tot dezbaterii științifice, în instituția pe care, cu decenii în urmă, se luptase să o înființeze pentru a promova dialogul internațional.

Știind câte opere durabile ar fi putut să mai lase — *Mersul ideilor economice la români* a fost concepută cu un pas, pe care îl dorea urmat de *Istoria comerțului românesc*, proiect monumental, trudit timp de mai mulți ani, dar rămas, din păcate, nefinalizat — apreciem la adevărată valoare activitatea sa de Profesor și Director la Institutul de Economie Mondială.

S-a săvârșit prematur. A meritat să fie plătit acest preț?

Cei ce l-au ascultat pe profesorul Murgescu vorbind despre rutele meșteșugului românesc, călăuzite de „steaua ciobanului”, au primit un legat de patriotism autentic, pe care neîndoielnic l-au transmis sau îl vor transmite mai departe, suplinind, cel puțin parțial, neșansa că *Drumul oilor* — cartea la care lucra cu atâta dragoste și dăruire în momentul prăbușirii — nu va vedea niciodată lumina tiparului în forma pe care Domnia Sa o plănuiase.

Nevoia noastră de cărțile profesorului Murgescu, cărți perpetuând prezența vie a magistrului printre noi, în această tulburătoare perioadă de tranziție, justifică răspunsul.

Chiar dacă a fost prea mare, prețul a meritat plătit! ■

ISTORICA

(Rebo silogistic metagramat: xxpx-xxcx)

SĂPĂLIGA

Radu STOIANOV

AȘA A FOST ELIBERATĂ BELGIA

„NARCISA GALBENĂ

A ÎNFLORIT“

JEAN VANWELKENHUYZEN

Cea mai mare parte a teritoriului belgian a fost eliberată de armatele hitle-riste în câteva zile din luna septembrie 1944, ca o consecință imediată a dezast-ului suferit de germani în Normandia. Dar succesul Aliaților nu s-a obținut fără probleme, fără neînțelegeri între ei. Explozia din „marmita“ normandă, unde forțele generalului Dwight D. Ei-senhower s-au aflat sub presiune vreme de șapte săptămâni, a provocat deopotr-ivă mari speranțe și mari dificultăți. Soarta a vrut ca, pe deasupra, situația să se complice prin divergențe strate-gice, dublate de rivalități personale în cadrul comandamentului aliat.

În imagine: traversarea Senei de către trupe ale Armatei 1 canadiene, în august 1944;

Bruxelles, 3 septembrie 1944. O coloană britanică avan-sează pe străzile orașului, în entuziasmul populației

Deși operațiile par foarte bine con-duse în această fază ultrarapidă a victo-riei în vest, lecția rezultată în urma stu-dierii lor ar putea suna cam așa: uneori, socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din târg.

Istoricul Jean Vanwelkenhuyzen, fost director al Centrului de cercetări și stu-dii istorice asupra celui de-al doilea război mondial din Bruxelles, fost pre-ședinte al Comitetului internațional de istorie a celui de-al doilea război mon-dial, a mai semnat în revista noastră (nr. 4/1972, 9/1979) studii consacrate aceleiași tematici: anii ocupației naziste a Belgiei (1940-1944). De data aceasta, adaptăm pentru Magazin istoric, cu acordul autorului, un fragment din lu-crarea sa *Belgium September 1944*, apărută la Bruxelles.

Așa începuse ocuparea Belgiei. Soldați hitlerști în fața unei librării cu cărți germane din Bruxelles

Întârziere: 37 zile, avans: 33

Încheiată printr-o strălucită victorie aliată, bătălia pentru Normandia a debutat greoi. A început printr-o evoluție mult prea lentă față de cea prevăzută. Adversarul era de calitate. Știa să folosească mijloacele de care dispunea. Avea armament din cel mai bun. Numai artileria îi era depășită.

Superioritate aliată, avantajul numărului a început cu timpul să se impună. Aviația Aliatilor stăpânea cerul, ceea ce nu echivala însă cu o bătălie câștigată. Întârzierea tru-

pelor debarcate înregistra întârzieri. Ofițerii care pregăteau operațiile își cunoșteau meseria. Ei știau că este inutil să faci pronosticuri înaintea primelor ciocniri. Pe de altă parte, succesul unei campanii nu depinde numai de priceperea șefilor și de curajul combatanților. El este tribut și unei logistici adaptate necesităților. Lucru cu atât mai valabil în cazul unei debarcări, unde bazele de plecare și teatrul de desfășurare a manevrelor sunt despărțite de o mare.

După străpungerea Aliatilor de la Avranches¹, de la sfâr-

¹ La 1 august 1944, corpurile 7 și 19 din componerea Armatei 1 ameri-

șitul lui iulie 1944, conjunctura militară se schimbă. Începe o înaintare vijelioasă a acestora. La 19 august, Corpul 15 american trece Sena pe la Nantes. La 23 august, Corpul 20 american ajunge la Fontainebleau. Pe 25 este eliberat Parisul. Întârzierile de la început sunt compensate. Raportat la calendar, există un avans de 10 zile. Dar, după un drum atât de bun, ofițerii nu se opresc. Capețele de pod se înmulțesc pe malul drept al fluviului. Corpul 30 britanic stabilește unul la Vernon. Corpul 12, tot britanic — un altul la Saint-Pierre — de - Vauvray. La 30 august, Divizia 3 canadiană intră în Rouen. A doua zi, Corpul 1 britanic se află și el în nordul Senei, la Duclair și Caudebec. În ziua Z [6 iunie 1944] + 87 zile se realizează ceea ce este prevăzut pentru ziua Z + 120 zile. Și astfel, începând din 30 iulie, o întârziere de 37 zile se transformă într-un... avans de 33 zile².

Dar, din păcate, dacă scopul era unul și același pentru toți, respectiv înfrângerea Reichului hitlerist, maniera de a-l atinge a constituit obiectul unor aprige discuții și divergențe. Orgoliul național și-a spus serios cuvântul. Unei teze britanice, susținută de generalul Sir Bernard Law Montgomery, i s-a opus una americană, propusă de generalii Omar Bradley și George Patton. Această „eflorescență” de proiecte nu se explica nici pe departe prin lipsa unei concepții oficiale. Cu o lună înainte de debarcarea în Normandia, specia-

cane (general Courtney H. Hodges) au ocupat orașul francez Avranches, permițând urmarirea armatei germane spre Sena și Paris.

² „De-a lungul întregului front am înaintat necontenit — scrie D.D. Eisenhower în lucrarea sa memorialistică *Cruciada în Europa* —, urmându-l îndeaproape pe inamicul în fugă. În patru zile, avangărzile britanice au acoperit o distanță de 195 mile, în paralel cu forțele americane de pe flancul lor drept, care au avansat la fel de rapid. A fost unul dintre multele recorduri pe care le-au stabilit formațiile noastre la proba de marș, în cadrul marilor curse de urmărire de-a curmezișul Franței”.

liștii în operații ai SHAEF-ului (Supreme Headquarters, Allied Expeditionary Force) stabiliseră liniile ce trebuiau urmate de forțele aliate, după ce se instalau ferm pe continent. Ei respinseseră ideea de a cucerii Berlinul. Capitala era „prea la est pentru a fi obiectivul unei campanii în vest”. Berlinului îi fusese preferat Ruhrul, singura regiune din vestul Reichului de importanță economică vitală, la apărarea căreia germanii ar fi oferit grosul forțelor lor, angajând astfel Aliaților o șansă de a-i bate.

Monty dă bătăi de cap

Cu totul altfel suna proiectul britanic. Montgomery, care comandase forțele terestre aliate în Normandia, credea în victoria decisivă, la capătul unui efort unic, energetic și rapid în câmpiile din nord, între mare și Ardeni, spre inima Germaniei. Propunerea sa l-a contrariat pe Eisenhower. Comandantul suprem avea alte vederi. Grupul 12 armate trebuia să se îndrepte spre Metz și Sarre. Ceea ce l-a agasat în plus pe Eisenhower a fost faptul că intervenția lui Montgomery a căzut într-un context psihologic delicat, comportând elemente personale iritante. Între Calvados și Cotentin, Montgomery a deținut conducerea operațiilor. Introducerea unei armate americane suplimentare — Armata 3, a generalului G. Patton — nu a schimbat cu nimic această organizare. Grupul 12 armate american, al generalului Omar Bradley, a continuat să primească ordine de la Montgomery.

Această subordonare, acceptată ca o necesitate, a devenit tot mai penibilă, cu atât mai mult cu cât bătălia s-a prelungit, dincolo de toate previziunile. Pe măsură ce teatrul de război s-a extins și participarea americană a sporit numeric, subordonarea a fost suportată cu o nervozitate crescândă. Montgomery era un personaj dificil, năval-

nic, uneori enervant. Nu întotdeauna autoritatea sa era acceptată de bună voie. Găfele ziariștilor puneau și ele paie pe foc. Presa britanică nu avea ochi decât pentru învingătorul de la El-Alamein¹. *Montgomery's troops drive on Cherbourg* (Trupele lui Montgomery presează spre Cherbourg), *Montgomery's forces attack St-Lô* (Forțele lui Montgomery atacă St-Lô) erau titluri din presă, în condițiile în care, la mile distanță, nu se afla picior de soldat britanic. Această propagandă nu făcea decât să-i calce pe nervi pe americani. Presa lor a intrat atunci în re-

plcă, lansând atacuri contra generalului britanic. Ea l-a făcut responsabil pe Montgomery pentru încetineala operațiilor din Normandia, i-a criticat prudența, a semănat îndoiala privind capacitatea sa de a-i învinge pe germani.

Prin contrast, după străpungerea aliată la Avranches, ziariștii și-au concentrat reflectoarele asupra lui Patton, făcând din el un erou de legendă, contraopunând rapiditatea mișcărilor sale de trupe metodei măsurate cu compasul a lui Montgomery. Opinia publică — atât de importantă în Statele Unite — a protestat împotriva unei subordonări ce i se părea deopotrivă inadmisibilă și dăunătoare. Bradley a început să primească din ce în ce mai des ordine direct de la Eisenhower. Chiar dacă, la 1 septembrie, regele George VI l-a avansat pe Montgomery la gradul de mareșal.

Eisenhower a știut să se descurce în situația dată. El a acționat în virtutea unor considerente militare serioase, soluțiile găsite având numai aparența unor compromisuri. Concesiile făcute în anumite momente au fost mai mult de formă decât de fond. Prioritatea pe care i-a recunoscut-o lui Montgomery nu era pe

¹ Bătălia de la El-Alamein, în Egipt (23 octombrie - 4 noiembrie 1942), între armata engleză și cea germano-italiană, s-a încheiat cu victoria englezilor. În seara zilei de 23 octombrie, Montgomery spunea: „Când am luat comanda Armatei 8 am declarat că misiunea noastră este de a-l zdrobi pe Rommel și că o vom face când vom fi gata. Acum suntem gata. Bătălia care va avea loc este o bătălie decisivă, dintre acelea care vor intra în istorie. Noi avem arme și materiale de primă calitate, tancuri de asalt puternice și ne asigură cea mai bună aviație din lume”. Puternicele contraatacuri germane, ce au durat până la 2 noiembrie, i-au împiedicat pe britanici să obțină o victorie decisivă. Ceea ce l-a făcut pe Churchill să exclame exasperat: „Oare niciodată nu vom putea găsi un general capabil să câștige o bătălie?”.

Luptători ai Rezistenței pe străzile orașului eliberat

potriva celei solicitate de mareșal. El vroia o prioritate absolută, nelimitată. Cea obținută era restrânsă. Se înscria în limitele concepute în luna mai de planificării SHA-EF-ului.

Montgomery (Grupul 21 armate) a convenit cu Bradley (Grupul 12 armate) ca limita între cele două grupuri de armate să urmeze linia Mantes-Beauvais - Albert - Douai - Anvers. La Saleux, câțiva km sud-vest de Amiens, englezii au dat peste cartierul general al Armatei 5 blindate germane și i-au luat prizonier șeful, pe generalul Eberbach, proaspăt desemnat la comanda armatei. Într-un vehicul capturat s-a găsit un document senzațional: harta tuturor dispozitivelor germane dintre Somme și Meusa. Ea indica faptul că nimic nu era pregătit pentru a împiedica o înaintare promptă a Aliaților către nord.

11 ore mai târziu, cele două porturi principale ale Amiensului au fost cucerite intacte și un cap de pod s-a stabilit pe malul stâng al fluviului Somme. Pe 1 septembrie, au căzut Douai și aerodromul vecin, apoi orașul Tournai. Grupe de membri ai Rezistenței franceze și belgiene au luat parte la înfruntare. Ele au furnizat infanterie suplimentară, cu atât mai bine venită, cu cât americanii duceau lipsă de infanterie. Bătălia, confuză, a durat câteva zile. S-a încheiat printr-un succes, dar nu a fost o mare victorie.

Pe 2 septembrie, la prânz, pe când americanii se aflau în Tournai, Corpul 30 britanic a primit ordin să se deplaseze spre Bruxelles și Anvers. În lucrarea sa *Corps Commander* (Londra, 1977), Generalul Sir Brian Horrocks, comandantul acestui corp, povestește: „La 2 septembrie, mi-am făcut vizita cotidiană la cartierul general al «Guards Armoured Division», stabilit la Douai. Unitatea mea, «Batalionul 1 Middlesex», făcuse parte din «Guards Brigade» la Aldershot, înainte de război. În sfârșit, după atâta timp, mă familiarizasem cu

particularitățile brigăzii, în special cu tradiția eufemismului, împins la limită, și a disimulării sentimentelor. Știam, de exemplu, că puteam avea o lungă conversație cu un ofițer, fără să-i pot smulge un alt răspuns decât «Sir». O îndelungată practică le formase acestor oameni o facultate remarcabilă de a exprima un acord sau un refuz ferm, prin nimic altceva decât prin tonul cu care pronunțau acest unic cuvânt. La sosirea mea la cartierul general, am fost primit cu amabilitatea obișnuită. După o scurtă pauză, am spus: «Obiectivul nostru de mâine va fi — altă pauză — Bruxellesul!» S-a auzit un murmur de surpriză și de entuziasm și, pentru o singură dată, emoția a răzbătut dincolo de rezerva lor. Ei nu numai că apreciau onoarea de a fi chemați să elibereze Bruxellesul, una dintre cele mai frumoase capturi de război, dar se autosupuneau unei competiții cu ei însuși, căci capitala belgiană se afla la o distanță considerabilă». Istoricul militar britanic L.F. Ellis, scrie în *History of the Second World War, Victory in the West*: „Era o dimineață superbă. În înaintarea noastră nu am fost opriți de rezistența inamică decât ici-colo, pe un drum sau altul, și pentru foarte scurt timp. Zvonul despre coloanele în mișcare depășise localitățile parcurse și, când am atins Bruxellesul, la căderea serii, toată populația orașului era în stradă, aproape nebună de bucurie. Mașinile de recunoaștere au fost primele care au atins limitele orașului. Pe înălțimi, «grenadierii» au fost temporar reținuți de rezistența inamică. Ei au fost deci primii care au intrat în oraș, înnoptând pe bulevardul Waterloo, în apropierea Palatului de justiție, incendiat de forțele germane în retragere. Mai târziu, «grenadierii» au ocupat partea de nord a orașului, iar a doua zi, după o luptă violentă, au cucerit Louvainul.”

Generalul britanic Horrocks nota și el: „O brigadă belgiană a fost atașată Cor-

pului meu [30]. Hotărâsem ca ea să ia parte la intrarea triumfală în Capitală. Am așteptat deci până a doua zi, pentru a pătrunde în Bruxelles, însoțit de belgieni. Era aproape imposibil să avansăm în mulțimea entuziastă”.

Capitala a fost eliberată la exact cinci ani (în aceeași zi) de la intrarea în război a Angliei și Franței.

Decriptajul nu poate ține pasul

Pe 4 septembrie, pe la ora 9 dimineața, tancurile Batalionului 3 din Royal Tank Regiment rula pe autostrada spre Anvers. Intenționau să meargă drept. Dar la încrucișarea cu șoseaua spre Termonde, un civil într-un pardesiu de gabardină s-a așezat în fața lor și le-a făcut semn să oprească. El a reușit să-l convingă pe șeful micii coloane, maiorul John Dunlop, că greșeau urmând drumul cel mai scurt. Odată ajunși într-un punct unde viaductul tăia linia de cale ferată, ar fi intrat în bătaia focului german. Între britanici s-a instalat imediat starea de alertă. S-au studiat mai multe soluții posibile, cu ajutorul inginerului de poduri și șosele Robert Vekemans, omul în pardesiu de gabardină. În mare grabă, dar oricum cu consum suplimentar de timp, maiorul Dunlop a cerut acordul șefului său, locotenent-colonelul David Silverton, prin stația radio. Acesta i-a aprobat proiectul propus. Misiunea lui Dunlop era să captureze din mâinile germanilor o serie de poduri în stare intactă. Zis și făcut. Entschodt a fost primul dintre ele. Oamenii maiorului britanic au căzut în spatele gărzii germane, ce păzea podul, luând-o prin surprindere.

Membrii Rezistenței erau pretutindeni. Începau să-și concentreze acțiunile cu cele ale Aliaților, pentru a nu intra în luptă singuri, în contrast, și a risca să provoace distrugerea podurilor. Pe de altă parte membrii Rezistenței nu dispuneau nici de ar-

mele și munițiile necesare pentru a susține singuri atacurile.

Spre seară, ruta spre Anvers a fost deschisă. Germanii nu au opus prea mare împotrivire. Succesul aliat era deplin. În memoriile sale, Horrocks relatează: „Divizia 11 blindată a primit ordin să cucerească Anversul, dar [generalul-maior] „Pip” Roberts [comandantul ei] mi-a cerut să-i fixez un obiectiv precis. O divizie de blindate nu era o formație ideală pentru a cuceri un oraș mare, chiar dacă avea sprijinul Rezistenței belgiene. I-am răspuns: «Mergeți drept spre docuri și împiedicați-i pe germani să distrugă instalațiile portuare». Procedasem așa, deoarece păstram încă în memorie situația penibilă a întârzierilor impuse Armatei 8 în timpul înaintării ei în lungul coastei Africii de Nord. Germanii distrugau întotdeauna echipamentele portuare, încetinind astfel descărcarea de pe navele noastre a mijloacelor de subzistență”.

Pentru a lua deciziile, Horrocks nu avea nevoie să des cifreze jocul adversarului. Îl adulmeca ușor. În plus, informațiile furnizate de „Ultra” (*Magazin istoric*, nr. 7-8/1981, 4/1982, 9/1984) i-au confirmat hotărârile. Primele indicii privind intențiile germanilor de a distruge portul datau din 28 august. Dar situația evoluase atât de rapid, încât decriptajul nu a putut ține pasul cu ea. Realitatea a devansat informația.

Tancurile Batalionului 3 se îndreptau spre Anvers. În drum s-au întâlnit cu un alt membru al armatei belgiene din umbră. (*Magazin istoric*, nr. 5/1987), zis François van Broeck. El era total surprins. Nu îi aștepta pe eliberatori mai devreme de a doua, a treia sau chiar a patra zi. Împreună cu Vekemans van Broeck, care vorbea o engleză perfectă, a servit ca ghid.

În lungul autostrăzii, coloana nu a întâlnit decât o opoziție slabă a adversarului. La 11.30 au ajuns la periferia Anversului, unde, la intrarea

pe strada Jan van Rijswijk, a avut loc o mică ciocnire. Soldații brigăzii engleze și membrii Rezistenței, din ce în ce mai numeroși, au forțat trecerea la orele 13.45. Ultimele focare ale apărării germane au fost reduse la tăcere de către luptătorii din Rezistență în cursul serii.

În oraș domnea o eferveșcență indescriptibilă. Evenimentele se derulaseră extrem de rapid. Membrii Rezistenței urmăreau să restabilească ordinea legală. De la începutul după-amiezii, baronul Holvoet și-a reluat postul la Palat, de unde îl alungaseră germanii. Seara guvernatorul a primit delegați ai diverselor mișcări ale Rezistenței în frunte cu locotenentul genist Urbain Reniers, zis „Réaumur”, coordonatorul tuturor operațiilor, recunoscut de Londra. În aceeași seară, a reapărut primul ziar liber, *Volksgazet*.

Concomitent, englezii au pătruns adânc în oraș. Înaintarea lor nu a fost încetinită decât de bucuria delirantă a populației. Străzile erau negre de mulțime. Ciorchini de oameni se cățarau pe tancuri. O oră le-a trebuit blindatelor pentru a ajunge la Banca Națională. Dar curând războiul și-a reîntors în drepturi. Inamicul a organizat în Parcul orașului o veritabilă redută. Către ora 21.00, în ziua de 8 septembrie, prin acțiunea combinată a membrilor Rezistenței, a infanteriștilor și a blindatelor, inamicul a fost alungat de pe poziții. Centrala telefonică a rămas intactă.

La sfârșitul zilei se putea spune că Anversul a fost recucerit. În memoriile sale, generalul Horrocks semnalează că 5 000 germani au fost luați prizonieri. În port, Rezistența a înregistrat succese strălucitoare¹, între

care, pe primul loc eșecul total al măsurilor luate de germani pentru a distruge instalațiile portuare. Salvarea portului fusese studiată cu foarte multă vreme în urmă. Pentru locuitorii Anversului el reprezenta un fel de patrimoniu. Londra se arătase și ea la fel de preocupată de soarta portului. În luna februarie parasăse chiar un agent în acest scop. Acesta constata că Rezistența locală de vânsase previziunile Aliților. O serie întreagă de dispoziții fuseseră de atunci puse la punct. De pildă, în urma unui mesaj difuzat la 1 septembrie de BBC („Narcisa galbenă a înflorit”), s-a întrerupt curentul electric care alimenta ridicarea podurilor.

Trupele hitleriste nu au mai putut fracționa portul într-o serie de sectoare. Membri ai Rezistenței au rupt cablul electric care alimenta cele opt aruncătoare de flăcări din apropierea ecluzei de la Kruisschans. De asemenea, tot ei au blocat dispozitivul de plasare a două tunele sub fluviul Escaut. Personalul portului a dispărut ca prin farmec. Germanii au fost luați pe nepregătite. O acțiune de mare forță s-a desfășurat pe 4 septembrie, la ora 12.45. De comun acord cu Reniers, ea s-a aflat sub conducerea unui căpitan din marina comercială, Eugène Colson, zis „maiorul Harry”. Echipa sa era constituită numai din lucrători în port, care cunoșteau ca pe propriile buzunare labirintul bazinelor și cheliurilor. Ei au luat parte atât la conceperea, cât și la execuția planurilor. Știau pentru ce luptau. Dar nu dețineau superioritate nici în număr, nici în armament. Ceea ce nu i-a împiedicat ca, la sfârșitul zilei, să controleze toată zona estică a portului. A doua zi, ajutați de armele grele puse la dispoziție de britanici, au reușit să pătrundă până la marginile portului. Anversul a fost astfel salvat. Judecând după distrugerile lăsate în urma lor în Franța, germanii nu ar fi iertat orașul belgian.

bardarea unei mari părți din sistemul apărării antiaeriene germane.

¹ Referindu-se la patrioții belgieni, generalul D.D. Eisenhower arăta că ei „pot fi mândri de a fi contribuit prin eroismul lor la eliberarea țării”, iar W. Churchill, într-un discurs, aprecia că 5 000 agenți belgieni au furnizat Aliților 80% din totalul informațiilor cu caracter militar din zona respectivă, inclusiv o hartă, care a permis bom-

Întrevedere în avion

„Miracolul de la Anvers” s-a născut din dezastrul suferit de armatele hitleriste în Normandia. Dar el n-ar fi fost posibil fără acțiunea Rezistenței. Ea a permis englezilor să sfideze toate obstacolele. Oamenii generalului Roberts ar fi putut cucerii Anversul, dar nu i-ar fi putut împiedica pe germani să-l distrugă total înaintea sosirii lor.

„Miracolul de la Anvers” este, fără nici o îndoială, o realizare. Se vorbește însă foarte puțin sau deloc despre caracterul de improvizație care a guvernat raporturile între unitățile regulate și formațiunile armatei din umbră. Nici o legătură prealabilă nu le pregătise cooperarea. Și întindeau mâna în ultimul moment, când se descopeau pe unul și același câmp de acțiune. În război, mai mult decât în viață, realitatea este deseori diferită de previziune. În operațiile la care au participat membrii Rezistenței, neprevăzutul devenise regulă. Istoria eliberării Anversului este ilustrativă pentru această ultimă afirmație. Cea mai mare parte a acțiunilor s-au desfășurat altfel decât fuseseră concepute. Din ferice, șansa a fost de partea locuitorilor Anversului. Totul a decurs în favoarea lor. Dar epilogul nu ar fi fost atât de fericit, dacă nu ar fi fost pregătite vreme îndelungată în clandestinitate.

La 10 septembrie, Eisenhower și Montgomery au avut o întrevedere pe aerodromul din Evere, aproape de Bru-

xelles, în avionul comandantului suprem. Acesta nu-și revenise după un accident la genunchi, din urmă cu opt zile, accident petrecut în momentul când micul său aparat aterizase forțat pe plaja de la Granville, în Normandia. De aceea l-a primit pe Montgomery în avion. Nu a putut cobori.

Montgomery a încercat, fără succes, să-l convingă pe Ike să deplaseze frontul spre Berlin. Dar alegerea lui Eisenhower fusese făcută: trebuia exploatat în continuare succesul, executată o breșă în linia Siegfried (*Magazin istoric*, nr. 9/1990), traversând Rinul, pe un front larg, și cucerind apoi Sarreul și Ruhul. Două importante regiuni industriale ar fi fost astfel anihilate — gândea Ike —, ceea ce ar fi făcut Germania incapabilă să continue războiul.

Anversul a devenit principalul port de alimentare al armatelor aliate în Europa occidentală. Și cum căile de aprovizionare rămăseseră calcâiul lui Ahile al Alianților, deschiderea Anversului „nu a produs nimic altceva — cum scrie maiorul Ellis — decât o revoluție totală” în situația aprovizionării cu alimente a armatelor aliate. Acestea depindeau de lungi linii de comunicație și de porturi cu slabă capacitate de descărcare. După cucerirea Anversului, Alianții s-au aflat la o distanță redusă de bazele lor. Anversul a devenit portul cel mai important al continentului. Numai la 1 decembrie au fost debarcate 10 000 tone de

materiale. O săptămână mai târziu, tonajul se dublase. La sfârșitul lunii, cantitatea medie de materiale pe zi era de 13 700 tone pentru americani și de 8 600 pentru britanici. Belgia, în totalitatea ei, cu excelența sa rețea de comunicații — cea mai densă din Europa — s-a transformat în artera „hrănitore” a teatrelor de operații.

În ce-i privește pe germani, ei au continuat să se ocupe de Anvers, fie numai și pentru a-i perturba randamentul. „Armele de represalii” ale lui Hitler au intrat în ofensivă contra instalațiilor portuare. Prima rachetă balistică V2 a căzut la 12 octombrie 1944. Bombardarea cu „bombele zburătoare” V1 a început pe 23 aceeași lună. Lansările au continuat până la sfârșitul lui martie 1945. 150 V1 și 152 V2 au lovit portul. Au fost scufundate numai două nave mari și 58 mai mici. Se știe că „armele secrete” nu i-au adus decât o mare decepție lui Hitler.

Amenințarea ce plana asupra orașului a îmbrăcat o formă clasică atunci când s-a deschis frontul din Ardeni, la 16 decembrie (*Magazin istoric*, nr. 8/1989). Atacul-surpriză viza să cucerească Anversul. Avea să fie ultima lovitură a lui Hitler. Încheiată și ea printr-un eșec. Dar aceste pagini nu mai țin de istoria eliberării Belgiei, care se încheiease la 14 noiembrie 1944. ■

Introducere,
versiune românească
și adaptare de
Florentina DOLGHIN

UN GÂND PE LUNĂ

„Umanismul Europei nu se poate concepe fără o unitate a Europei. Pentru că unitatea Europei continuă să fie mai presus de orice o problemă de mentalitate europeană, o problemă fundamentală a unui umanism european, viabil și capabil să devină, în spiritul unității, ecoul noilor aspecte ale umanismului.

A vorbi despre o conștiință a unității europene înseamnă a vorbi despre o nouă conștiință umanistă.”

GEORGE USCĂTESCU

MARC BLOCH —

SAVANT,

COMBATANT,

MARTIR

CONSTANTIN ANTIP

Pentru slujitorii Muzei Clio, anul semicentenarului victoriei de la 9 mai 1945 constituie un emoționant prilej de a aduce omagii lor, istoricilor care au dat suprema jertfă în teribila încleștare cu Reichul nazist. O efigie-simbol a acestor eroici predecesori o reprezintă savantul medievist francez de dimensiune universală Marc Bloch, născut

în vara anului 1886 la Lyon și asasinat de Gestapo în primăvara lui 1944 lângă Lyon. Tocmai de aceea în prezentarea personalității lui Marc Bloch pornim de la dăruirea lui totală în lupta pentru izgonirea ocupanților hitleriști de pe pământul Franței, spre a-i reda libertatea, demnitatea și măreția, legitimate de o istorie multiseclară.

Învinșii provizorii ai unui destin nedrept

Pentru linia vieții lui Marc Bloch constanta o reprezintă imbinarea muncii pasionale de cercetare științifică pe vastul câmp al istoriografiei cu participarea înflăcărată la apărarea patriei împotriva pericolelor care-i amenințau ființa. Combatant cu arma în mână în primul război mondial, în timpul căruia a fost promovat în corpul ofițerilor, Marc Bloch și-a adus contribuția la prăbușirea imperiului Kaizerului Wilhelm al II-lea.

Când Hitler a declanșat cea de-a doua conflagrație planctară, Franța fiind vizată direct după cucerirea Poloniei, căpitanul în rezervă Marc Bloch — deși îndeplinea condițiile de a fi scutit de mobilizare — s-a înrolat voluntar în forțele armate, făcându-și datoria la statul ma-

jor al Armatei I, în Alsacia, cu care a traversat „războiul ciudat” și a fost martor al capitulării sancționate de armistițiul umilitei din 22 iunie 1940.

Prezența la un eșalon de importanță strategică i-a dat posibilitatea să perceapă cu exactitate cauzele dezastrului național, pe care le va consemna în lucrarea alcătuită în același an, *l'Étrange défaite*. „Cauza directă — scrie el — a fost incapacitatea comandamentului”, copleșit de povara evenimentelor. „Dar — remarcă mai departe — în sânul unei națiuni, niciodată vreun corp profesional nu este singur responsabil de propriile acte... Este obligatoriu să se recunoască astfel că și spatele frontului a păcătuit mult”.

Cartea căpitanului Bloch este apreciată și după decenii, datorită analizei scrupuloase, pe viu, o mărturie excepțională, cum se exprimă Jean-Pierre Azéma și Michel

Winock în monografia *La III-e République* (Paris, 1970). Asprele imputări făcute responsabililor dramei erau însoțite de credința fermă că înfrângerea Franței nu putea fi decât temporară, că libertatea trebuia să triumfe, cum o afirma în scrisoarea din 10 mai 1941 adresată celui mai bun prieten, său, Lucien Febvre: „Sunteți învinșii provizorii ai unui destin nedrept. Va veni timpul să vă răzbunați. Sunt sigur de asta, când colaborarea noastră va putea reluată, publică, precum în trecut, și, tot ca în trecut, liberă”.

După demobilizare, Marc Bloch mai poate lucra o perioadă la Facultatea de litere a Universității din Strasbourg refugiată la Clermont-Ferrand și Montpellier, de unde, din cauza legislației rasiale, va fi dat afară la 15 mai 1943. Administrația de la Vichy și ocupanții naștiți găseau intolerabil ca descendentul rabinului Arie Loew, care păsto-

Mișcarea „Franc-Tireur” a penetrat cu succes, grație ziarului său ilegal omonim

rise la Metz în jurul anilor 1770, vestit prin publicarea volumului: *Saagat Arie* (Rânjetul leului), să lucreze la o catedră, mai ales în învățământul superior. Revenit în locurile natale, la Lyon, intră, prin intermediul unuia din studenții săi, Maurice Pessis, în legătură cu mișcarea de rezistență „Franc-Tireur”, în care se încadrează spre a lupta mai departe pentru eliberarea țării.

„Franc-Tireur” era una din mișcările cele mai importante ale Rezistenței din Franța. Numele ei era inspirat din exemplul soldaților fără uniformă din 1870-1871, franc-tirorii, care, prin acțiuni temerare făceau zile negre trușelor invadatorilor germani. „Franc-Tireur” avea relații strânse cu alte grupări — „Combat”, „Libération” —, cu generalul de Gaulle, cu emisarii ai puterilor aliate, iar în iarna lui 1943 va contribui substanțial la realizarea Mișcării Unificate a Rezistenței (M.U.R.). Și-a constituit formații paramilitare — echipe de franc-tirori, armata secretă, maquis-uri.

Nu mă pot reține să nu notez aici că unul din primele grupuri de maquisarzi organizat de „Franc-Tireur”, cel din Vercors, devenit celebru, a avut printre inițiatori pe dr. Eugen Samuel, medic originar din România, stabilit în

Franța în 1927, pe când era student. Maquisul din Vercors a acționat până în a treia decadă a lunii iulie 1944, când după o rezistență eroică de o săptămână, în focul căreia s-a aflat și un alt român — Ionel Ștăiman —, a fost spulberat de forțele superioare ale inamicului.

Narbonne al nostru în Rezistență

Acțiunile românilor de la Vercors se adaugă faptelor de arme săvârșite de luptătorii români din Rezistență în numeroase localități din Franța. Popularul comandant al Regiunii Ile-de-France a Forțelor Franceze din Interior, colonelul Rol-Tanguy, într-o declarație făcută la București în 1969, sublinia: „Alături de patrioții francezi și de alte naționalități, a luptat în cadrul Rezistenței antifasciste, pe pământul Franței, un mare număr de români..., care, dând dovadă de curaj și un înalt spirit de abnegație, au participat la numeroase acțiuni de răsunet (după o cifră aproximativă 140 de acțiuni)”.

Cu deosebită tărie vorbește despre puterea de penetrație a mișcării „Franc-Tireur” organul ei de presă ilegal care purta numele tot de *Franc-Tireur*. În acest sens sunt relevante următoarele cifre: ziarul a pornit la drum în decembrie 1941 cu un tiraj de 6 000 de exemplare, în noiembrie 1942 difuza 30 000 de exemplare, iar în august 1944 tipărea 150 000 de exemplare, tiraj de-a dreptul exorbitant pentru o publicație clandestină.

Monsieur Rolin, Monsieur Blanchard pentru gazde și vecini, Arpagon, Chevreuse, Narbonne pentru camarazii din Rezistență, Marc Bloch a fost ridicat repede pe un loc de frunte în conducerea mișcării „Franc-Tireur”. Georges Altman, redactorul șef al gazetei *Franc-Tireur*, în carea sa *Notre Narbonne dans la Résistance*, scrie: „În vâlmașagul nostru clandestin, în

întâlnirile noastre, în adunările noastre, în cursele, imprudențele și pericolele noastre, el aducea un simț al preciziei, exactității, logicii”.

Principala preocupare a savantului a reprezentat-o reorganizarea structurală a mișcării, perfecționarea funcționării tuturor componentelor mecanismului ei. Concomitent a acordat atenție mijloacelor de propagandă, contribuind la apariția, pe lângă *Franc-Tireur*, a unor noi publicații ilegale: *Les Cahiers politiques*, revistă pe care o va conduce direct, și *La Revue libre*, la care va colabora, alături de alt cunoscut istoric francez, Albert Bayet.

Alături de acțiunile practice ale mișcării — sabotaje, atacuri armate etc. — propaganda urmărea să facă să izbucnească flacăra libertății, mobilizarea națiunii împotriva ocupanților, anihilarea politicii guvernului de la Vichy de anesteziere a conștiințelor spre a le face să accepte, ca un lucru inevitabil, participarea „la banchetul căpăunului nazist”.

Membru al directoratului Regiunii I „Franc-Tireur”, cu sediul la Lyon, Marc Bloch va deveni reprezentantul acesteia în Comitetul regional al Mișcării Unite a Rezistenței.

Unificarea Rezistenței a pus în alertă organele represive ale regimului pétainist și pe cele germane, cărora le-au căzut victimă numeroși militanți. La 8 martie 1944, Gestapoul l-a arestat pe Marc Bloch; încarcerat, supus torturilor sâlbătice, el a păstrat cea mai strictă tăcere, fiind executat (probabil) în aprilie 1944. Abia la 16 iunie o echipă a Rezistenței, din care făcea parte și Georges Altman, identificând, după fotografiile sustrate de la poliția judiciară, 28 de cadavre ale unor membri ai mișcării, a descoperit că Marc Bloch fusese omorât și îngropat la Saint-Didier-de-Formans, în apropiere de Lyon. Figura luminoasă a lui Marc Bloch s-a înscris pentru eternitate în Panteonul Martirilor Libertății.

Revista ANNALES și școala sa istorică...

Cel mai bun prieten al lui Marc Bloch, am spus mai înainte, a fost Lucien Febvre, revin acum cu completarea că și cel mai bun prieten al lui Lucien Febvre a fost Marc Bloch. Această prietenie rar întâlnită n-a fost doar expresia unei efuziuni sentimentale, ci a avut la temelie identitatea opțiunilor fundamentale:

a) politice — amândoi erau adepți ai stângii republicane, socializante, decisiv marcate de afacerea Dreyfus, în cursul căreia, potrivit lui Bernard-Henri Lévy, a răsunat glasul Partidului intelectualilor, stimulată de două texte celebre — *J'accuse!* al lui Emile Zola și manifestul, zis „al intelectualilor”, publicat de Georges Clemenceau, care chemau pe exponenții democrației, ai spiritualității să medieze între Cetate, pe de o parte, și Dreptate, Adevar, Bine, pe de altă parte;

b) științifice — amândoi erau animați de dorința determinării unor mutații de esență în sfera cercetării istorice, obiectivul vizat fiind realizarea unei istorii mai extinse și mai umane.

Garanția reușitei: apelul la achizițiile altor științe — sociologia, economia politică, psihologia, antropologia, geografia, filologia etc., capabile să contribuie la renouarea radicală a disciplinei istoriei. Ei au fost de-a dreptul fascinați de demersurile școlii sociologice a lui Emile Durkheim, ale școlii geografiei umane a lui Vidal de la Blache, de dezbaterile intelectuale de la cumpăna dintre secolul XIX și secolul XX cu privire la statutul istoriei ca știință, dezbateri găzduite de publicații ca *Revue de Synthèse Historique* a lui Henri Berr, *L'Année Sociologique*, dirijată de Durkheim, *Annales de Géographie* ș.a.

Din ultima revistă menționată, Lucien Febvre, în lucrarea *La Terre et l'évolu-*

tion humaine, introduction géographique à l'histoire (1922), citează de trei ori studiul din 1901 al lui Simion Mehedinți — *La géographie comparée d'après Ritter et Perschel* —, ceea ce atestă că și după două decenii studiul omului de știință român nu și pierduse nimic din interese.

Opțiunea Bloch-Febvre referitoare la terenul pe care trebuia să-l investigheze istoriografia, viziunea lor panștiințifică, pluridisciplinară a acestei investigații și-au găsit ilustrarea în revista *Annales d'histoire économique et sociale*, care a apărut în 1929 la Strasbourg, unde cei doi savanți erau profesori la Facultatea de litere, apoi la Paris, ca urmare a admiterii lui Lucien Febvre la Collège de France și a lui Marc Bloch la Sorbona. Directorii-fondatori erau ajutați de un comitet de redacție ilustrat de personalități ca geograful Albert Demangeon, sociologul Maurice Halbwachs, specialiștii în economie Henri Hauser și Charles Rist (fost viceguvernator al Băncii Franței, oaspete al României, în 1932, ca expert tehnic financiar), istoricul belgian Henri Pirenne, lista putând continua cu alte nume sonore cooptate de-a lungul anilor.

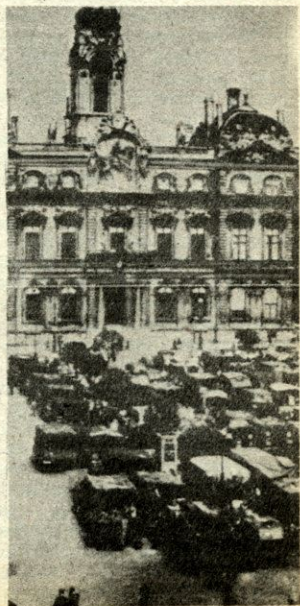
La *Annales* s-a format o nouă școală istorică, revista devenind o autoritate de prestigiu în materie, atrăgându-și adeviziunea și simpatia exploratorilor tărâmului istoric, care resimțeau carentele curentelor tradiționale, căzute în conservatorism, și aspirau la o necesară schimbare. Școala *Annales* a căutat să răspundă acestor așteptări, fixându-și ca direcție de efort: respingerea istoriei evenimențiale, cantonată în perimetrul politic și militar, promovarea investigației „globale”, capabilă să regăsească și să înfățișeze „omul integral”.

Situând reliefația permanentelor mai presus de fluctuațiile conjuncturilor, revista stabilea ca obiect al cercetării studierea structurilor, deoarece acestea sunt forțe de

lungă durată, în cadrul lor, nu al evenimentelor, acționând legile — „formele generale ce grupează faptele care până în acel moment erau separate”. E locul, cred, să amintim că ideea permanentelor era îmbrățișată și de Nicolae Iorga, atașat de *Annales*, care, la cel de al VIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice, ținut în 1938, a propus ca studiul permanentelor să fie definitoriu pentru disciplina istoriei.

Dând o expresie concentrată programului școlii de la *Annales*, André Burguière, membru al comitetului de direcție al revistei din 1969, puncta: „*Annales* inovează mai cu seamă în două domenii... 1) Progresul cercetării istorice nu se reduce la erudiție și la acumularea faptelor; acesta (progresul) îl constituie punerea la punct a noi metode care conferă valoarea unei cercetări; 2) Istoricul edifică obiectul cercetării și dorește să se știe că istoria «începe prin a pune o întrebare». Altfel spus, *Annales* vor să rupă cu visul resurec-

A doua ocupare a Lyonului de către trupele hitleriste (noiembrie 1942)

ției trecutului al lui Michelet; se sugerează că istoria se elaborează plecând de la "solicitările prezentului".

... marxistă sau antimarxistă?

Georges Duby, alt produs eminent al școlii de la *Annales*, reliefează interesul deosebit manifestat de aceasta pentru istoria economiei, dar și pentru istoria mentalităților sociale, domeniu în care aportul lui Marc Bloch este fundamental: în gândirea sa faptele istorice sunt „în esență psihologice”, iar comportamentul oamenilor dominat adesea de „adâncurile tainice ale vieții spirituale”.

Datorită spectrului economico-social larg și variat abordat și noutăților în metodologia analizei și interpretării acestuia, în diferite medii s-a acreditat ideea că revista *Annales* a căpătat coloratură marxistă. Idee întărită și de îndemnul lui Lucien Febvre: „Citiți-l pe Marx”. Pentru ce? Pentru că, scria Febvre în paginile revistei în 1935: „Multe din ideile pe care Marx le-a expus cu o evidentă măiestrie au trecut de multă vreme în fondul comun care constituie comoara intelectuală a unei generații”. Marc Bloch, Lucien Febvre și colaboratorii au păstrat însă distanța. Nu au operat cu categoriile mod de producție, relații de producție, clase sociale etc. Materialismul dialectic le-a fost cu totul străin. Materialismul istoric nu a fost ignorat, dar a fost luat în calcul nu pentru a-l asimila în accepția fondatorilor marxismului, ci, ca și în cazul istoriei tradiționale, pentru a-l depăși.

Am insistat asupra acestui aspect, deoarece, de-a lungul întregii sale existențe, revista a fost ținta intervențiilor polemice atât din partea dreptei reacționare, care o considera nocivă din cauză că era „marxistă”, cât și din partea stângii extreme, care o cataloga „antimarxistă”, pentru că substituia determinismului

istoric obiectiv un determinism etern, metafizic, subiectiv, ambele părți acuzând-o deopotrivă de atentat la moștenirea școlii istorice franceze din secolul XIX în tot ce are ea mai pozitiv.

Revista *Annales* avea colaboratori și din alte țări și, totodată, informa asupra cercetărilor de peste hotarele Franței. Răsfoind colecția pe anul 1932 am fost bucurat să constat că nici România nu e neglijată. În numărul pe ianuarie sunt semnalate rezultate ale cercetărilor arheologice de la Histria, evidențiindu-se piesele referitoare la viața economică în Dacia Romană.

În numărul din iulie sunt recenzate două studii ale lui Gheorghe Brătianu privind Bizanțul, unul dintre ele — *La question de l'approvisionnement de Constantinople à l'époque byzantine et ottomane* — fiind astfel caracterizat de Marc Bloch însuși: „Într-o scurtă dar substanțială schiță, demnă, cum și autorul o dorește, să servească drept canevas pentru un studiu mai minuțios și mai nuanțat, d. G.I. Brătianu re-trasează, cu măiestria sa obișnuită, această evoluție milenară al cărei interes, pentru istoria economiei urbane, nu are nicidecum nevoie de a fi subliniat”.

Și tot Marc Bloch semnează, în numărul pe noiembrie, prezentarea lucrării lui Nicolae Iorga *Brève histoire de la petite Arménie*, apărută la Paris, apreciind-o ca „o nouă piatră adăugată istoriei relațiilor latinității cu lumea orientală care deja datorează atâtă eminentului savant român”.

Aventura revistei create de Marc Bloch și Lucien Febvre continuă până în zilele noastre sub titlul *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations.*, locul preponderent în conducerea ei revenind, după moartea lui L. Febvre, unui alt savant de anvergură internațională, Fernand Braudel, fidel, ca și înaintașii, comandamentului solidarității dintre știința istorică și celelalte științe umane.

Impostura — cea mai virulentă dintre otrăvuri

Pentru ce și cum își exercită profesiunea un istoric? Iată o întrebare la care Marc Bloch își propune să răspundă în ultima lui carte — scrisă în anii 1941-1942 și din păcate rămasă neterminată — *Apologie pour l'historien ou Métier de l'historien*, publicată postum în 1949. Ea se adaugă operelor de până atunci ale savantului, dintre care menționăm: *Rois et serfs, un chapitre d'histoire capétienne* (1920), *Les Rois thaumaturges, étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre* (1924), *Les caractères originaux de l'histoire rurale française* (1931), *La société féodale* (1939-1940), *L'Étrange défaite* (1940, tipărită în 1946).

În formularea răspunsului la întrebarea pentru ce și cum își exercită profesiunea un istoric, Marc Bloch pornește de la definirea concepției sale despre istorie. Istoria — spune el — este „știința oamenilor” și anume „a oamenilor în timp”. Timpul nu este o unitate de măsură ca în fizică și matematică, ci este plasma însăși în care se cufundă fenomenele, factorul inteligibilității lor. Un dat continuu și totodată o perpetuă schimbare, acesta este timpul istoriei. Din antiteza celor două atribute rezultă cerințele esențiale ale cercetării științifice.

Exemplificând, Marc Bloch spune că nici un istoric de profesie nu se va declara satisfăcut cu constatarea că lui Cezar i-au trebuit opt ani ca să cucerească Galia; el va căuta să fixeze intervalul cronologic în care se situează evenimentul în frământările și vicisitudinile societăților europene din epocă, pentru că nici o dată un fenomen istoric nu se explică pe deplin în afara analizei momentului manifestării sale.

Sarcina istoricului este de

a gândi atât sub imperiul categoriei „umanului”, cât și al celei a duratei, să perceapă solidaritatea epocilor, dublul sens al înțelegerii lor, a trecutului prin prezent, a prezentului prin trecut. Refuzând taxarea istoriei drept „știință a trecutului”, Bloch postulează că trecutul nu poate fi înțeles dacă nu se știe nimic despre prezent, iar acțiunea prezentului este compromisă dacă se ignoră trecutul.

Dublul sens al receptării trecutului și prezentului impune amplificarea permanentă a informației, istoricul având obligația de a urmări scrupulos direcția precisă fixată cercetării, de a stăpâni și aplica eficient metodele și tehnicile profesunii, de a exploata inteligent mărturiile, care, oricât de clare ar fi, nu vorbesc decât celor ce știu să le pună întrebări. Cercetarea nu trebuie să fetișizeze documentele, ci să conducă la generalizări de ordin teoretic. Spiritul critic dezvoltat trebuie să-l caracterizeze pe cercetător, deoarece nu pot fi acceptate orbește orice surse sau interpretări ale lor, știut

fiind că în acest domeniu abundă falsuri, trucaje, înșelătorii de-a dreptul senzaționale. Constatarea înșelăciunii trebuie să fie urmată de descoperirea motivelor și a impoziturii, pentru că „dintre toate otrăvurile capabile să vicieze o mărturie, cea mai virulentă este impostura”. Este un avertisment de actualitate și pentru noi, pentru că impostura în tratarea istoriei a devenit agresivă.

Faptele umane fiind în esență foarte delicate, pentru a le pătrunde, a le interpreta și a le da expresie, istoricului i se recomandă să privească istoria nu numai ca știință, ci și ca artă, ceea ce presupune stăpânirea esteticii limbajului propriu disciplinei profesate, care trebuie să se distingă prin finețe, prin culoare adecvată tonului.

Deviza istoricului — supunerea onestă în fața adevărului, iar datoria lui primordială — a fi sincer, a observa și explica, a înțelege. „Un cuvânt domină și luminează studiile noastre: «a înțelege», scrie Marc Bloch în ultima lui carte, adevărat testament lă-

sat urmașilor. Nu trebuie să spunem că bunul istoric este străin de orice pasiune; o are cel puțin pe aceasta. Este, nu ascundem, un cuvânt încărcat de dificultăți; dar și de speranțe. Mai presus de toate poartă însă în sine simțământul prieteniei. Prea ne grăbim să facem procese. E atât de lesnicios să strigi: «la spânzurațoare!» Niciodată nu înțelegem îndeajuns.

Cel ce se deosebește de noi — străin, adversar politic — este considerat, în mod aproape necesar, un om rău. Chiar și pentru a purta bătăliile care sunt de neînlăturat ar fi nevoie de ceva mai multă înțelegere a sufletelor celorlalți; și, cu atât mai mult, pentru a evita aceste bătălii cât mai este încă vreme. Cu condiția să renunțe la a-și mai da aere de fals arhanghel, istoria trebuie să ne ajute să depășim acest obstacol. Ea este o vastă experiență a varietății umane, o necontenită întâlnire între oameni. Viața, ca și știința, au numai de câștigat dacă această întâlnire este frater-nă”. ■

NOI FOTOGRAFII-DOCUMENT DESPRE MASACRUL DIN CASA IPATIEV

Uciderea familiei țarului Nicolae II în noaptea de 16 spre 17 iulie 1918 nu dă pace rușilor. De curând, un membru al Procuraturii generale a Federației Ruse, V. Soloviov, a revenit din Germania cu o mărturie extrem de importantă, achiziționată de la regizorul german Philip Remy, care a încheiat recent documentarea la un film despre Anna Anderson, presupusa prințesă Anastasia. Remy a predat statului rus 75 de negative pe sticlă ale unor fotografii din focul evenimentelor, respectiv făcute în casa Ipatiev (unde a avut loc crima).

Ele au aparținut unui anume N. Sokolov și au fost socotite pierdute pentru totdeauna. Sokolov, un om al amiralului Kolceak, albgardist, le-a dus în Europa și le-a păstrat ca pe lumina ochilor, iar înainte să moară le-a înmănat contelui Orlov, din anturajul apropiat fostului țar.

După moartea acestuia, care se pare că nu le-a prețuit reala valoare, negativele au fost găsite întâmplător pe veranda casei sale din Paris, apoi le-a obținut la o licitație un ziarist

rus emigrant. Fiul acestuia le-a vândut pe toate. În această fază le-a interceptat Philip Remy.

„Sokolov — spune regizorul — a ținut foarte mult ca aceste fotografii să fie păstrate până când Rusia va avea un guvern legitim. Vremea aceasta a venit, dar multe relicve și documente rusești sunt răspândite și vândute în întreaga lume, deși ele au o maximă importanță pentru Rusia. Vă înapoiez deci ceea ce vă aparține, ele nu sunt un cadou”.

Pe baza negativelor se poate face o expertiză a situației de atunci. Se văd în detaliu cei patru pereți ai camerei în care a avut loc masacrul și gaurile din podea provocate de gloanțe. Se poate urmări astfel traiectoria fiecărui glonț, poziția fiecărui om în cameră, câți trăgători au fost, câte împușcături, ceea ce spulberă orice fabulație și ne apropie tot mai mult de tabloul infernal și adevărat al acelor momente.

F.D.

FERNAND BRAUDEL

„Ce ați făcut cu George Bratiano?”

Cu aceste cuvinte m-a interpellat profesorul Braudel intrând în biroul său unde îmi dăduse întâlnire în acea după-amiază ploioasă de toamnă la Maison des Sciences de l'Homme din Boulevard Raspail 45, într-unul din cartierele cele mai frumoase ale Parisului — arondismentul 6 —, unde am avut privilegiul să și locuiesc multă vreme. Marele mediteranean m-a chestionat îndelung asupra destinului bunului său prieten, istoricul român Gheorghe Brătianu, după 1948 și mai ales asupra tragicelor întâmplări prin care l-a condus prigoana autorităților comuniste până la moartea sa în închisoarea din Sighet.

Am avut șansa ca Fernand Braudel să mă rețină toată după-amiază și să-l pot întreba multe despre sine și despre alții, despre istorie și despre viață. Mai întâi mi-a vorbit la rugămintea mea despre începuturile sale ca istoric.

Sunt născut la Lunéville-en-Ornais — departamentul Meuse —, din aceeași Lorenă de unde este Jeanne d'Arc. La 21 ani, eram deja licențiat în istorie și am primit un post de profesor de liceu la Constantine, în Algeria. Aici am cunoscut lumea arabă, Islamul și mai ales Mediterana, pe care nu am mai părăsit-o niciodată. După nouă ani am revenit la Paris, unde am putut preda istoria la licee celebre, precum Pasteur, Condorcet, Henri IV.

În 1935 am plecat în Brazilia pentru a deveni profesor de istorie la Universitatea din Sao Paulo. O altă lume. O lume care m-a sedus și unde am devenit inteligent și am trăit cei mai frumoși ani ai vieții. În 1938 din nou în Franța, unde sunt numit la l'École Pratique des Hautes Etudes. Îndată am fost mobilizat și am stat în adăposturile liniei Maginot până în iulie când am fost luat prizonier de germani. Am stat în prizonierat la Mainz și apoi la Lübeck. Anii de prizonierat au fost și anii de doctorat. Atunci în mintea mea s-a conturat organizarea tezei mele pe care am susținut-o în 1947 și am publicat-o în 1949.

[*Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip II*, lucrare publicată în traducere, la Editura Meridiane, de către Mircea Gheorghe, după cum în aceeași editură a apărut în versiunea românească a lui Adrian Riza monumentală operă *Civilizație materială, economie și capitalism, secolele XV-XVIII*, din care *Magazin istoric* a reprodus un întins serial în anii 1981 și 1988).

Teza mea m-a dus direct la Collège de France.

(După întrevăderea noastră din iunie 1984, Fernand Braudel a fost ales membru al Academiei Franceze, iar tot atunci am realizat, după scenariul său, împreună cu regizorul și scriitorul italian Folco Quillici filmul istoric serial Omul european, film făcut într-o coproducție cu Televiziunea Română și cu alte televiziuni din Europa. Serialul a fost turnat, dar

oprit, din dispoziția celor ce conduceau pe atunci propaganda și cultura. El a fost transmis în întregime abia în 1994).

Din tot ceea ce am aflat în acea după-amiază de la Braudel — prietenul și tovarășul de concepție și metodă al lui Lucien Febvre și Marc Bloch la Școala de la Annales — vreau să mai transcriu.

— Am rămas fidel de aproape 40 de ani concepției mele globale asupra istoriei. Recunosc că azi există generația „Noii noi istorici” sau cea a istoriei tradiționale, dar fără o istorie comparată a esențelor istorice, eu nu văd cum se poate lucra. Toate științele umane sunt indispensabile istoriei. Și nu se pune alternativa de a alege una sau alta pentru totdeauna, ci de a trăi în concubinaj cu toate științele omului pentru a da istoriei caracterul ei global.

Istoricii sunt de fapt regizorii trecutului. A dramatiza puțin trecutul a-l pune în scenă, iată ce face istoricul.

Generalul de Gaulle, revoluția franceză, Europa, Franța, filmul istoric, demografia și multe alte subiecte au animat o conversație pentru care voi rămâne mereu recunoscător lui Fernand Braudel, de la a cărui dispariție se împlinesc, la 28 noiembrie, 10 ani.

Cristian POIȘTEANU

EVREII

ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN EVUL MEDIU

Dr. CONSTANTIN REZACHEVICI

Începând cu secolul al XVII-lea, pe lângă evreii din spațiile polono-lituan și cel otoman, care continuă să străbată țările române (și de care ne-am ocupat pe larg în precedentele numere ale revistei noastre 8 și 9/1995), îndeosebi în calitate de negustori de tot felul, creditori sau medici (Eleazar din Cracovia a fost chemat în 1606 chiar de principele Transilvaniei, Ștefan Bocskai; David Rebir l-a îngrijit în 1629 pe Gabriel Bethlen etc.), apar și primele semne ale existenței unor mici comunități evreiești. La Iași, o astfel de comunitate pare a fi existat încă de la sfârșitul sec. XVI (cea mai veche piatră de mormânt păstrată este de la 1610); existența ei este pusă în legătură cu necesitatea unui popas pe drumul negustorilor evrei din Polonia spre Imperiul otoman, drum ce trecea pe la Cetatea Albă sau Galați.

În 1618, la Iași s-a oprit celebrul Iosef Solomon Del Medigo, fost elev al lui Galileo Galilei, aflat în drum spre Polonia. El a rămas aici 11 ani, ca discipol al învățatului medic Solomon ben Aray, sefard și el, după care a trecut în Lituania, ca medic în familia Radziwill. Cu toate că în 1613 Ștefan Tomșa (1611-1615) deschisese pentru negustorii poloni, ucraineni, armeni și evrei drumurile pe la Cernăuți, Hotin și

Soroca, războaiele sale și apoi cele ale lui Radu Mihnea cu Movileștii, din primul sfert al veacului XVII, au făcut pe negustorii străini, inclusiv evrei, să evite Moldova. Pentru o vreme numai, căci în 1632 călugărul minorit P. Bonnicio din Malta menționa că la Iași erau „turci, tătari și evrei, dar sunt în trecere pentru negoț, nu pentru treburile stăpânilor lor”.

În Transilvania însă, în ciuda măsurilor ordonate în 1618 de principele Gabriel

Bethlen (1613-1629) împotriva sectei creștine iudaizante a sabatarienilor, acesta apelează la agenți evrei, iar în 1623, în urma mijlocirii medicului evreu Abraham Sarsa din Istanbul, acordă o diplomă cu importante privilegii evreilor care „voiesc să se așeze în țara noastră a Transilvaniei”, în vederea propășirii acesteia, după devastările diverselor războaie. Erau vizați îndeosebi negustorii din Istanbul, pentru atragerea cărora Bethlen insistă

tot atunci pe lângă reprezentantul său la Poartă, și cei proveniți din Spania. Acest privilegiu, aprobat de dietă în 1627, a stat la baza legiferării normelor de viață a evreilor din Transilvania. Ulterior, de-a lungul anilor, dieta a adăugat și alte privilegii, mai rar interdicții (referitoare la hainele militare ungurești în 1650, care priveau însă și pe greci) sau restrângeri, în afara desfacerii mărfurilor, prevăzând în 1653, desigur în legătură cu valul de evrei askenazi refugiați din Polonia după 1648, o singură restricție majoră: Alba Iulia, reședința principatului, devine singurul oraș ardelean deschis așezării evreilor. În acest fel, la Alba Iulia, unde strada italiană ia numele de strada evreiască (1657), se constituie singura comunitate evreiască din Transilvania (situație care va dura sub aspect juridic până la 1848-1849), comunitate care la 1698 număra doar 15 capi de familie (așadar, un total de 70-80 oameni). Abia între 1711 și 1735 numărul evreilor din Alba Iulia și din mediul sătesc s-a ridicat în Transilvania la circa 600-650 oameni.

În epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu, situația evreilor a fost reglementată și în Țara Românească și Moldova prin „pravile” adaptate în bună măsură după modele bizantine, și astfel în parte discriminatorii pentru evrei. Pravila de la Govora (1640) interzicea preoților să aibă legături strânse cu evreii, *Cartea românească de învățătură*, tipărită la Iași în 1646, nu accepta jurământul evreului, în schimb celor botezați li se iertau toate greșelile din trecut, aceleași prevederi fiind preluate și de *Indreptarea legii* (1652), redactată spre sfârșitul domniei lui Matei Basarab. Ultimele două reglementări de orientare judecătorească indică chiar o preocupare de prozelitism religios, patronată îndeosebi de către domnul Țării Românești. Astfel, în 1646 Matei Basarab acorda o moșie în județul Teleorman lui Tana-

sie (Atanasie) al doilea portar, pentru „dreaptă slujbă și pentru că au fost om străin de altă țeară și de legea ovreiască, el au cugetat de au venit și m-am milostivit de mi-am făcut domnia mea pomană de l-am botezat și l-am scos de la întunerice la lumină în legea creștină, care botez luminează pe toată creștinătatea. Și l-am și cununat domnia mea”, miluindu-l cu moșia amintită și ridicându-l astfel în rândul boierimii mijlocii. În 1657, Atanasie portarul, însoțind prin Țara Românească din poruncă domnească pe patriarhul Macarie al Antiohiei, a mărturisit secretarului acestuia, Paul de Alep, că înainte de creștinarea sa fusese *haham*, venit în Țara Românească cu treburi de negoț de la Istanbul, unde se stabilise tatăl său, originar din Alep. După creștinare se consacrase acțiunii de convertire a evreilor, izbutind o astfel de acțiune chiar atunci, cu un evreu venit la Târgoviște, căruia, după botezul ce avusese loc înaintea patriarhului de Antiohia, domnul Constantin Șerban (1654-1658) i-a făcut danii, căsătorindu-l și înrolându-l ca lefegiu în oastea sa. Tot în 1657, patriarhul a botezat un tânăr evreu la mănăstirea Brâncoveni, și un altul, convertit tot de Atanasie portarul la Craiova, acestea fiind primele mențiuni de evrei în banatul Craiovei (Oltenia de mai târziu).

Dacă până spre mijlocul veacului XVII evreii erau încă puțin numeroși în țările române, pe care le vizitează mai mult ca negustori și creditori, din 1648 situația se schimbă. Un mare val de evrei askenazi din Polonia se refugiază, începând cu acest an, în Moldova, ajungând până în Țara Românească, punând bazele primelor comunități evreiești stabile și cu continuitate din țările române extracarpatice.

Această masivă mișcare de evrei din Polonia de sud și răsăriteană spre centrul și sud-estul Europei s-a datorat

acțiunilor antievreiești, devastate pogromuri, desfășurate de cazacii zaporogeni, ortodocși, ai hatmanului Bogdan Hmielnițki, răsculați în 1648 împotriva Coroanei polone, a nobililor poloni catolici și a colaboratorilor acestora, evreii, care de altfel respinseseră încercarea hatmanului de a-i atrage de partea sa. Oastea căzăcească fusese mobilizată inițial pentru a participa la acțiunile ligii antiotomane, inițiată de regele Poloniei Vladislav IV, în 1646-1647. Acest proiect a fost respins de către seim și moartea nu peste mult timp a regelui a aruncat Polonia într-una din cele mai dificile perioade ale existenței sale și odată cu aceasta a luat sfârșit și secolul de aur al comunităților evreiești (askenaze) din această țară. Cazacii și aliații lor, tătarii crâmleni, au distrus cu sălbăticie satele și târgușoarele (*stetli*) evreilor (khazari) de pe Nistru, din Podolia și Rusia Roșie (Rutenia, Halici-Galiția), până în Lituania, determinându-i pe aceștia să ia calea exodului, ducând cu ei în țările de refugiu organizarea lor socio-economică, tipul de așezare, îmbrăcămintea specifică etc., moștenite de la strămoșii lor khazarii mozaici.

Impactul noilor veniți a fost îndată resimțit în țara de refugiu cea mai apropiată, Moldova. Aici au ajuns, înainte de noiembrie 1649, cei dintâi evrei „scăpați de sabia, furia și măcelul care a fost în țările Polonia și Rusia (Roșie)”. În cronică acelor evenimente apărută la Veneția în 1653, Nathan Hanover, viitorul rabbin ieșean, el însuși fugat dinaintea cazacilor, relatează că evreii care au scăpat cu viață au fugit spre Bălți și Iași, unde „s-au ascuns în mănăstirea Socola” din Iași. Încă din a doua jumătate a lui 1648 hanul Crimeei scria lui Vasile Lupu că „de pe pământul lituanian au fugit la el în Moldova mulți jidovi cu toate averile lor”, cerând predarea acestora trimișilor săi. La care domnul a răspuns formal „că în Moldova sunt puțini jidovi, negustori, dar

aceștia nu pot fi predați". Nouă ani mai târziu, în 1657, orașul Soroca și târgul Ștefănești mai erau încă „ținute de evrei care se refugiaseră aici parte din Polonia, parte din Ucraina, când i-au alungat cazacii din țara lor". În 1654 un astfel de refugiat, evreul Enachi, relatează lui Paul de Alep că Bogdan Hmielnițki i-a masacrat și tiranizat pe evrei „mai rău decât Vespasian în antichitate”.

Războaiele care au urmat, culminând cu perioada „potoplui” oștilor străine în Polonia (1655-1660), au adus noi valuri de refugiați evrei askenazi în tot spațiul românesc dar mai cu seamă, datorită vecinătății nemijlocite, în Moldova. Astfel, până în 1657 au luat naștere primele comunități evreiești la Iași (unde, cum am văzut, existase și mai înainte, se pare, o mică comunitate, poate seferdă), Soroca, Ștefănești și Dorohoi, în vreme ce la Craiova și Târgoviște, după Paul de Alep, se întâlneau doar indivizi izolați, iar la Mangalia și Ismail, pe teritoriul otoman, Evlia Celebi înregistrează pe la 1652 o aglomera-

re de evrei. La acestea se adăuga comunitatea cu puțin mai veche de la Alba Iulia. Aproape toate noile comunități aveau sinagogi, cimitire (cel mai vechi din această perioadă e atestat documentar din 1652 la Dorohoi), rabini, hahami etc.

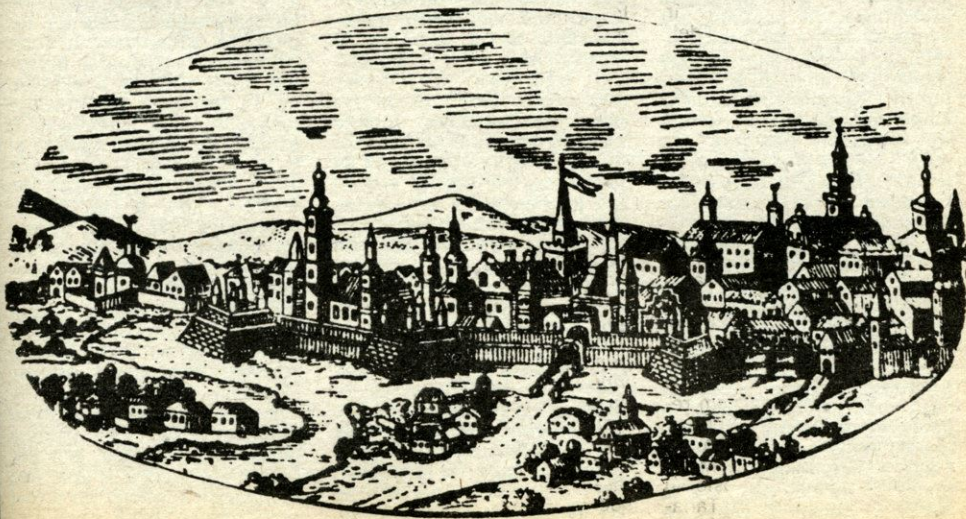
Încă de la început, noii veniți în Moldova au fost loviți de ostile căzăcești ale lui Bogdan Hmielnițki: în 1652, cu prilejul nunții Ruxandrei, fiica lui Vasile Lupu, cu Timuș Hmielnițki, 60 evrei din Iași, care nu izbutiseră să se ascundă (deci comunitatea era mai numeroasă) au trebuit să se răscumpere de la cazaci, iar în anul următor, alții au suferit persecuții (răscumpărări, botezuri forțate) din partea cazacilor, în timpul luptelor cu trupele noului domn Gheorghe Ștefan (1653-1658). Timuș avea chiar faima, amplificată de oamenii săi, că începând din 1648 ar fi ucis „cu sabia și cu mâna lui șapte mii de evrei”!

După încheierea *episodului căzăcesc* din istoria Moldovei, în 1654, evreii din noile comunități nu au mai avut nimic de suferit în spațiul ro-

mănesc, ducându-și traiul tradițional neîngrădit de zidurile ghetourilor sau de măsurile infamante luate împotriva lor în sec. XVII în centrul și apusul Europei, mai cu seamă în Imperiul romano-german și Italia. Doar în Olanda protestantă au mai întâlnit evreii europeni o libertate asemănătoare celei de care s-au bucurat în țările române în acest secol. În Franța, de unde fuseseră alungați în sec. XIV, ei au început să pătrundă abia după 1648, fiind îngăduiți doar la sate, în vreme ce în Anglia, de unde fuseseră expulzați în 1290, nici măcar Cromwell nu a putut impune Parlamentului admiterea oficială a evreilor, care trebuiau să se mulțumească cu o toleranță neoficială.

În țările române extracarpatice evreii (khazarii) alungați de cazaci după 1648 se îndreaptă și spre mediul rural, ca în locurile de baștină, dar neavând pământ și adesea nici bani pentru a-l achiziționa devin uneori „orândari” (din care mai târziu se naște cuvântul arendași, cu un conținut oarecum diferit)

În p. 61: tipuți de evrei khazari în viziunea pictorului polonez J. Matejko
Cetatea orașului Iași (sec. XVII)

de tot felul. După 1653, Mosco Jidovul cumpără de la domnul Gheorghe Ștefan heleșteul de la Popricani pe Jijia, în vederea exploatarei peștelui, stăpânindu-l până în 1657. La Iași, în 1663, alături de armeni, evreii vindeau vin cumpărat de la sate, plătind o dare domnească. De obicei, lipsiți inițial de proprietăți imobile în noua patrie, evreii se stabilesc la orașe ca medici, negustori, slujitori ai comunităților lor etc. În 1657, un „Moisă doftorul” ocupă deja un loc de frunte ca martor la o vânzare în târgul Scheia, iar la 1662 același personaj cumpără case boierești la Iași, de la feciorul vornicului de târg, plătind însemnată sumă de 100 de galbeni.

De altfel, la Iași apare ca rabin, înainte de 1666, cunoscutul învățat evreu, cronicar și cabalist, Nathan Hanover, sosit de la Veneția, în fruntea comunității din reședința domnească a Moldovei, unde a găsit condiții bune de activitate ca predicator și de unde a întreținut legături cu multe personalități evreiești ale vremii.

Relatările unor observatori străini despre orașul Iași în ultimul sfert al sec. XVII plasează întotdeauna pe evrei după armeni, comunitatea acestora din urmă fiind mai numeroasă. În schimb, cea evreiască apare bine structurată, cu o sinagogă mai nouă (construită după 1670) în mahalaua Curelarilor cimitir lângă apa Bahluiului (pietru de mormânt păstrate din 1665 înainte) și măcelărie rituală („mesernița jidovilor”).

Înainte de 1677 apare comunitatea evreiască din Piatra Neamț, cu cimitir, la 1685, în Târgu Neamț e pomenit un Lupul Jidov, fără a putea vorbi de o comunitate decât înainte de 1710. Comunități evreiești apar însă înainte de 1691 la Focșanii Moldovei (unde un „orândar” evreu, cu casă, pământ și povarnă — distilerie de rachiu — e pomenit până la 1706, iar la 1698 e menționată o sinagogă) și înainte de 1713 la Bârlad și Bacău. În vreme ce

la Câmpulung Moldovenesc în 1684 e amintită casa unui evreu, iar la Botoșani, în 1710-1711, se aflau „mulți evrei”. În sfârșit, aceștia mai sunt menționați pe teritoriul raialelor otomane, la Isaccea în 1677, iar la începutul veacului XVIII la Chilia, Babadag, Căușani și Tighina (Bender).

Dimitrie Cantemir, care scrie după 1714, referindu-se însă la situația de la sfârșitul sec. XVII, menționează că evreii din Moldova „sunt socotiți supuși și sunt obligați să plătească un bir anual deosebit, mai mare decât cel obișnuit; ei nu practică nici o meserie în afară de negoț și crâșmărit și pot avea oriunde sinagogi, dar de lemn, nu de piatră”.

Totuși evreii din Moldova, ca de altfel și cei din Țara Românească, nu dispun de sume de bani mai însemnate, de vreme ce domni sau pretenedenți la domnie din a doua jumătate a sec. XVII se împrumută cu banii necesari dobândirii tronurilor de la evreii din Istanbul sau Viena (Mihnea III, Gheorghe Ștefan, Radu Leon, Iliș Alexandru); chiar o familie boierească din ținutul Covurului apelează și ea la un evreu din Istanbul înainte de 1668. Însuși Constantin Brâncoveanu împrumută bani pentru treburile țării de la evreii de la Poartă. Abia între 1700-1703 un căpitan domnesc împrumută bani de la un evreu din Moldova, punând zălog o jumătate de sat. Tot atunci, însă, la 1701, vama de la Soroca, pe Nistru, era luată în arendă de către evrei.

În Țara Românească comunitatea evreiască cea mai însemnată în a doua jumătate a sec. XVII se afla la București. La 1675-1678 un misionar catolic relata că aici se află mulți evrei bogați, veniți din Imperiul otoman, așadar, sefarzi. În 1678 un evreu închiriaza de la vistiere un loc în viitoarea zonă comercială a Lăpșcanilor, pentru a ridica prăvălii și case, iar la 1698 un altul închiriaza o prăvălie pe un loc al mănăstirii Cernica.

Înainte de 1700, evreii (ca de altfel și armenii sau negustorii din Brașov și Chiprovăț) erau organizați într-un „rufet” (breslă fiscală) „în legături cu vistiria țării”. Condica visteriei înregistrează așadar, din 1698, o dată pe an, în martie, „haraclu dat de jidovii ot Bucuresci i ot Focșani”. În aceste locuri se aflau deci cele două comunități de evrei din Țara Românească, organizate în bresle, la sfârșitul sec. XVII și începutul celui următor.

În această perioadă, la 1703, e menționat și în Moldova, la Bârlad, un „baș staroste de jidovi”, scutit de dările celorlalți evrei, deci breslele evreilor au fost organizate cam în același timp în ambele țări române extracarpatice.

În vremea lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714), în Țara Românească unii evrei se ocupă cu negoțul de tranzit cu Transilvania, îndeosebi pe la Căneni (Turnu Roșu) sau dincolo de Dunăre, pe la Târgu de Floci, Ciocănești, Lichirești (Călărași), Craiova, Strehaia, dar apar și ca măcelari. Un „jidovul silitrar” produce silitră pentru „earbă de pușcă” pe care o vinde curții domnești, între 1698-1703, iar medicul evreu Avram rezidează la curte, și între 1702-1704 îl însoțește pe Brâncoveanu peste tot, inclusiv la Adrianopol, în 1703. Domnitorul cumpără personal mărfuri de la o evreică, iar în faimoasa bibliotecă a mănăstirii sale Hurezu ar fi existat manuscrise ebraice și biblii poliglote. Între 1710-1714, secretarul de limbă latină al lui Brâncoveanu a fost evreul florentin botezat, Anton Maria del Chiaro (Davide Taglia), medic și scriitor umanist, ale cărui memorii, despre timpul petrecut în Țara Românească (1710-1716), au fost preluate aproape integral de Dimitrie Cantemir.

În Transilvania, în a doua jumătate a sec. XVII și începutul celui următor, sub autoritatea princiară și apoi cea habsburgică, oficial nu a fost recunoscută decât mica co-

munitate evreiască de la Alba Iulia, care la 1698 număra doar 12 capi de familie, impusă, începând din 1657, la o dare scăzută în comparație cu cea plătită de greci, desigur în legătură cu numărul redus al membrilor săi. În realitate, evrei necuprinși în comunități recunoscute se aflau și în alte localități, cu toții alcătuind o „stare” depinzând formal de comunitatea de la Alba Iulia și de judele evreilor de aici. Unii emigraseră din Moldova, atrași pe domenii nobiliare, unde însă au fost înregistrați ca iobagi și opriți de a se întoarce la răsărit de Carpați sau la rudele lor din Polonia (1690), alții se aflau în secuime (Gheorghieni) și chiar în Maramureș (1668, 1676, 1691). Evreii din Transilvania erau de obicei negustori, arendași (în 1694 un membru al comunității din Alba Iulia arendează o sticlărie — „glăjărie” — la Porumbacu de Sus), produceau și vindeau rachi, se ocupau de negoțul cu sare pe Mureș (1658, 1661 etc.), puteau, din 1661, vinde din carnea animalelor sacrificate pentru hrana lor (privilegiile generale priveau oficial doar comunitatea din Alba Iulia), se ocupau de vânzarea în Imperiul otoman și în Polonia a mercurului furnizat de principele Mihail Apafi I și de soția sa de pe domeniile princiare. De altfel, Mihail Apafi I confirmă în mai multe rânduri privilegiile comunității din Alba Iulia (1673, 1678, 1680), hotărând ca membrii ei să nu fie judecați decât de „judele evreilor” (care depindea de judele curții) și de administratorul principelui, și să nu fie obligați să facă afaceri nefavorabile.

După inaugurarea stăpânirii austriece în Transilvania, evreii sunt supuși la dări suplimentare în vederea susținerii războiului autiotoman din 1683-1699, iar negustorii străini, inclusiv evrei, sunt obligați să participe la cheltuielile publice (1702). Când însă aceștia din urmă au fost luați sub protecția principelui Francisc Rákóczi II (1704-1711), care le îngăduie

Pentru realizarea acestui serial s-a utilizat o amplă bibliografie, din care reținem:

Dimitrie Cantemir, **Descrierea Moldovei**, București, 1973; **Documenta Romaniae Historica**, A, I-III, XIX, XXI, XXII, B, I-VII, XI, XXI-XXV, C, XI-XIII, București, 1965-1994; **Documente privind istoria României**, A, Veacul XIV, XV-1, XV-2, XVI, 1-4, XVII, 1-5, B, Veacul XIII-XV, XVI, 1-6, XVII, 1-4, C, Veacul XI-XIII-1, XIII-2, XIV, 1-4, București, 1951-1960; **Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România**, I, ed. Victor Eskenasy, II¹, ed. Mihai Spielmann, III², ed. L. Benjamin, M. Spielmann, S. Stanciu, București, 1986, 1988, 1990; I. Kara, Stela Chepteia, **Inscripții ebraice**, Iași, 1994; **Tezaur de monumente istorice pentru România**, I, ed. A. Papiu Ilarian, București, 1862.

J.B. Brocner, **Chestiunea israeliților români**, I, București, 1910; Moshe Carmilly-Weinberger, **Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944)**, București, 1994; Josy Eisenberg, **O istorie a evreilor**, București, 1993; Eugen Glück, **Populația evreiască din orașele și satele Transilvaniei (1688-1920)**, în **Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca**, XXXI (1992); M.A. Halevy, **Problema hazarilor și comunitatea evreiască din Cetatea Albă pe la 1300**, în **Sinai**, II, (1927); idem, **Comunitățile evreilor din Iași și București, I. Până la 1821**, București, 1931; N. Iorga, **Istoria evreilor în țările noastre**, în **Analele Academiei Române**, M.S.I., II, t. XXXVI; Arthur Koestler, **Al treisprezecelea trib. Imperiul khazarilor și moștenirea sa**, f.l., 1987; Șerban Papacostea, **Jews in the Romanian Principalities during the Middle Ages**, în **Shvut**, 16, 1993; Lazăr Rosenbaum, **Documente și note privitoare la istoria evreilor din țările române, I, 1476-1750**, București, 1947; M. Schwarzfeld, **Ochire asupra istoriei evreilor în România din cele mai vechi timpuri până la jumătatea veacului al XIX-lea**, în **Anuar pentru israeliți**, X, (1887).

transportarea aramei din Baia Mare în Polonia (1705). Alți evrei prefera însă autoritățile habsburgice. Astfel, bogatul Samuel Oppenheimer (1635-1703), un adevărat „evreu de curte” german, a fost cel mai însemnat furnizor de pulbere și fitiluri pentru muschete și boi de cărușie pentru armata imperială din Transilvania, până la 1699. În 1698 el era „reprezentantul evreu” al lui Iosif I de Habsburg în Transilvania, unde rezida, și administrator al influentei „Case a sării” de aici.

În Banat, îndată după îndepărtarea stăpânirii otomane, numărul evreilor era foarte mic. La predarea cetății Timișoara imperialilor, în octombrie 1716, în cetate se aflau trei case ale evreilor și 144 suflete; între 1718-1720 înregistrându-se 12 familii de sefarzi. Ulterior, măsurile oficiale au încercat să oprească așe-

zarea evreilor la Timișoara și în restul Banatului.

În general, în țările române până la începutul veacului XVIII, evreii, încă puțin numeroși, s-au bucurat de libertăți și chiar de privilegii. Un domn ca Antioh Cantemir, în timpul primei domnii în Moldova (1695-1700), nu se dă în lături să scrie la 1699 voievodului polon de Kiev, pentru a cere ca o evreică din Iași să nu fie păgubită de câteva zeci de taleri datorati de unii tunari din garnizoana polonă a Cetății Neamțului. Prevederi restrictive referitoare la evrei întâlnim doar pe teritoriul raialelor turcești, în 1709 la Tighina (Bender) îngăduindu-se evreilor oficierea cultului lor doar în propriile case și fiindu-le interzis portul turbanului. De asemenea, în Transilvania la începutul stăpânirii imperiale, evreii au fost proscrși în comitatul Maramureșului. Statutul

acestui comitat din 3 iulie 1691 prevedea că „evreii pe veci sunt proscrisi”. Oricine și ori de câte ori îi va adăposti va plăti greaua amendă de 100 de florini, iar cei aflați în comitat vor trebui să-l părasească în răstimp de 15 zile. Prevederea nu s-a aplicat doar pentru că în Maramureș evreii locuiau pe proprietățile nobililor, plătindu-le anual o sumă de care astfel aceștia ar fi fost privați.

La începutul celui de-al doilea deceniu al sec. XVIII evreii încep să fie acuzați și în țările române de omoruri rituale. În 1710 însuși Dimitrie Cantemir judecă o astfel de pricină care incrimina comunitatea din Piatra Neamț, făcând dreptate evreilor acuzați fără temei. Cinci ani mai târziu însă, sub stăpânirea imperială, în Țara Bârsei un anume Simon Henker a fost executat prin tăierea în patru, sub acuzația de a fi vândut evreilor în scopuri rituale sângele unei slujnice creștine

ucise.

Singura persecuție împotriva evreilor din țările române extracarpătice a avut loc în București, și aceasta doar în pragul epocii fanariote. Ea se datorează lui Ștefan Cantacuzino (1714-1715), și avea drept cauză, ca aproape întotdeauna în astfel de cazuri în Europa, rațiuni politice fără nici o legătură cu evreii. Secretarul domnesc Anton Maria del Chiaro arată limpede că încercând să abată atenția de la rolul său la Poartă în înlăturarea din domnie a vărului și predecesorului său, Constantin Brâncoveanu, în primăvara lui 1714 Ștefan Cantacuzino a desființat impopulara dare, a vâcărului și a scutit pe toți preoții de țară de orice dări. „În afară de aceasta a pus să fie dărâmată sinagoga evreilor, măcar că se afla într-un loc îndepărtat [în partea răsăriteană a cartierului de azi Văcărești — n.n.], poruncind cu strășnicie ca aceștia să nu

se mai adune împreună pentru a-și face rugăciunile”. Ulterior, a luat, se pare, și alte măsuri privitoare la evrei. Del Chiaro arată că evreii din Țara Românească (în fapt cei din București) care „trăiesc destul de greu”, vorbind în afară de limba română, nemtește (idiș?) și polonă, „nu le este îngăduit să poarte haine de altă culoare decât neagră sau vânătă și nu se pot încălța cu conduri galbeni sau roșii, ci numai negri”. Măsură singulară ce nu se întâlnește nici înainte, nici după efemera domnie a lui Ștefan Cantacuzino, ca de altfel și dărâmarea sinagogii din București. Oricum, comunitatea de aici a continuat să se dezvolte nestingerită în cursul epocii fanariote.

Această nouă etapă în evoluția societății românești și, implicit, a comunității evreiești din țările române, presupune însă o cercetare aparte. ■

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

CELE MAI VECHE PICTURI RUPESTRE DIN LUME

Homo sapiens a stăpânit de foarte timpuriu tehnica desenului, este concluzia specialiștilor, după descoperirea, în decembrie 1994, a unor picturi rupestre în grotă Chauvet, din departamentul francez Ardèche. Ele datează de circa 30 000 î.e.n., devenind astfel, în cronologiile istoricilor, cele mai vechi din lume. Cele 12 analize cu Carbon 14, realizate pe opt eșantioane ale grotii, coboară în timp datarea cu încă 10 000 ani, cele mai vechi estimări, până acum, fiind din 20 000 î.e.n.

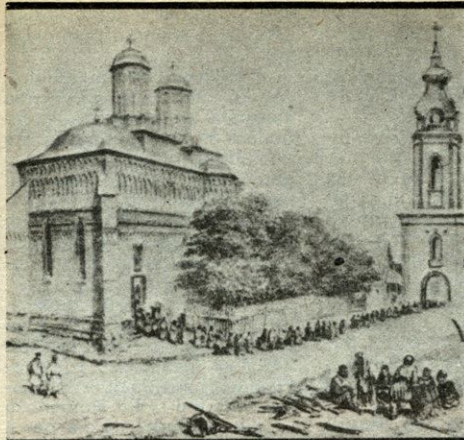
Desenele, acoperind pereții subterani ai galeriilor grotii, lungi de 170 m, înfățișează peste 300 de animale preistorice (rinoceri, bizoni, cerbi mari), constituind un spectacol somptuos în ocru și negru.

Prelevările din două picturi, reprezentând un rinocer și un bizon, dovedesc existența unei arte anterioare celei din grotă Cosquer de lângă Marsilia (*Magazin istoric*, nr. 9/1994), unde o pictură reprezentând o mână fusese datată anul 27 110 î.e.n., aceasta fiind deci considerată — până acum — cea mai veche pictură rupestră din lume. Dar grotă Chauvet

„bate” de departe ca vechime atât celebra peșteră spaniolă Altamira (*Magazin istoric*, nr. 8/1988), datată 15 000 î.e.n., cât și Lascaux (*Magazin istoric*, nr. 11/1973), datată 14 500 î.e.n.

Sudul Franței, bogat în vestigii paleolitice, numără până acum 20 de grote preistorice decorate. Din motive de conservare, Chauvet nu va fi deschisă niciodată pentru public. Se intenționează, a anunțat Ministerul francez al culturii, să se construiască o replică a ei, după modelul celei de la Lascaux. Dar o asemenea operație va da de lucru cercetătorilor mai multe zeci de ani. Trebuie executate în mișcare bizoni, reni, vreo 40 de rinoceri, cai, cerbi, lei, urși, mamuți, o panteră, o bienă, așa cum se găsesc ele pe pereții de la Chauvet. Prin acest tezaur pictural recent descoperit, oamenii de Cromagnon, care își confirmă o dată în plus calitatea de artiști de excepție, își demonstrează bogăția sufletească aproape necunoscută nouă și totodată răstoarnă cronologia admisă pentru apariția artei.

F.D.

RAOUL PERRIN UN CĂLĂTOR MAI PUȚIN CUNOSCUT

DAN A. LĂZĂRESCU

Receptarea de către pătura conducătoare din țările române a limbii și culturii franceze, în primele decenii ale veacului trecut, a constituit, în același timp, un fenomen aparent fortuit și unul de o importanță majoră pentru cultura și pentru politica românească. Emigrații francezi izgoniți din patria lor de pustiitoarea Revoluție franceză și soșiți pe plaiurile noastre au avut darul să planteze în procesul cultural românesc un ferment eminamente deschis spre viitor și care i s-a substituit, pe nesimțite, dar copleșitor, mai vechiului ferment cultural neogrec. Acesta anevoie ar fi putut orienta cultura și politica românească pe calea progresului și a culturii europene înalte.

După o primă fază de deprindere a limbii și culturii franceze în toate rafinamentele lor — fază umbrită de reacția antifranceză impusă mai cu seamă sub domnia lui Ion Vodă Caragea (1812-1818) — a urmat faza proliferării limbii franceze în toate mediile de sus ale societății românești. Exodul tineretului român studios către Paris i-a permis să stabilească legături trainice cu oamenii politici sau de cultură ai Franței. Legături care vor contribui, pe nesimțite, la făurirea unei imagini pozitive a României și a poporului român în conștiința intelectualității europene.

În acest subtil proces imagologic, un rol important l-au jucat deci acei prieteni francezi aduși cu diferite indeletniciri din Franța

în capitalele țărilor române, între anii 1835 și 1866.

Nici Vasile V. Haneș, nici Nicolae Iorga, care-i consacră lui Raoul Perrin câte patru pagini în cunoscutele lor lucrări asupra călătorilor străini prin țările române, nu ne dau vreo dată biografică asupra acestuia. Din textul broșurii sale, publicate la Paris, în anul 1839, în 69 de pagini, sub titlul de *Coup-d'oeil sur la Valachie et la Moldavie (Aruncătură de ochi asupra Țării Românești și Moldovei)*, rezultă cel puțin următoarele date: autorul nu s-a mulțumit să străbată țăările române ca un călător sau corespondent al vreunei publicații franceze, ci a locuit o bucată de vreme la București, mai puțin probabil la Iași, dar aproape sigur la conacul unei moșii boierești. În ce calitate? Nu există decât două posibilități. Anume, sau l-a întovărășit în țară pe vreun fecior de boier cunoscut în Franța, pe când acesta își va fi făcut studiile liceale sau universitare, sau a fost adus ca administrator sau măcar ca specialist, de vreun boier muntean, pe o moșie de-a lui.

În orice caz, Raoul Perrin se dovedește a fi fost un om de reală cultură și care a prins multă dragoste pentru asupritul popor român, a cărui eliberare de sub tot mai apăsătorul protectorat țarist i se părea, cum vom vedea numaidecât, o necesitate europeană imperativă.

Raoul Perrin face astfel prima adnotare: *Bukarest, le 10 Janvier 18 3*. De aici rezultă că, la acea dată, grafia franceză a capitalei Țării Românești nu era încă fixată. Cea folosită de Perrin are un aspect germanic, sau rusesc;

dar, fonetic, pare mai corectă decât forma franceză care a prevalat: *Bucharest*, pe care un francofon neavertizat s-ar cuveni s-o pronunțe: *Bûsarest*. Ne întrebăm de ce oare nu s-a acceptat grafia mai simplă: *Bucarest*?

În ceea ce privește data, e foarte posibil că trebuie să completăm anul deceniului, lăsat liber, prin cifra 5. Într-adevăr, conjunctura internațională descrisă de către autor implică o cooperare a puterilor maritime ale Europei

(Franța și Anglia) împotriva Rusiei, care, prin tratatul secret încheiat de contele Orlov, ambasadorul țării, cu sultanul reformator Mahmud al II-lea, la 8 iulie 1833, la Unkiar-Iskelessi, își arogase un primejdiu drept de protectorat asupra întregului Imperiu otoman.

Cunoștințe aproximative de istorie

La acea dată, afirmă Raoul Perrin, „toate privilegiile [Europiei] erau atintite către un singur punct, ca și toate gândurile diplomaților; și anume, către răsărit. Tot într-acolo se îndreaptă interesele economice a numeroase țări europene”, scrie autorul. Această neașteptată conjunctură politică și diplomatică europeană îl face pe autor să-și închipuie „că nu ar fi fără de rost să se arunce puțină lumină asupra Moldovohahiei, acest mic regat [sic] împărțit în două țări, acest jalon intermediar și indicator pe calea care duce de la Moscova la Constantinopol”.

Publicându-și aceste rânduri în anul 1839, într-un moment de nouă mare tensiune europeană, pricinuită și de data aceasta de marile victorii obținute de armata egipteană a lui Ibrahim-Pașa împotriva trupelor otomane ale defunctului sultan Mahmud al II-lea, Raoul Perrin își îngăduie să facă un stăruitor apel la cele două mari puteri maritime ale Europei, Anglia și Franța — la acea dată profund dezbinată în Chestiunea Orientului și gata chiar să dezlănțuie un război european — demonstrându-le că strădaniile lor concomitente în Orient sunt pe cale să fie paralizate de „autocratul de la miază-noapte” [Țarul Nicolae I], ca să le poată până la urmă nimici marea influență culturală și comercială câștigată de amândouă în toate schelele Levantului. El cere celor două mari puteri maritime să nu uite niciodată că numai Moldova și Muntenia,

„aceste țări atât de interesante, dar de prea multă vreme necunoscute și trecute cu vederea [de apus], pot și trebuie să impună soluția finală Chestiunii Orientului”.

Este evident că, preconizând o asemenea politică, autorul nu mai putea în nici un caz să indice nume cunoscute de oameni politici din Țara Românească și din Moldova. Bănuitoarea cenzură țaristă, operând mai cu seamă de la Bruxelles pentru toate publicațiile tipărite în apusul Europei, anevoie putea lăsa să-i scape o broșură provocatoare pentru politica țării.

Datele culese de Raoul Perrin pe seama istoriei poporului român sunt destul de fragmentare și invederează cunoștințele foarte aproximative pe care le aveau chiar boierii români, interlocutorii obișnuiți ai autorului, pe seama strămoșilor lor. După ce-i menționează pe daci și pe romanii cuceritori ai dacilor, autorul afirmă că descendenții dacilor și ai romanilor, românii, ajunseseră să dea numele lor unei pătri sociale inferioare (*rumâfilii*), ceea ce are pentru autor consecințe contrastive, ușor ridicole chiar, când îi aude pe *rumâni* înălțându-și în slăvi vitejii strămoși *romani*. Cu totul eronat, autorul afirmă că românii ar fi fost creștinați de slavi, care au introdus în limba română un mare număr de termeni de cult și i-au silit pe români să renunțe la străvechiul lor alfabet latin, pentru a recepta alfabetul chirilic, ajuns acum să fie o piedică în calea progresului societății românești.

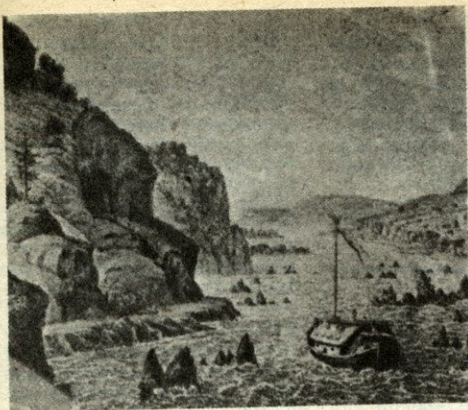
„Limba română — apreciază autorul — nu duce lipsă nici de bogăție, nici de expresie. Proza e ușor curgătoare, plăcută urechilor. Limba mai are o capacitate poetică susceptibilă să îngăduie talmăcirea, prin eleganța și eufonia ei, a marilor capodopere ale literaturilor străine”. Observația este interesantă, dar cu condiția ca plasticitatea limbii române să întâlnească maiestria unui adevărat traducător în ver-

suri, traducător care rareori este și un autentic poet original.

În privința contribuției alfabetului chirilic la înapoierea culturală a românilor, menționăm că o propunere făcută de poetul lăncu Văcărescu generalului-conte Pavel Kiselev, în sensul înlocuirii alfabetului chirilic cu alfabetul latin, a fost respinsă de președintele plenipotențiar cu îndignare.

Următorea incursiune istorică a lui Raoul Perrin nu ni se pare prea fericită. Dar are darul să invedereze adevărat haos care dăinuia în mintea boierimii Țării Românești — din rândurile căreia par a se fi recrutat informatorii autorului — pe seama trecutului poporului lor. Anume, scrie Raoul Perrin, abia în secolele XI-XIII, „siliți de năvălirile quazilor [?] și apoi de cele ale tătarilor, daco-romanii, rămași până atunci statornici pe pământul vechii Dacii romane, s-au văzut siliți să se refugieze, mai întâi în Oltenia, și de acolo în Transilvania și în Banat, unde au obținut sprijinul marelui-duce Bela”. Ulterior, două căpetenii ale românilor refugiați în Transilvania ar fi primit — de la cine? — sarcina să treacă iarăși Carpații, de data aceasta în sens invers, ca să recupereze de la tătarii toate ținuturile peste care se întinsese stăpânirea daco-romană. De altfel, scrie Perrin, „dintre toate popoarele răsăritene, valahii au rămas până în ziua de azi cei mai sedentari; ei se nasc și mor în țara lor, unde cerul este tot atât de limpede, unde aerul este tot atât de sănătos, unde firea este indecșebă tot atât de frumoasă ca în țările noastre din apusul Europei”.

Cele consemnate mai sus au nevoie, evident, de un comentariu. Nu știm de unde și-a luat Perrin informația privind năvala *quazilor* în țările române, în secolul al XI-lea. *Quazii* propriu-ziși erau un trib germanic cu care s-a războit, prin anul 175 după Christos, împăratul Marcus-Aurelius, pe teritoriul Boemiei (Cehia de astăzi). E

Portiile de Fier (stânga) și târgul Zimnicea la 1820 (imagini din albumul realizat de Iacob Alt)

În p. 67: turnul și biserica Trei Ierarhi din Iași, la 1857 (desen de Raffet)

probabil că Raoul Perrin se referă la uzi, popor turc năvalitor în secolul X, împreună cu pecenegii și apoi cu cumanii. Cât despre tradiția descălecatului, să reținem doar modul confuz în care era ea păstrată la începutul secolului XIX.

Planul secret al țarului

Pe baza datelor culese de autoritățile rusești de ocupație militară în țările române, Raoul Perrin apreciază populația celor 18 județe ale Țării Românești (inclusiv Brăila, fostă raia turcească recuperată în 1829, dar fără județul Săcuieni — situat între Prahova și Buzău, — desființat prin Regulamentul organic, la două milioane de suflete. Cifra dată de Perrin depășește cu mult datele — de altfel controversate — ale recensământului din 1834: existau în Țara Românească 129 569 de birnici (țărani) în Muntenia și alte 43 216 familii de birnici în Oltenia, prin urmare un total de 172 785 de familii de birnici.

Cifra dată de Perrin, două milioane de locuitori, poate fi

luată în considerare cel mult pentru anul apariției lucrării lui Perrin. Ea corespunde, de altfel, cu cifra de 2 100 000 dată de Almanahul Curții Domnești, editat de Walbaum în anul 1843.

Tot pe baza recensământului din 1835, Raoul Perrin consemnează cifrele de 1 983 târguri și sate pentru Muntenia și de 766 târguri și sate pentru Oltenia. Dionisie Fotino consemnase pentru anul 1815 1 775 de târguri și de sate pentru Muntenia (fără Brăila, evident) și 976 de târguri și de sate (dintre care numai 8 orașe) pentru Oltenia. Perrin mai consemnează existența a circa 100 000 de robi țigani.

În continuare, autorul înfățișează un tablou detaliat al capitalei Românești așa cum a apucat-o el, cu ulițele ei largi și cât se poate de prost podite cu scânduri, sub care se acumulau, alternativ, praful sau noroiul, împreună cu nenumărate gunoaie. Astfel încât iarna ulițele erau pline de noroi sau de zăpadă, iar vara de un praf pustiitor.

„Nici o țară din lume nu se află mai bine așezată pentru comerțul mondial”, scrie Raoul Perrin despre țăările române. Autorul constată însă lipsa oamenilor destoinici să

pună în valoare, după metodele cele mai moderne, marile bogății ale solului și ale subsolului românesc. „A venit ziua — scrie Raoul Perrin — când aceste două principate au nevoie de sprijinul dezinteresat al celorlalte mari puteri — în afară, evident, de Rusia protectoare. Ele pot numai cu acest sprijin să se scuture de un jug rușinos și înjositor, care apasă asupra lor din partea unei autorități monstruoase, gata să înfrunte toate stările sociale și să vătămă neconștient drepturile legiuite ale unui întreg popor. Popor care nu are nevoie, acum, de altceva decât un sprijin destoinic din afară, ca să poată ajunge să-și dezvolte resursele de energie de care dispune. În împrejurări atât de grave, în curând, Europa întreagă își va da seama că trebuie cu orice preț să reacționeze hotărât în sprijinul moldovalahilor.”

Europa, din nefericire, absorbită de cu totul alte probleme, va lăsa să treacă douăzeci de ani prețioși, mai înainte să aducă la îndeplinire nobila doleanță exprimată de Raoul Perrin în numele poporului român.

O va face însă prin războiul Crimeei, aducând în întreaga Europă de răsărit principiile

și instituțiile liberale care triumfaseră în apus.

Organizarea politică și administrativă a țărilor române — observă Raoul Perrin — se resimte încă, în anul 1835, de pe urma atător veacuri de stăpânire absolută a domnitorilor. Aceștia, fie ei neațărnați, inițial, fie vasali ai Porții otomane, cum au fost mai cu seamă fanarioții, nu au renunțat niciodată la prerogativa lor tradițională de a avea asupra tuturor supușilor lor dreptul absolut de viață și de moarte. Perrin pomeneste cu acest prilej de performanțele vestitului Dracula, al cărui nume apare în broșura lui Raoul Perrin în grafia deformată a traducerii turcești Woziklou-Woda, în loc de *Kazikli*.

Regulamentele Organice îngăduiseră recrutarea unei miliții naționale în ambele principate. În Țara Românească, miliția era pusă sub porunca marelui-spătar, al cărui adjunct era vel-cluceul. Noua miliție avea un efectiv de 4 500 ostași. În București existau două cazărmi, cea de la Mărcuța și cea din Dealul Spirii. Uniforma ofițerilor și a trupei constituia un amestec de influență rusă și franceză, ca și normele de instrucție. „Românii — scrie Raoul Perrin — au avut întotdeauna reputația de ostași viteji și întreprinzători fără de frică. Atunci când ajuns să fie călăuziți de ofițeri capabili, buni cunoscători ai strategiei, ei pot ușor să-și reia străvechiul rang de vitejie printre alte neamuri”.

După această proorocire a rolului pe care-l vor juca, peste 40 de ani, ostașii români sub zidurile Plevnei, Raoul Perrin ne informează că vitejia instinctivă a ostașilor români era bine cunoscută de către țarul Nicolae I, care, îngăduind constituirea unui nucleu de ostire românească, dăduse porunci de tăină ca evoluția acestei ostiri să fie supraviețuită cu grijă de către cadrele de instructori proveniți din trupele rusești, inițial prin generalul-conte Andrault de Langeon, nobil francez emigrat,

apoi prin aghiotanții generalului-conte Pavel Dimitrievici Kisselev, președintele-pleni-potențiar desemnat de țar să controleze cât se poate de amănunțit modalitățile de redactare și mai ales de aplicare a prevederilor Regulamentului Organic.

Reorientarea spre Europa

Informat de către interlocutorii săi din principate, mari boieri și, foarte probabil, și unii agenți diplomatici străini, Raoul Perrin își previne cititorii că, sub masca liberală a Regulamentelor Organice, politica țarului Nicolae I se străduia să facă din țările române niște societăți lipsite de naționalitate, fără de vlagă și fără de nume, menite să fie, cu timpul, șterse de pe harta politică a Europei. Numai o intervenție hotărâtă a marilor puteri europene, în sfârșit aliate, ar putea pune stavilă acestor strădanii. Inițial printr-un veto de natură diplomatică. Apoi, dacă această măsură s-ar dovedi neputincioasă, printr-un veto al *tunului*.

Raoul Perrin insistă asupra numeroaselor interese, de multe ordine care s-ar fi cuvenit să îndemne Anglia, Franța și eventual Austria, aliată a celor dintâi, să asigure autonomia Principatelor române, care constituiau placa turnantă a strategiei în Chestiunea Orientului. Eliberate de sub tutela tot mai apăsătoare a țarului Nicolae I, țările române, „care se află situate mai bine ca oricare altă țară de pe glob din punct de vedere al comerțului mondial”, pe țărmurile Dunării și Mării Negre în sfârșit deschise marelui comerț european. De îndată ce capitalul și tehnologia europeană și-ar fi pus la încercare destoinicia în țările române, fecundând uriașele bogății ale solului și ale subsolului lor, „în scurtă vreme Moldovalia va ajunge să reverse din adâncurile ei bogății uriașe, comori incalculabile, adevărate

diamante. Într-adevăr, moldovalahii sunt îndemânatici, plini de inteligență și de geniu. Cine ar mai putea să-i împiedice, în asemenea condiții, să se ridice la același nivel la care au ajuns vecinii lor din Germania? E destul să capete o Constituție, care să facă din principate țări libere și neațărnațe, în toată accepțiunea acestui termen: o Constituție făurită de popor și pentru popor, care să înalțe statul român la nivelul celorlalte state libere ale Europei, respingând cu mândrie orice opreliști umilitoare și orice drept de protecție insolent și interesat”.

Asemenea altor numeroși observatori străini, Raoul Perrin admiră tipul fizic și intelectual al românilor: „Înalti, vânjoși, svelți, bine făcuți, cu boiul cam ariamiu, cu o înfățișare gravă și impunătoare; au maniere plăcute și foarte repede prietenoase. Își oferă serviciile cu devotament. Limba pe care o folosesc, fie franceza, fie valaha, pare a conține ceva care seamănă a dărzeție, ceea ce nu șade rău caracterului bărbătesc”. „Femeile sunt bine făcute, svelte, au o cochetărie ispititoare. Sunt bune la suflet, blânde, amabile, și prevenitoare. Primesc în casele lor cu o familiaritate și o eleganță a manierelor care-l uimesc și-l captivează pe călătorul străin de curând sosit în Valahia. Dacă, uneori, bontonul lor cuprinde încă un minimum de stil oriental, e probabil că aceasta nu ar displace fermecătoarelor noastre pariziene. De altfel, conversația are loc în cea mai autentică limbă franceză, tot atât de corectă și tot atât de aleasă ca aceea folosită de localnicii din Blois. Și se mai întâmplă ca doamnele din înalta societate valahă să fie și excelente cunoscătoare în ale muzicii”.

Această observație făcută de Raoul Perrin, în anul 1835, pe seama rafinamentului la care se înălțase societatea aleasă a Țării Românești, după mai puțin de o generație de folosire a limbii franceze, ni se pare de o valoare

excepțională. În anul 1791, mareșalul-principe de Ligné, modelul rafinat al Europei franceze, îi scria prietenului său, contele de Ségur, ambasadorul Franței la Petersburg, de la Iași, unde comanda o unitate militară a țării Ecatrina a II-a, despre necazul pe care-l simțea pentru că nu se putea înțelege în nici o limbă europeană cu ispititoare „coconitzas” moldovene și fanariote, la balurile cărora era invitat în capitala Moldovei. Acum, în 1835, Raoul Perrin consemnează că, în toate bibliotecile particulare din București, ca și în cele publice — în speță, în aceea a Colegiului Sfântului Sava — nu se găseau decât cărți în limba franceză. Recent luaseră ființă, pe strada Lipscani, două cafenele noi, unde se puteau găsi, ca în cafenelele din Franța, exemplare din recentele ziare românești și multe ziare străine. Începuseră și balurile mascate, după model apusean. Rafinata societate boierească frecventa și ea aceste baluri, deși plăcerea ei deosebită era să se plimbe în somptuoasele calești, fie pe ulițele Capitalei, cu ostentație, ca să facă vizite, fie în localitățile pitorești din jurul orașului, sate al căror nume este astfel redat de Raoul Perrin: Bagniassa, Hérestréo, Kolintina, Marcoutza, Pantéléimon, Léordéni și Ploumbuita...

Se știe că, vreme de aproape o sută de ani, aproape toți călătorii străini prin București au consemnat, stereotip, cifra de 365 de biserici existente în capitala Țării Românești. Mai bine informat, Raoul Perrin reduce această cifră la cea reală: 97, cifră corespunzătoare aceleia figurând în catagrafia consemnată sub ocupația rusească, în 1810. În cele trei episcopii ale țării funcționau, la acea dată, 11 700 de preoți — căsătorii cu toții, observă cu oarecare nedumerire catolicul autor — care puneau fără încetare să bată toacă — „la tocque”! — pentru a vesti zilele de sărbătoare. Atât de numeroase, scrie Perrin —

încât nu le mai rămăneau românilor pentru muncă decât cel mult 180 de zile. Observație făcută și de alți călători străini, începând cu Grisellini.

Broșura lui Raoul Perrin, relativ puțin cunoscută, ne aduce, prin urmare, date deosebit de prețioase pe seama reorientării spre Europa a societății românești, începând

cu mijlocul celui de-al patrulea deceniu al veacului trecut. În cele unsprezece luni, cât mărturisește autorul că a avut prilejul să locuiască în Țara Românească, el a fost martorul unei evoluții accelerate a societății românești spre civilizație și lumină, având ca talisman limba franceză. ■

CLIO ANUNTA • CLIO ANUNTA

STAȚIUNE BALNEARĂ PENTRU FARAONI

Recent, arheologii de la Cairo au făcut o descoperire lângă orașul El-Alamein, de pe malul Mediteranei, care oferă noi detalii despre modul de viață al vechilor egipteni. În timpul unor săpături, ei au scos la iveală o așezare presupusă a data din anii 2200 î.e.n., adică din timpul dinastiei a VI-a a faraonilor din Imperiul Vechi (perioada piramidelor). Arhitectura, planul clădirilor, asemănătoare cu vilele din împrejurimile orașelor, au permis oamenilor de știință să presupună că așezarea avea o destinație funcțională extrem de precisă: era stațiune climaterică pentru aristocrații din Egiptul Superior.

Ipoteza arheologilor este întemeiată pe faptul că în așezare s-a descoperit un foarte modern, pentru epocă, sistem sanitar de igienă. Printr-o ironie a soartei sau poate în virtutea continuității generațiilor, exact la câțiva metri de locul săpăturilor se află un alt „sat turistic”, contemporan, Marina el-Alamein. Ceea ce permite aserțiunea că opiniile egiptenilor de astăzi despre frumusețea naturii și despre confort s-au schimbat destul de puțin față de perioada faraonului Pepi II, care a condus Egiptul cu peste 4 000 de ani în urmă.

F.D.

Soluția jocurilor publicate în nr. 9/1995:

- p. 58: CLĂCAȘ ÎN LAN (C-LA-C/A-ȘI-N-LA-N)
- p. 79: MUCENIC (C-ÎN-E-CU-M)
- p. 82: HANUL A TRECUT CĂLARE (H-ANULAT/RE-CU-T/CA-LA-RE)
- p. 94: HARMONIA - TAO - EDEN - ISIS - DP - RA - ASKLEPIOS - AMA - AEA - IMN - K - NUT - MIRUIT - LIA - UA - NINSE - EUTERPE - TI - R - SP - ENIGME - OM - IA - USUI - ELI - ATLAS - MASLIN - LEBE - IELE - MU - CRESTINA - IPS

În nr. 11, 12/1994 și 1/1995, revista noastră a publicat câteva dintre rapoartele diplomatice trimise în lunile august-septembrie 1939 de ministrul român de la Ankara, Vasile Stoica (Magazin istoric, nr. 12/1992).

Diplomat de carieră, Vasile Stoica, până la acreditarea sa în capitala turcă, mai fusese ministru plenipotențiar al României în Albania și Bulgaria (1930-1936) și Letonia și Lituania (1936-1939).

În colecțiile Arhivelor Statului din București, în Fondul Vasile Stoica, se păstrează și unele dintre rapoartele pe care acesta le-a trimis la București din capitalele celor două state baltice, Riga și, respectiv, Kaunas¹.

Sunt documente — inedite până acum — vorbind despre legăturile prietenesti dintre cele două țări și România, legături cu vechi tradiții, cu atât mai semnificative cu cât în anii interbelici atât Letonia și Lituania, cât și statul român erau confruntate cu aceleași probleme privind apărarea integrității și suveranității lor naționale, amenințate de Uniunea Sovietică.

Am ales din aceste rapoarte ale diplomatului român acele consemnări care se referă la relațiile româno-lituaniene sau româno-letone. Întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte. Am păstrat, totodată, unele particularități ortografice și stilistice ale originalului. (I.L.)

Relațiile României cu țările baltice în documente inedite

RIGA, 1937. MITROPOLITUL AUGUSTIN

SOLICITĂ SPRIJINUL PATRIARHULUI

MIRON CRISTEA

V. STOICA

1937

Riga, 16 martie. Am onoarea a informa pe Excelența Voastră că data prezentării scrisoarei mele de acreditare la Kaunas nu mi-a putut fi fixată decât pentru 9 crt.

¹ La 9 octombrie 1920, trupe poloneze au cucerit orașul Vilna, capitala istorică a Lituaniei, încorporându-l statului polonez (până în 1939). O prezentare a istoriei Letoniei și Lituaniei în numerele 3 și 4/1992 ale revistei noastre.

Am plecat deci de la Riga la Kaunas, luând cu mine, pentru demnitatea ceremoniei, și pe d. consilier de legațiune Scortescu.

A doua zi am avut o întrevedere îndelungată cu Juozas Urbšis, secretar general și locțiitor de ministru de externe — d. Lozoraitis, titularul departamentului fiind plecat în concediu de convalescență pe Coasta de Azur. Conversațiunea a tratat, în afară de formalitățile prezentării mele, situațiunea Li-

tuanei în raport cu vecinii săi și cu U.R.S.S.

În 9 crt., la amiazi am prezentat apoi scrisoarea mea de acreditare d-lui Antanas Smetona, Președintele Republicii Lituanie.

Ceremonialul a fost cel obișnuit: escadronul de însoțire, compania de onoare la Palat, imnurile naționale executate de muzica militară.

D. președinte al Republicii m-a primit înconjurat de d. locțiitor al ministrului de externe și de Casa sa civilă și militară.

În alocuțiunea ce am rostit am spus, între altele, următoarele: „Fericit de misiunea cu care Maiestatea Sa a binevoit prea grațios să mă însărcineze, nu pot în acest moment să nu-mi aduc aminte raporturile de încredere-amiciție cari s-au stabilit încă în secolul XIV și XV între ducii Lituaniei și principii Moldovei, precum de asemenea nu-mi e posibil să uit asprele încercări cărora dominațiunea străină a supus atât de îndelungat cele două națiuni ale noastre setoase de libertate.

Fidele Societății Națiunilor, respectuoase de libertatea națională a tuturor popoarelor, atașate principiilor securității colective și egalității juridice între națiunile mari și mici, cele două țări ale noastre se găsesc astăzi, ca și în trecut, umăr la umăr în marea sforțare ce se face pentru consolidarea păcii și pentru garantarea muncii oneste, a bunei stări și a progresului omenirii.

Această atitudine nu rezultă numai din spiritul lor pacific și constructiv, ci în același timp din înțelegerea obiectivă și profundă a intereselor lor permanente.

Agitațiunile și acțiunile cari de câțiva ani au creat o anumită tulburare în viața internațională, pe de altă parte multiplicitatea și complexitatea crescândă a intereselor, fac din zi în zi tot mai indispensabilă consolidarea legăturilor de amiciție, înțelegerea și colaborarea concentrată a țărilor animate de același ideal de dreptate și pace, cum sunt Lituania și România“.

În răspunsul său, d. președinte Smetona a spus: „Am fost foarte sensibil la evocarea făcută de Excelența Voastră raporturilor de încredere și amiciție cari s-au stabilit încă în trecut între cele două popoare ale noastre și cari au supraviețuit grelelor încercări cărora națiunile noastre le-au fost adeseori expuse.

Lituania, animată de idealul justiției și al păcii și de grija de a-și urma în libertate dezvoltarea sa națională, rămâne credincioasă Societății Națiunilor, principiilor Pactului ei și este fericită că se găsește, astfel, alături de România, în marea sforțare al cărei caracter și importanță le-ați definit cu atâta precizie. În aceste condițiuni am convingerea că legăturile de amiciție, cari există între România și Lituania, nu vor putea decât să se consolideze și mai mult“.

După schimbul de alocuțiuni, am prezentat d-lui Smetona pe d. consilier de legățiune, Scorțescu.

A urmat apoi între domnia sa și d. Urbšis,

de o parte, de mine, de altă parte, o conversațiune de o jumătate de oră...

În 11 crt. d. Urbšis, gerantul Ministerului de externe, a dat un dejun în onoarea mea, la care au participat: d. Zechlin, ministru al Germaniei și decan al corpului diplomatic din Kaunas, d. Tonkunas, ministrul instrucțiunii, apoi șeful Marelui Stat Major al armatei și toți directorii de secțiuni din Ministerul de externe.

În zilele cari au urmat, am luat contact cu Ministerul de externe, cu membrii guvernului și cu șefii misiunilor diplomatice. Amintesc în trecere că am fost primit în toate părțile cu căldură și că ministrul Germaniei, al Franței și al Cehoslovaciei au dat mese în onoarea mea, invitând personalități din lumea politică și științifică cu cari au socotit că e bine să iau contact...

Riga, 22 august. Am onoarea a raporta următoarele cu privire la călătoria mea la Kaunas și la întrevvedereea mea cu d. Stasys Lozoraitis, ministrul de externe al Lituaniei.

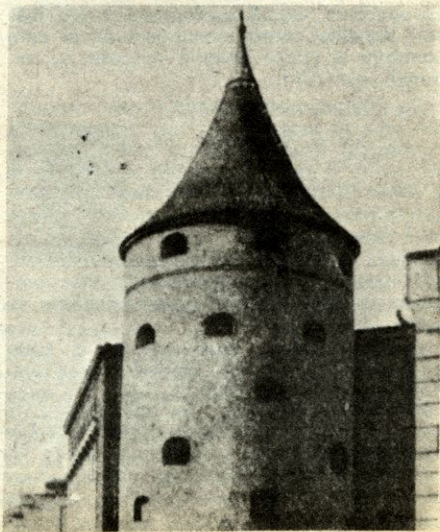
Am plecat la Kaunas în ziua de 1 august; am stat în această capitală până în 9 august.

Pe d. Lozoraitis l-am văzut vineri, în 6 august, conversațiunea noastră durând aproape două ore...

Conversațiunea noastră s-a purtat, precum e firesc, în special asupra relațiilor politice ale Lituaniei cu vecinii săi, cu statele baltice și cu Societatea Națiunilor și asupra repercusiunilor ce se pot ivi pentru ea din actuala situațiune internațională.

„Ceea ce dorim noi — mi-a zis d. Lozoraitis — este pacea cât de îndelungată, ca să putem lucra, să ne consolidăm organizațiune-

În imagini: vechea Riga — construcții din sec. XIII-XVI

nea de stat, viața economică și instituțiile de educație și de cultură. De aceea am făcut și suntem gata să facem orice înțelegere care poate contribui la menținerea păcii și la promovarea unei colaborări armonioase între noi și statele cari ne înconjoară.

Relațiile noastre cu statele baltice — Letonia și Estonia — vă sunt cunoscute; fără a constitui o alianță militară, acordurile care leagă așa-zisa Înțelegere Baltică au statornicit între statele noastre o susținută colaborare politică, o sprijinire reciprocă a intereselor noastre economice pe piețele mondiale și totodată o permanentă intensificare a raporturilor intelectuale și sociale...

S-a vorbit mult despre raporturile noastre cu Uniunea Sovietică; vecinii noștri poloni, prin agențiile de presă din Varșovia, au răspândit informațiunea că între Lituania și Uniunea Sovietică ar fi existând o convențiune militară, încheiată cu ocaziunea vizitei mareșalului legoróff, că în Lituania s-ar construi de către specialiștii sovietici aerodromuri militare pentru aviațiunea moscovită, că ingineri și ofițeri sovietici ar ridica la noi fabrici de munițiuni și armament.

Toate acestea sunt invențiuni fără nici un temelie. Le-am dezmințit de mai multe ori, dar Varșovia iarăși și iarăși le aruncă pe piață. N-avem nici un fel de convențiune militară cu Uniunea Sovietică; în afară de atașatul militar rus, nu există nici un ofițer sovietic pe teritoriul litvan; cele câteva aerodromuri pe care le avem ni le-am construit noi înșine cu puținele noastre mijloace, dar cu marele entuziasm al aviatorilor noștri. Cât despre fabrici de armament este inutil să vorbim într-o țară care n-are nici fier, nici cărbune...

Amintesc că noi suntem cel dintâi stat în Europa care, îndată după război, a luat măsuri drastice contra comunismului și care continuă a stârpi această mișcare cu extremă severitate...

Cu Polonia, spre regretul nostru, raporturile stau și astăzi la un punct mort. De-a curmezișul drumului dintre cele două țări stă marea și pentru noi dureroasa chestiune a Vilnei. E vorba de un ținut litvan, smuls în mod arbitrar din corpul țării noastre, pe care nu-l putem uita și, totodată, de suprimarea brutală, contrară oricăror obligațiuni internaționale, a unei populațiuni litvane compacte cu care întreaga noastră națiune se simte intim legată.

Am avut câteva întrevederi cu d. Beck pentru a găsi un modus vivendi, a crea relațiuni mai bune între cele două țări și a relua raporturile diplomatice. Ne dăm seama de realități și n-am cerut imposibilul: chestiunea apartinerii Vilnei o va decide viitorul; nu sunt posibile însă raporturi, nu amicale, dar nici măcar normale, între Lituania și Polonia cât timp fraților noștri, cari locuiesc în ve-

chea capitală a Lituaniei și în regiunea din jurul acestei capitale, li se suprimă toate școlile și toate instituțiunile și li se interzice întrebuințarea limbii materne...

[Raportele trimise de V. Stoica conțin informații și despre viața religioasă din cele două țări. Astfel, la 25 august 1937, din Riga, îi scria patriarhului Miron Cristea, informându-l despre ortodocșii din Letonia].

Ca în Albania și în Bulgaria, așa și aici, în țările baltice, n-am lipsit a mă interesa de viața Bisericii ortodoxe. Am făcut-o înainte de toate cu gândul ca prin mijlocirea Bisericii să creez legături pentru a întări, câtăși de puțin, influența românească în aceste părți. Nu se poate ști când și la ce ne poate fi utilă aceasta în viitor.

În Letonia sunt cam 1 120 000 luterani, 460 000 catolici, 180 000 ortodocși, 94 000 evrei și cam 155-200 000 persoane de alte diferite secte (baptiști, metodiști etc). Dintre cei 180 000 ortodocși, cam 55 000 sunt letoni, convertiți de la luteranism la ortodoxie în timpul dominațiunii rusești (dându-li-se pământ pentru această schimbare de religie), iar cam 125 000 sunt ruși, coloniști de țări în Letonia. Ar mai fi în țară încă vreo 80 000 suflete de origine rusească; acestea însă nu aparțin ortodoxiei, ci sectei, de altfel înrudite și foarte răspândite în Rusia, a „credinței vechi”, „stara viera”.

În general populațiunea ortodoxă — exceptând pe cea de la orașe — constituie partea cea mai înăpoeiată a populațiunii. Biserica, firește, făcea parte din marea Biserică ortodoxă rusă, limba liturgică era slavona, iar administrațiunea se făcea în limba stăpânirii.

În urma creării statului leton, conducătorii acestuia — cari, fără excepțiune, sunt pătrunși de un înalt și neînduplecat spirit național — n-au mai admis ca această Biserică să mai aibă de a face cu o națiune din partea căreia poporul leton a suferit timp de două secole cea mai amară opresiune. De asemenea, n-au mai admis ca celebrarea serviciului sacru să se facă exclusiv în limba veche slavonă, cum fusese stabilit sub ruși.

Biserica a fost proclamată autocefală, tomosul canonic fiind obținut de la Patriarhia din Constantinopol. În fruntea ei a fost așezat un mitropolit cu sediul în Riga și un episcop cu sediul în Ielgava (Mitan). S-au luat apoi măsuri pentru introducerea limbii letone în serviciile divine, începând cu liturgia și vesperina, și urmând să se completeze și să se tipărească apoi toată seria cărților rituale. În locul mitropolitului rus — care a căzut victimă a unui atentat, comis, afirmativ, pentru motive politice — a fost numit un mitropolit de origine letonă și tot un leton a fost numit și ca episcop de Ielgava.

Astăzi Biserica ortodoxă are ca ierarhi pe

ÎPSS Augustin, arhiepiscop al Rigei și mitropolit al Letoniei, și pe PSS Iacob, episcop al Ielgavei, amândoi letoni, cu studii teologice făcute în școlile rusești...

Dificultatea cea mare pe care o are Biserica este chestiunea pregătirii clerului. Cel de până acum era în mare parte rusesc, ieșit din școli rusești și, firește, pătruns de alt spirit național decât cel leton. Acum acesta dispăre și trebuie înlocuit cu altul, corespunzător împrejurărilor noi: patriotic leton, modern, apropiat de nivelul cultural și profesional al pastorilor Bisericii luterane, de care ține covârșitoarea majoritate a poporului leton.

Pentru educațiunea clerului de mâine nu s-a putut face decât puțin. S-a organizat doar un seminar, care corespunde seminarului nostru cu 8 clase și care acum dă primii săi absolvenți. Lipsesc însă profesorii de specialitate teologică...

Am făcut o vizită ÎPSS mitropolitul Augustin, care m-a primit ca pe o solie cerească. E un bătrân mărunțel, slăbuț, cu educațiune bisericească și călugărească rusă; era pe cale de rusificare acum 20 de ani, înființarea Letoniei însă l-a readus la staulul națiunii sale de origine. Astăzi lucrează cu zel la organizarea și — fără a jigni pe rușii cari mai sunt pe aici și cari de altfel sunt foarte pasivi — la naționalizarea bisericii în fruntea căreia a fost pus.

I-am arătat interesul viu ce arată Sanctitatea Voastră Bisericii ortodoxe pretutindeni și în special Bisericii de curând emancipate, cum sunt cele din Polonia și din Statele baltice. L-am asigurat că Sanctitatea Voastră e gata oricând a fi de ajutor acestor biserici în multe lor necesități spirituale.

Mitropolitul Augustin, foarte mișcat, mi-a

făcut atunci o descriere a situațiunii Bisericii sale și, rugându-mă să transmit Sanctității Voastre expresiunea umilului său respect și a adâncii sale recunoștințe pentru bunăvoința ce-i arată, m-a întrebat, cu o oarecare teamă, dacă Sanctitatea Voastră, care a primit în instituțiunile noastre teologice studenți din mai multe țări ortodoxe, nu l-ar ajuta să formeze în școlile noastre superioare 2-3 profesori pentru seminarul său și pentru cursurile de teologie ortodoxă de la Universitatea din Riga. I-am răspuns că voi scrie Sanctității Voastre și că am convingerea că această cerere poate fi satisfăcută fără greutate.

ÎPSS mi-a spus apoi că în Grecia n-ar trimite bucuros tineri, deoarece mentalitatea grecească este foarte îndepărtată de cea letonă, de asemenea n-ar trimite nici în Iugoslavia, deoarece spiritul slav a făcut mult rău letonilor și legăturile cu slavii rusofili nu sunt binevăzute. Sprijinul Sanctității Voastre ar fi o binefacere nespusă pentru Biserica ortodoxă letonă.

Atât în urma vizitei ce i-am făcut eu, cât și în urma vizitei ce mi-a făcut ÎPSS, am rămas înțeleși ca eu să fiu în fața Sanctității Voastre interpretul rugămintei pe care Biserica ortodoxă letonă o adresează Bisericii noastre.

Rezumând situațiunea, pot face constatarea următoare: Biserica ortodoxă din Letonia este relativ slabă, conducătorii ei însă lucrează cu zel și determinare la ridicarea, organizarea și naționalizarea ei, și — ceea ce este foarte important și ne-ar putea servi de exemplu — la transformarea ei în factor eficace al asimilării elementului alogen cu națiunea letonă. ■

THE BEST FOR YOU!

The Concise English Dictionary, adaptare a celebrului "Oxford English Dictionary" conține explicațiile în limba engleză a peste 30000 de cuvinte în 1512 pagini.

Cuvintele sunt explicate în limba engleză, prin definiții accesibile, prin sinonime, iar contextul - propoziții scurte, expresii - îmbogățește semnificații pe care un cuvânt poate să le aibă. *The Concise English Dictionary* - în două volume, vă este oferit într-o ediție de lux, cu copertile cartonate, trainic legate, menite să reziste unor consultări repetate.

Vezi coperta !

Littre, le dictionnaire de la langue française

Littre este dicționarul de referință al limbii franceze, orice controversă fiind soluționată prin raportarea la acest adevărat judecător al corectitudinii lingvistice.

Cele 1294 de pagini conțin explicațiile în limba franceză a peste 40000 de cuvinte precum și etimologia lor greacă, latină sau ebraică. *Littre - le dictionnaire de la langue française* - ediție de lux, hors-commerce, imprimat pe hârtie de calitate, trainic și elegant legat, făcut să dureze, își va găsi cu siguranță locul bine meritat în biblioteca oricărei persoane cultivate.

FEMEIA: ÎN TRE DORINȚĂ ȘI REALITATE

EMILENA TATU

După 1918 exista sentimentul general că România Mare trebuia să fie o Românie nouă. Exista conștiința clară că vechile stări de lucruri nu se mai puteau întoarce și că România trebuia clădită pe baze noi. Evident, nu era vorba de o societate autarhică, ci de una racordată la fluxul civilizației europene. „Idealurile noastre — scria C. Rădulescu-Motru în 1919 — nu pot fi altele decât ale Europei”.

Procesul de reconstrucție a societății românești postbelice a beneficiat de noile elemente de modernitate ce se făceau simțite pretutindeni în lume. Preluări, adaptări, imitații, toate aceste fenomene s-au evidențiat și în viața femeii. Imediat după război a apărut tendința spre practic, în detrimentul vechii concepții „Femeia-bibelou”. Cel mai clar a fost exprimat acest spirit în modă. Revista *Veselia* din septembrie 1923 introducea o cronică a modei feminine în chiar *Pagina bărbatului*, motivându-și această hotărâre în felul următor: „Fiindcă și femeia se amestecă în treaba bărbatului nu numai viceversa, ne gândim că putem ușor publica în *Pagina bărbatului* moda femeii. Mai

ales moda. Căci cine plătește moda, decât bărbatul”. De unde și părerea că întotdeauna rochia unei femei este oglinda prosperității soțului său.

Eleganță și regim

Dacă la 1900 răsărea timid primul corset, după 1911 femeia elegantă era aceea gen „umbrelă”, cu fuste strâmte și lungi. Moda a devenit mai tolerantă, mai adaptată nevoilor de zi cu zi. Revista *modei* publica sfaturi pentru femeile de toate condițiile. Se aprecia, bună oară, că „o femeie din clasa mai bună” trebuie și poate să dispună de toate diversificate: de seară, noapte, zi, dimineață, dar nici gospodinele ce se ocupau cu bucătăria și treburile casei nu trebuiau să uite că era de dorit a prezenta privitorului „un tablou relativ plăcut”.

În general, moda se adresează tuturor femeilor, dar numai puține dintre ele au posibilitatea să țină pasul cu ea. Aici discrepanța dintre femeia bogată și aceea săracă este mult mai evidentă. Iată ce trebuia să conțină un trusou de mireasă și ne putem

Am încercat, în prima parte a acestui articol (Magazin istoric, nr. 9/1995), să furnizăm câteva elemente definitorii în ceea ce s-ar putea numi universul femeii din România interbelică. Ne-am oprit asupra aspectelor de natură economică și profesională, dar nu numai. Încadrându-se în ansamblul general social, viața femeii a cunoscut mutații importante, atât pe plan cantitativ, cât și calitativ. Influențele modernizatoare și-au pus amprenta pe toate sferele vieții, de la modul de a gândi până la modă. Era o dorință vie de a rupe cu trecutul. Se dorea ceva nou chiar și atunci când nu se știa precis cum se poate ajunge la acea schimbare dorită. Deseori s-a ajuns la exces, la preluări și renunțări fără rost. Obiceiuri, modă, totul a cunoscut frenetism intensă a căutărilor.

da lesne seama câte tinere și-l puteau permite: o rochie simplă de stradă, una de mătase pentru vizitele de introducere, o mantilă de mătase, o bluză de tul alb, o rochie elegantă de bal, trei capoate. Pentru trusoul de lenjerie erau necesare: 30 cămăși de zi, foarte scurte, 12 cămăși de noapte, 12 perechi de ciorapi negri. Li se mai adăugau 4 cuverturi, 8 garnituri de masă, prosoape și multe altele.

Influențele în modă au fost îndeosebi cele pariziene, iar în Transilvania și Banat și cele venite din Viena. Bucurestencele se dovedeau deosebit de receptive, adoptând cu ușurință telegrafică toate nimeririle și detaliile modei pariziene. În 1925, revista *Moda* avea o rubrică permanentă *Ecouri: Paris-București*, cu ultimele noutăți ale modei pariziene.

S-a observat că imediat după război, femeia simțea nevoia simplității, a lejerității hainelor, o anume părăsire a jenei. Dacă multă vreme se considera imoral ca o femeie să-și arate piciorul, ușor-ușor s-a trecut de la ghetă la pantofii răscoiți și aceștia nu se mai purtau doar la bal, ci și pe stradă. A fost necesar ca

pălăria să fie asortată cu restul hainelor. Moda cerea ca la cumpărături să se poarte o toaletă simplă, iar în timpul vizitelor una elegantă și costisitoare. Pentru baluri, restaurante, întruniri ale societăților toaletă nu îngăduia extravaganțe.

Marea modă la finele deceniului trei o constituia rochia de seară cu garnitură de dantelă, cu fir auriu sau argintiu, eșarfă de tul și florile de catifea. S-au lansat însă și alte modele: rochia bluzată, cazaca sau genul bolero, a apărut mantoul care înlocuia tăioarele pentru stradă. Ca bijuterii, se purtau indeosebi perlele, nu neapărat veritabile, mărgelile lungi de circa 40-50 cm, butonii mici din perle albe, roz sau fumurii, iar seara rubinele, smaraldele montate în metal nobil. Pălăriile, erau înalte, în formă cloș, tocă, beretă, cu garnituri de agrafe, flori, piele, strassuri. Pentru toaletele de seară se purta casca de fetru negru, încrustată cu arabescuri largi de aur. De la pantofii galbeni sau ghetele ușoare cu nasturi pentru vară sau pantofii de lac și mătase, în 1926 s-a trecut la sanda. Sandalele aveau întâietate, dar se mai purtau și pantofii decollați din mătase și lamé, atlas cu broderii de perle, cataramे metalice. Coafura a cunoscut și ea suflul înnoitor. Au dispărut cozile aranjate în cocuri pe urechi și rar mai întâlneai o coafură înaltă cu părul buclat mult în față; își face intrarea năvălnică moda „garçonne”, cu urechile și ceafa descoperite. Cea mai purtată tunsoare era aceea cu cărare pe mijloc și părul scurt până la urechi.

Mulți străini spuneau însă că moda nouă pătrunde cu întârziere în România, se adaptează complet și apoi cade foarte repede. Încercând să explice acest lucru, ei erau de părere că româncele nu așteptau de la modă flirtul salvator, talismanul fericirii, ci aveau ideea sănătoasă că frumusețea și sănătatea lor erau acelea care dădeau valoare modei.

Spuneam că uneori s-a

ajuns la excese și exagerări. Iată un exemplu. În 1926, în vreme ce în unele țări precum Franța, Germania, S.U.A., sau Marea Britanie, costumul popular românesc ajunsese o adevărată modă, fiind îmbrăcat la baluri, curse, reuniuni sportive sau ceremonii oficiale, în orașele României era îmbrăcat tot mai rar. Doar la serbările câmpenești sau unele acțiuni ale organizațiilor feminine. Regina Maria și principesa Ileana, în timpul vizitelor lor prin țară, obișnuiau să îmbrace costume populare. În schimb, la multe din balurile noastre se îmbrăcau costume populare... din India, Germania etc.

Ca să fii elegantă și modern îmbrăcată trebuia să ai și o siluetă frumoasă. Pentru aceasta, specialiștii recomandau regimul „măncare-mișcare” sau „regimul-regimurilor”. Pentru bărbați, mișcarea însemna drumul cu tramvaiul, cu automobilul, mersul la restaurant. Pentru doamne, cele mai simple moduri de a face mișcare erau plimbările la coafor, manichiuristă, la croitoreasă sau la o prietenă. Pentru tineret, se recomanda cultura fizică, dar și plimbarea pe Calea Victoriei, în porțiunea dintre Palat și Bulevard, pentru „cultura fizionomistă”.

În ce privește regimul alimentar, cel pentru bărbați puneau accent pe aperitive și tot felul de delicatese; doam-

nelor li se propunea dimineața o cafea cu lapte sau un ceai, la prânz un ou, iar la cină din nou ceai. Dar și regimul alimentar, ca și moda, se adresa diverselor categorii sociale. Iată cum arăta un meniu la dejunul de duminică într-o casă de oameni bogați: ouă cu pâine prăjită, biblicii găite, cotele de purcel fripte, cremă de alune.

Câți și-l puteau permite? De altfel, perioada 1918-1928 a cunoscut o mulțime de manuale de bucătărie, majoritatea adresându-se celor cu stare, dar aproape toate făcând comparații între masa bogatului și cea a săracului. Supa era considerată un aliment universal. Se aprecia că prazul crud, mâncat de cei săraci, era indigest. Modul cel mai simplu de preparare a cartofilor era acela al „coacerii”, după care, „pușurați” cu sare, puteau fi mâncați”. În 1917, o doamnă care făcuse studii de menaj la Paris a publicat 101 rețete pentru gătitul cartofilor. Se adresa, deosebi femeilor cu mulți copii, propunându-le: cartofi pai, cartofi cu zeamă, cu aguridă, cu izmă, cu măr, cu lapte, cu orez, cu ouă, cu mere, cu zahăr, cu jumări, cu te miri ce. Interesant e faptul că mai toate manualele de bucătărie din acea epocă erau de părere că muncitoarele puteau trăi foarte bine și fără să consume carne, fiindu-le recomandate legumele: fasole, linte uscată, mazare.

Învățători și învățătoare în anii crizei în așteptarea unui post vacant

S-a spus
intotdeauna
că „reclama
este
sufletul
comerțului”,
dar și o
dimensiune
a existenței.

Se considera că legumele cu jumări conveneau de minune muncitoarelor, având valențe nutritive similare cărnii...

După masă, la distracție

Modernizarea societății s-a reflectat și în viața cotidiană a oamenilor. Au apărut multiple și variate moduri de petrecere a timpului liber: baluri, curse de cai sau automobile, călătorii în țară și străinătate.

Pentru doamnele din înalta societate, balurile reprezentau ocazii de întâlnire, de prezentare a celei mai noi toalete, de noi cunoștințe. Balurile de la Palatul Regal erau fastuoase, iar atunci când regina Maria, însoțită

de copii, făcea vizite în țară, organiza baluri și ceaiuri dansante și în alte orașe. Erau invitate personalitățile de vază din orașul respectiv. Imediat după război, balurile au fost reluate în toată splendoarea lor. Până prin 1921, cele mai renumite baluri și banchete se țineau la Teatrul Național. Erau organizate cu diverse prilejuri: în folosul orfanilor de război, al lehuzeilor, pentru ajutorarea școlilor de gospodărie și industrie casnică etc. Aproape toate profesiunile își organizau baluri: învățătorii, negustorii, organizațiile feminine. Baluri simple, baluri mascate; ținuta era însă obligatorie. În cadrul lor se organizau licitații și tombola, se vindeau flori, programe, erau invitate personalități, se acordau premii pentru cel mai frumos costum și masca cea mai reușită.

Cele mai luxoase banchete se organizau la Capșa și la hotel Bulevard. Codul manierei elegante în vigoare atunci cerea ca balurile să înceapă cât mai târziu, iar o doamnă sau o domnișoară nu trebuia să fie invitată de un partener la dans mai mult de trei ori. De asemenea, nu era permis să refuzi pe nimeni, iar în timpul dansului o domnișoară nu trebuia să se plece prea mult spre umărul cavalierului.

În iulie 1919, în parcul Oteleșeanu, sub patronajul reginei Maria, au început marile serbări organizate în folosul orfanilor de război, al tuberculoșilor etc. Doamnele și domnișoarele din înalta societate au făcut oficiul de

vânzătoare la diferitele chioscuri. Au participat Irina Procopiu și Simona Lahovary (doamne de onoare ale reginei), doamnele Cantacuzino, Odobescu, principesa Brâncoveanu ș.a. Pentru tombolă au fost trimise din Ardeal vagoane întregi cu produse puse la dispoziție de Consiliul Dirigent. În parc s-au organizat cu aceste prilejuri reprezentatii teatrale, concursuri de frumusețe, se servea masa, se asculta orchestra. Intrarea în parc costa 20 lei, iar masa 30 lei. Aceste serbări erau accesibile doar celor bogați, dacă ne gândim la faptul că în acele zile un kilogram de carne costa 14 lei...

În acordurile muzicii militare, pe Șoseaua Kiseleff se desfășurau renumitele „bătăi cu flori”. Se organizau minunate expoziții florale, iar doamnele și domnișoarele își împodobeau trăsura sau mașina cu flori. Tinerii își exprimau simpatia aruncând flori fetelor frumoase. În 1923, o plimbare cu trăsura, timp de o oră, la Șosea, costa 80 lei (dacă foloseai trăsura cu un cal) și 100 lei, dacă trăsura era trasă de doi cai. Puteai folosi și taximetru, al cărui preț varia între 100 și 150 lei pentru o oră.

Timpul schimba multe din obiceiurile lumii bune. Dacă, inițial, ceaiurile erau foarte exteriorizate, din 1926 este evidentă tendința de revenire la intimitatea familială. Schimbarea se datoră în mare măsură dinamicii... „charleston” care, neîngăduind dansul mai multor perechi deodată, găsea mai propice parchetul unui salon mai intim. De obicei, ceaiurile dansante se organizau într-o sală mare, în care, pe margine se aranjau mese cu diferite băuturi. Orchestra cânta într-un colț al sălii. Se putea sta la mese, dar cei mai mulți rămăneau în picioare. Dansurile la modă erau, în funcție de participați: hora, sârba, bățuta, dar și ultimele noutăți. În 1923 se dansa vals, vals-boston, tango-vals; în 1926 tango-tigănesc și fox-trott, pentru ca în anul imediat următor să

ajungă la modă alte dansuri: blues, twist, slow-fox, vals-englez, taragona, charleston, banana slid. Existau școli speciale de dans, unde într-un timp record deprindeai orice noutate. În 1924 s-au pus bazele „Clubului amatorilor de dans din București”, prescurtat „A.B.C.D.”. Obiectivul stabilit prin statut: cultivarea grației și frumosului. Inițial, datorită numărului mare de amatori, se dansa într-o mare înghesuială. Ulterior, reuniunile dansante au fost găzduite de Sala „Boulevard”.

În 1925, ministrul plenipotențiar Plesnilă a pus bazele unui golf-club la Piatra Arsă. La început a fost un pavilion, în jurul căruia parcau automobilele din mărcile cele mai rafinate: Pakard, Citronetta... Un gramofon cânta charleston, iar toaletele ușoare ale femeilor îți luau ochii. Comitetul „Country Club” a organizat apoi, în 1926, campionatele României la golf. Campionatul feminin a dat naștere unei partide foarte viu disputate între doamnele J. Filipescu și Patterson.

În viziunea femeii de atunci, arta de a fi frumoasă consta în a face sport, a-ți petrece cât mai mult timp în aer liber, a ieși, a circula, a avea părul scurt, pielea bronzată, a renunța la rochiile lungi. Patinajul întrunea toate aceste condiții. În 1927, în București nu exista însă decât un singur patinoar — la-cul Cismigiu. Era foarte solicitat. Cei mai mulți mergeau o singură dată pe săptămână, dar existau și dintre aceia care mergeau regulat câte 2 ore pe zi.

Pentru lumea bună, cursele de cai erau o adevărată sărbătoare. La hipodrom se perindau toalete superbe, se întâlneau personalitățile vieții politice, ale lumii afacerilor.

Un mod universal de a pe-

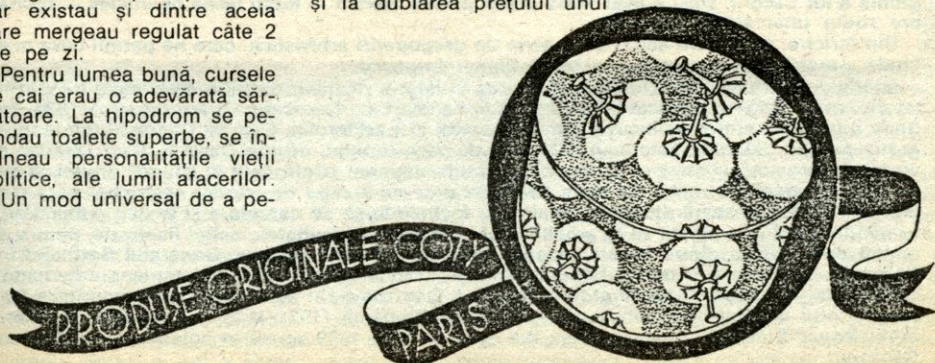
trece timpul liber, indiferent de starea socială, era și citirea presei, implicit participarea la concursurile organizate de diferitele ziare. Premiile *Dimineții* datau încă din anii 1905-1906. După o întrerupere, între 1912-1922, ele fuseseră reluate și se bucurau de mare trecere la public. Dacă strângeai 180 de cupoane, câpătaai 10 bonuri cu care participai la tragerea la sorți a premiilor puse în joc. În 1923, comisia de extragere a premiilor a fost alcătuită din 10 membri, dintre care și trei femei: Izabela Sadoveanu, scriitoare, președinta „Asociației pentru drepturile femeii”, Calypso Botez, președinta Consiliului Femeilor Române, și Elena Georgescu, aleasă de public. Tragerea la sorți a premiilor s-a desfășurat la grădina Alhambra. Doamnele din comisie au întârziat și din cauza multimei ce se adunase acolo, nu au mai putut pătrunde înăuntru. Din cele zece premii acordate, trei au fost câștigate de femei: un cupon de șifon, o bicicletă și o mașină de cusut.

Teatrele, opera, expozițiile erau și ele o modalitate de petrecere a timpului liber. Există, de pildă, un public anume pentru expozițiile de pictură și sculptură, dar el reprezenta un fel de minoritate. În general, s-a înregistrat o reducere a numărului de spectatori. Dar atunci când spectacolele erau foarte bune, când jucau Marioara Ventura, Maria Filotti sau Agatha Bârsescu se ajungea și la dublarea prețului unui

bilet, teatrele fiind luate cu asalt. Pentru că în perioada 1914-1927 prețurile билетelor crescuseră de 50 de ori, spre a se înlesni accesul la spectacole și al celor mai săraci, se organizau reprezentații cu „prețuri populare”, mai ales în preajma anumitor sărbători.

Există pe atunci moda „atheneelor populare”. În special cel de la Obor (la București) s-a bucurat de foarte mare popularitate. Pe 3 mai 1925, a vorbit aici domnișoara Odobescu despre *Drepturile femeii*, s-a citit din Ion Creangă, s-au interpretat cântece religioase și naționale. Asistența era formată din femeile cartierului: muncitoare, casnice, slujnice. În fața unor asemenea auditoare au fost invitați să vorbească scriitori și oameni de știință, ziariști, medici etc. Institutul Social Român, condus de D. Gusti, își crease o secție specială de studii feminine, care și-a întocmit un plan pentru studiul copilului: moștenire biologică, psihologică etc.

Am schițat câteva elemente, din a căror investigație atentă s-ar putea reconstitui cu mai multă precizie dimensiunile reale ale societății românești în perioada interbelică. Materialul documentar, reprezintă un adevărat noian. Selectarea și interpretarea lui presupune profesionalism și răbdare. Bilanțul poate fi însă, în mai toate cazurile, extrem de interesant și incitant... ■

Din culisele

domniei lui

Carol II

● Ambițioasă și amatoare
de distracții ● Surpriza tânărului
locotenent ●

ELENA LUPESCU — o eminență cenușie a României interbelice

● Cât valora cuvântul
Lupească ● Regele începe să mănânce
mai mult ● „Vreau să mor“

PAUL QUINLAN

Cine a fost Elena Lupescu? Numărul celor care ar putea răspunde acestei întrebări este mult mai mic astăzi decât cu 50 ani în urmă. Atunci toate ziarele, de la Los Angeles la București, o prezentau drept puternica și scandaloasă metresă a regelui-playboy al României, Carol II. Într-adevăr, își merita pe deplin renumele de Madame de Pompadour a secolului al XX-lea. Și asemenea acesteia, a fost eroina a numeroase bârfe și istorii, astăzi, după atâția ani, fiind aproape imposibil să mai despartă adevărul de ficțiune. Chiar și întrebările simple, precum cine i-au fost părinții și unde a văzut lumina zilei nasc răspunsuri divergente. Așa de exemplu, era foarte răspândită în anii '20-'30 ideea că Elena Lupescu era fiica nelegitimă a lui Carol I. Deși a avut mare credit printre ziariști — lucru lesne de înțeles — teoria era rodul unei simple fantezii.

Din fericire, dispunem acum de o serie de descoperiri arhivistice, care ne permit ceva mai multă precizie în reconstituirea vieții Elenei Lupescu.

Istoricul american Paul Quinlan, specialist în istoria relațiilor româno-americane (Magazin istoric, nr. 7/1991) a publicat acest articol în revista East European Quarterly, nr. 1/1994, de unde îl preluăm și noi cu incuviințarea autorului și a editorului. Este un fragment din monografia pe care istoricul american este pe cale să o termine despre Carol II. Paul Quinlan a vorbit despre același subiect la simpozionul internațional „Cotroceni în istorie” organizat de Muzeul Național Cotroceni în iunie 1993. Se pare că echipa de istorici americani care din anii '60-'70 se consacră studiilor românești, încheie teme de cercetare și le dau publicității, urmând ca noi investigații să le amplifice și întregască rezultatele astfel finalizate, pentru a aminti doar câteva dintre aceste recente subiecte devenite volume. Generalul Berthelot în România — Glenn E. Torrey; Regina Maria — Hanna Pakula; Relațiile româno-americane 1940-1990 — Joseph F. Harrington și Bruce J. Courtney; Un ambasador american între Departamentul de Stat și dictatura comunistă din România (1981-1985). — David B Funderburk; Roger Kirk — Romania versus the States 1985—1989 scrisă în colaborare cu Mircea Răceanu).

Un om slab și ezitant

S-a născut în 1899, în comuna Herța. Ambii părinți erau evrei. Tatăl, Grunberg, se născuse și fusese crescut la Iași. În tinerețe, dornic să dobândească cetățenia română pentru a reuși în lumea afacerilor, a trecut la ortodoxism. Și-a schimbat numele mai întâi în Wolff și apoi în Nicolae Lupescu. Soția lui, născută Elizei Falk, crescuse la Viena. Și ea a abandonat credința mozaică pentru cea romano-catolică. În afară de Elena, cei doi au mai avut un băiat, pe Costică.

Familia s-a mutat în portul dunărean Sulina, unde a cumpărat o mică farmacie. În 1912, au revenit la Iași. Nicolae Lupescu a deschis acolo un magazin în care se vindeau de toate, de la parfumi la nasturi de alamă. Tânăra Elena moștenise înfățișarea plăcută a mamei sale și era dotată cu o inteligență vie. Școala a urmat-o la București, la celebra Pitar Moș, condusă de călugărițe germane. Liceul avea renumele de a transforma fetele de burghezi în tinere domnișoare ce stăpâneau germana și franceza, câteva noțiuni de istorie, aveau abilitatea de a purta o conversație politicoasă și se pricepeau să conducă o casă. În plus, Elena a câpătat încă din școală reputația unei fete ușuratică.

Ambițioasă și amatoare de distracții, ea a devenit curând o membră a societății bune de la Cazinoul din Sinaia. A avut acolo mai multe aventuri amoroase. Apoi, în timpul primului război mondial, a cunoscut un locotenent de artilerie din Regimentul de vânători de munte al prințului Carol, pe nume Tâmpăanu, cu care s-a măritat. După război s-au stabilit la București, unde au închiriat o casă pe strada Luchian, la numărul 4.

Dar Elena dorea mai mult decât să fie o simplă gospodină. Și-a reluat stilul de viață de dinainte de căsătorie, fiind rapid înconjurată de amant. Bietul ei soț a ajuns

de răsul regimentului. Colegii făceau glume, inclusiv legate de numele lui. În 1920 el a cerut — și a obținut — divorțul. Elena și-a reluat numele de fată: Lupescu.

Au urmat alți ani de viață mondenă. Era o femeie cu multă ambiție, o personalitate puternică și, mai ales, știa foarte bine ce dorea: faimă, bani și putere. Cunoștea foarte bine natura umană și știa să se prefacă perfect. Când vroia, putea să fie extrem de încântătoare. Într-un cuvânt, era o actriță desăvârșită. Avea și un mers foarte provocator, o piele albă ca laptele, ochii de un verde izbitor și un păr de un roșu Tițian. Era tipul de femeie sigură de sine și dominatoare.

Prințul Carol avea să o găsească, foarte curând, irezistibilă, mai ales că îi amintea de Zizi Lambrino, prima lui soție, și chiar de propria lui mamă, regina Maria. Cum s-au întâlnit Elena Lupescu și Carol?

Și în această privință sunt multe variante. Potrivit unei surse românești recente — a cărei relatare coincide cu ceea ce a scris prințul Nicolae, fratele lui Carol II — familia regală a mers într-o seară din vara anului 1924 la Fundația Culturală Principele Carol, pentru proiecția filmului *Nibelungii*. Privirea viitorului Carol II a fost atrasă de o femeie roșcată. Prezența ei nu era un accident. O adusesse un prieten, Posmantir, proiecționist la Fundație, care fusese însă dat afară. El a sperat că Elena va reuși să atragă atenția prințului și va putea pune o vorbă bună pentru el. După proiecție, i-a prezentat-o lui Carol. Tot el a mai aranjat apoi una sau două întâlniri între cei doi. Se pare că a fost — pentru Carol — o dragoste la prima vedere. Din acel moment, au devenit inseparabili.

La început, s-au întâlnit în casa comandoului Tatu, un prieten al Elenei. Ulterior, Carol a cumpărat o casă pe strada Colonel Mihail Ghica, pe numele fratelui ei. Elenei i-a venit greu să își abandoneze toate fostele cunoștințe.

S-a întâmplat ca odată, principele Carol să vină pe neașteptate și un tânăr locotenent a trebuit să părăsească în cea mai mare grabă casa, pe ușa din dos.

Cu mult înainte să o întâlnească pe Lupeasca, mariajul principelui Carol cu principesa Elena devenise un eșec. Indiscutabil, una dintre cauze a fost și teama acesteia de a rămâne gravidă din nou. Nașterea copilului lor, cu câțiva ani mai înainte, fusese complicată și îi pusese în pericol viața. Ambii săi doctori i-au interzis să mai rămână însărcinată. Potrivit părerii lui Eugeniu Bulman, membru al personalului palatului, care servise ca secretar particular al reginei Maria și al lui Carol II, avertismentul medicilor a fost, „fără îndoială, cauza esențială a separării de mai târziu dintre principele moștenitor și soția sa”. Totuși, Elena nu l-a abandonat fără luptă pe Carol Lupească. Pe lângă obișnuitele certuri și țipete reciproce care însoțesc ruperea unei căsnicii, Elena a încercat să își țină soțul departe de amantă petrecând lungi vacanțe la Sinaia. Ba chiar, odată, l-a închis în dormitorul lui, de la etajul al doilea al Foișorului. Dar după ce Carol a întâlnit-o pe Lupeasca, a fost subjugat de ea și nimic nu l-a mai putut ține departe. Atunci când soția l-a încurat în dormitor, a sărit de pe balcon, de la etajul doi.

De îndată ce a fost sigură că l-a „ancorat” solid, Lupeasca a căutat să îi înțeleagă cât mai bine caracterul. A priceput curând că dincolo de fațada bărbatului princiar, se afla un om vulnerabil. Carol era un copil slab, nehotărât, imatur, care avea nevoie de consolări, mângâieri și afecțiune, chiar mai mult decât de sex. Cel mai tare își dorea să se simtă acasă, într-o ambianță cunoscută, cu toate plăcerile simple care îl bucurau. Atenția plină de afecțiune și de admirație pe care ea i-a acordat-o l-au făcut pe el — cel care fusese adesea rănit în mândria de soț, reprimat pe soție pentru lipsa de rafinament — să se

simtă reconfortat. Elena Lupescu a studiat cu atenție tot ce a putut afla despre legătura lui Carol cu Zizi Lambrino, pentru a evita să comită aceleași greșeli. Știind că era slab și ezitant, că, de parte de ea, îl putea pierde, s-a încapățânat să nu îl părăsească până când el nu avea să aleagă definitiv între principesa Elena și ea. „Mai curând aş muri, decât să îl pierd” — a spus Lupeasca într-un moment de sinceritate.

Elena Lupescu ştia că poziția ei față de Carol era extrem de precară și că el va fi curând în situația de a face o alegere. De mai multe ori i-a cerut să părăsească împreună România, dar el nu și-a dat consimțământul. Poate că i-a trecut și gândul să se elibereze din brațele ei. Pe neașteptate însă, a izbucnit furtuna. La 20 noiembrie 1925, Alexandra, soția regelui Eduard VII și mătușa de a doua a lui Carol, a murit la palatul Windsor. Era firesc, nu, ca familia regală română să fie prezentă la funeralii. Trebuia să se ia rapid decizia cine să plece. Principesa Elena era îngrijorată. A mers la rege și la regină și le-a cerut să nu îl trimită pe Carol. Când se va vedea în străinătate, nu se va mai întoarce, a avertizat ea. Dar nu a avut succes. Atât primul ministru, Ion I.C. Brătianu, cât și regina Maria vroiau să fie trimis Carol. Primul, care se temea de ziua când Carol avea să fie încoronat, simțea și el că nu se va mai întoarce. Iar regina — deși poziția ei este mai puțin limpede — se temea, de asemenea, că domnia lui Carol nu avea să fie în interesul țării și al ei personal. În final, regele Ferdinand și-a dat acordul să fie trimis Carol, care a promis că se va întoarce acasă imediat după funeralii.

Se pare că în acel moment, Carol chiar avea o asemenea intenție. În schimb, amanta sa era de altă părere. În mai puțin de 24 ore după plecarea lui Carol, cu știrea lui Brătianu, Lupeasca a șters-o din țară și s-a oprit la Paris.

Imediat după terminarea ceremoniilor de la Londra, Carol s-a grăbit să ia ferry-boat-ul până la Calais, apoi trenul și în Gara de Nord din Paris a aterizat drept în brațele Lupeascai. Nu i-a fost greu acesteia să îl convingă să renunțe la tron, putând să îl păstreze astfel doar pentru ea. Sigur că în final, doar pasiunea de nestăpânit a lui Carol i-a determinat gestul.

În următorii cinci ani, cei doi au dus o viață liniștită în Franța, în ciuda reporterilor curioși și a repetatelor istorisirii despre bețiile și orgiile ce se prelungeau toată noaptea. Nu știm ce influență a jucat Elena Lupescu în hotărârea lui Carol de a-și reclama drepturile la tron. Este sigur că nu i s-a opus. Oricum, nu mai avea de ce să se teamă de principesa Elena, care, împotriva dorinței lui Carol, ceruse și obținuse divorțul în 1928.

În toamna anului 1929, Elena Lupescu i-a spus lui Petre Ciolan, consulul român la Paris și un prieten apropiat al primului ministru Iuliu Maniu, că ea va fi „cea mai fericită persoană atunci când Majestatea Sa se va întoarce acasă. Gândindu-mă la interesul țării, în ziua în care își va recăpăta tronul, voi dispărea și nu mă veți mai vedea sau auzi vreodată despre mine”. Declarația ei a jucat un rol crucial, pentru că una dintre condițiile lui Maniu ca să accepte reîntoarcerea lui Carol fusese renunțarea la Lupeasca și reimpăcarea cu Elena. În luna iunie a anului următor, Carol revenea pe tronul României. Peste două luni, amanta lui reintra în țară. Atât valora cuvântul Lupeascai!

Cu toate că, neîndoindu-l, regele nu intenționase într-adevăr să renunțe la ea, momentul revenirii în țară fusese ales de Lupeasca. Nimeni nu îl cunoștea pe Carol mai bine decât ea. Urmărise de la Paris cu atenție desfășurarea evenimentelor din România. S-a temut că fiind departe de el, într-un moment de slăbiciune se putea reîntoarce la

fosta lui soție. Simțind că nu mai poate aștepta, l-a păcălit pe colonelul Tătăranu, lăsat de Carol să îi poarte de grijă la Paris, și cu ajutorul economistului Mihail Manoilescu a revenit în România în august 1930, dându-se la frontieră drept doamna Manoilescu. Conștient că Duduia — cum o alinta — s-a întors prea devreme, Carol s-a enervat la aflarea veștii. Dar de cum a văzut-o, enervarea i-a dispărut.

Temându-se totuși de reacția opiniei publice, regele a ascuns-o mai întâi într-o cameră din Foișor. Secretul a fost atât de bine păstrat, încât nici Puiu Dumitrescu, mâna dreaptă a regelui, n-a știut nimic. La scurtă vreme după revenirea Elenei Lupescu, Buhman a auzit o discuție purtată între Dumitrescu și Strassmann, bucătarul regelui.

— Nu înțeleg — spunea Dumitrescu — ai mărit, de curând, suma necesară pentru mesele regelui. Vrei să îmi spui că brusc regele a început să mănânce mai mult ca înainte?

— Nu, domnul secretar — replica bucătarul nervos — dar în fiecare noapte, pe la 11 sau 12, servesc o masă în plus. Nu trebuie să includ și costul ei?

Dumitrescu nu a mai zis nimic.

Nu a durat însă mult și vesele reîntoarcerii Lupeascai a devenit publică. Pe la jumătatea lui noiembrie, Carol a mutat-o în Palatul regal din București. Una dintre primele victime ale reîntoarcerii ei a fost Maniu, care și-a dat demisia din funcția de prim-ministru. A fost începutul unui conflict foarte dur dintre Maniu și rege. Conflict din care, cel mai mult avea să piardă democrația în România. În loc să aibă alături de el pe liderul celui mai puternic partid din țară, Carol a avut-o pe Duduia. În plus, popularitatea regelui a scăzut foarte mult.

Cheia înțelegerii domniei lui Carol II ne-o oferă relația cu amanta lui. O spunea și Constantin Argetoianu: „Dacă o persoană aproba re-

lația lor, era prietenul regelui, dacă se opunea, era dușmanul lui". Pentru Carol, acest „punct inițial” — păstrarea intactă și sigură a relației cu Lupeasca — a fost decisiv. Folosindu-se de această temere, amanta lui a reușit să îl convingă să facă tot ce dorea ea. În mod sigur, puterea ei era mare. Nu că ar fi fost interesată să guverneze. Interesul față de domeniul politic privea doar problemele și diviziile care o afectau direct. Dar pentru a-i asigura poziția, s-a înconjurat și l-a înconjurat pe rege cu oameni care depindeau de ea și în care se putea avea încredere. A fost o tragedie, căci Elena a început să depindă de oameni de mână a doua și de oportuniști, care au format camarila regală.

Cea mai influentă figură era Ernest Urdăreanu care era și unul dintre iubiții Lupeascăi. După cum afirmă Buhman, lui Urdăreanu nu i-a fost greu să o seducă. „Era o femeie ușoară”, spune el. În parte, manevrelor ei s-a datorat înlocuirea lui Dumitrescu cu Urdăreanu.

Prin intermediul Elenei Lupescu, camarila regală, în special doi dintre membrii ei de frunte, Nicolae Malaxa și Max Auschnitt, doi mari industriași, a jucat un rol determinant în stabilirea politicii economice a țării în anii '30. În 1937, cartelurile controlau 23% din producția industrială a țării și 36% din capital. Cele mai importante dintre aceste carteluri erau controlate de membrii camarilei, care colegeau pe rege și pe Lupeasca cu daruri. Elena, o istețată femeie de afaceri, s-a îmbogățit, devenind proprietara mai multor vile, mașini, bijuterii costisitoare, blănuri, acțiuni și a unor mari sume de bani.

Intrucât cea mai mare parte a influenței Lupeascăi se exercita din buzoare și pentru că nu ne-a lăsat nici memorii nici un jurnal, este foarte greu să evidențiem impactul ei asupra unor aspecte concrete ale politicii regelui. Fără îndoială însă că ea a avut o influență decisivă în

luarea deciziei de omorâre a lui Corneliu Codreanu, liderul Legiunii Arhanghelului Mihail, sau Garda de fier, cum era numită, din noiembrie 1938.

Generalul Marinescu nu poate adormi

Parte pentru că era evreică și parte pentru că a fost asociată, împreună cu camarila, cu mita și corupția, ea a devenit femeia cea mai urâtă din țară și un simbol al tuturor relelor din România. În mai multe rânduri, Legiunea a încercat să o omoare. Nu s-a temut să le răspundă cu aceeași monedă și în toamna anului 1934 a plănuțit asasinarea lui Codreanu. De asemenea, a făcut tot ce a putut pentru a-l implica pe Codreanu în asasinarea lui I.G. Duca (*Magazin Istoric*, nr. 3/1967), primul ministru al României, dar fără succes. În februarie 1938 — pe când Carol pune la punct instalarea dictaturii sale — amanta lui se implica într-o altă tentativă, eșuată, de asasinare a lui Codreanu. Nu putem spune cu certitudine dacă și regele a fost amestecat în respectivele încercări de li-

chidare a liderului legionar.

În ciuda faptului că se afla în fruntea „liste negre” a legionarilor, Elena Lupescu nu a dus o viață de reclusiune. Primele numeroase vizite, inclusiv din partea multor politicieni, diplomați, oameni de afaceri înstăriți, ceea ce i-a consolidat imaginea de patroană a corupției. Avea loja ei la hipodrom și mergea la meciurile de fotbal. Uneori putea fi văzută într-unul dintre restaurantele de lux din oraș — precum Capșa — la un concert sau la cinema. Se îmbrăca aproape exclusiv în rochii negre de la Chanel, care îi scoteau în evidență albul pielii și flacăra părului. Hainele îi veneau direct de la Paris. Telefoana aproape zilnic de la Palat croitorilor, pălărierilor și corsetierilor, pe banii contribuabililor. Serile erau rezervate aproape exclusiv regelui. Buhman nota în 1934 că regele mergea la ea acasă, de obicei după cină și rămânea până târziu noaptea. Prefectul Poliției Capitalei, generalul Marinescu, nu se culca până ce nu i se raporta că regele a revenit la Palat. De la un timp însă, „ea a început să vină la Palat, rămânând acolo toată noaptea”.

Printesa Martha Bibescu i se adresa cu formula „Ma Souveraine” (suverana mea). „Clipa de astăzi, când mi-ai permis să vă sărut mâna a fost cea mai fericită din viața mea”. Dar cei mai mulți o considerau „cea mai mare problemă pe care țara noastră a cunoscut-o vreodată”. Din cauza Lupeascăi și a camarilei, Carol II nu avea o curte propriu-zisă. Oamenii care îl înconjurau erau noii îmbogății, disprețuiți de vechia aristocrație. Curtea lui era „mohorâtă, îi lipseau veselie, bucuria, viața”. Nu se mai servea ceaiul de după-amiază, nu se mai dădeau petreceri seara, nu mai existau micile reuniuni prezidate de regină, care făcuseră farmecul și strălucirea curților lui Carol I și Ferdinand. „Astăzi — nota Buhman — regele se

(Continuare în p. 86)

Cu Winifred Wagner, la Bayreuth

În lume s-au scris aproximativ 50 000 de cărți despre viața personală a lui Hitler. Relațiile Führerului cu muzica lui Richard Wagner, considerat părintele său spiritual, și cu familia acestuia, pe care o frecventa adesea, cât și influența muzicii marelui compo-

ADOLF HITLER — WINIFRED WAGNER

zitor german asupra personalității sale au constituit temele răsfățate ale multor biografii. Într-un con de umbră, din lipsă de documente probatoare, a rămas cuplul Winifred Wagner — Adolf Hitler. Recent, din multele arhive ascunse și devenite acum accesibile, cititorii au putut afla legătura specială dintre nora lui Richard Wagner și cel căruia ea îi spunea „Führerul meu”.

Se știe că muzica lui Wagner avea o acțiune magică asupra lui Hitler. Cel puțin așa afirmă martorii, cei care participau, alături de el, la concertele wagneriene, unde Führerul mergea „cum merg alții la biserică”. Se pare însă că el personal exercita un efect la fel de magic asupra nurorii lui Wagner, Winifred. Hitler se simțea ca la el acasă în tânăra familie. Era adulat de toți.

„Eram vrăjită de el”

Winifred se născuse în 1897 la Hastings. Tatăl ei era un ziarist englez, mama — nemțoaică, Emilia Karop. Stabilită de copil în Germania, Winifred, fire bolnăvicioasă, mergea deseori la concerte. Așa îl cunoscuse și pe fiul cel mic al lui Wagner și al fiicei lui Liszt, Cosima. Se numea Siegfried. Winifred se căsătorise cu el în 1915.

Încă din 1896, pe când Winifred nici nu se născuse, acesta conducea orchestra celebrelor festivaluri de la Bayreuth (ajunse în acest an la a 84-a ediție), a căror direcție artistică avea să și-o asume din 1909, la un an de la moartea mamei sale, care exercitase această funcție.

Winifred l-a cunoscut pe Fuhrer și ideile sale național-socialiste în anul 1923. El venise să viziteze vila lui Wagner, din vecinătatea Bayreuthului. Se știe că din 1874 celebrul compozitor se instalase acolo, la Wahnfried.

pentru a fi aproape de Festspielhaus, teatrul special conceput, din inițiativa sa, la Bayreuth, pentru reprezentările grandioase ale operelor sale. Inaugurarea avusese loc în august 1876, în prezența regelui Bavariei și a Kaiserului Wilhelm I, cu tetralogia *Inelul Nibelungilor*. Wagner murise de o criză cardiacă în 1883 la Veneția, dar fusese înmormântat în grădina de la Wahnfried. Acolo sosise Hitler în 1923, într-un pelerinaj la mormântul idolului său. De Winifred se îndrăgostise la prima vedere, apreciindu-i farmecul nordic. „Eram vrăjită de el și el de mine”, își va aminti ea mai târziu. Și cei patru copii ai familiei se simțeau apropiați de „unchiul” Adolf¹.

¹ Recent, în Germania a apărut cartea de memorii a nepotului marelui compozitor, Wolfgang Wagner (*Lebensakte*, ed. Albrecht Kraus), el însuși patron al Festivalului de la Bayreuth între anii 1951 și 1966 și regizor al operelor strămoșului său. Wolfgang menționează des în volum entuziasmul manifestat de mama sa, Winifred, față de Hitler și de partidul nazist.

Eva Braun (vezi și pagina următoare), femeia intrată în viața lui Hitler din 1933 și alături de care și-a sfârșit zilele

În anul următor, la 1 aprilie 1924, Hitler a fost condamnat la cinci ani închisoare, pentru încercarea de a răsturna guvernul bavarez al lui von Kahr. El a rămas în închisoarea Landsberg până în decembrie 1924, când a fost eliberat, în tot acest timp dictând secretarului său Rudolf Hess începutul operei ce avea să devină Biblia mișcării naziste, *Mein Kampf*. În cele nouă luni de detenție, Winifred Wagner a organizat o adevărată campanie de ajutorare a idolului ei. Împreună cu alte femei energice i-a dus acolo, încercând totodată să-l consoleze, tot ce i-a trebuit: haine groase, alimente întăritoare, hârtie de scris. Pe scurt, s-a comportat ca o îndrăgostită sadă.

Micuța Friedelinde avea 3 ani când viitorul Führer a venit pentru prima oară în vizită la mama ei. „Cred că relația cu familia noastră îi prindea bine, își amintește astăzi Friedelinde. Bănuiesc că avea motivele lui să ne viziteze atât de des. Zăbovea până după miezul nopții în sufrageria mamei, stând de vorbă împreună. Exerciția un efect hipnotic, pe care și l-a păstrat și în alocuțiunile publice de mai târziu. Mama făcea orice pentru el. Cred că era convinsă că el va deveni salvatorul rasei umane”. Friedelinde îl suspectează pe Hitler că a folosit familia lor ca

o „legitimă” de acces în cercurile înalte ale intelectualității.

Certuri de familie

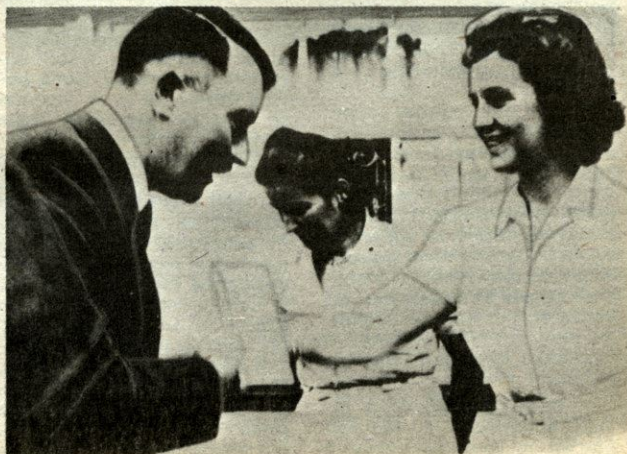
În august 1930 Siegfried Wagner, cu 18 ani mai în vârstă decât soția lui, a murit. Vizitele lui Hitler în parcul memorial Wagner de la Bayreuth s-au îndeșit. Peisajul natural, pasiunea pentru partiturile pline de erotism ale operelor lui Wagner și, în general, pentru muzica germană, idealul politic comun, eliberarea Germaniei din cătușele rușinosului tratat de la Versailles, i-au apropiat și mai mult sufletește pe cel devenit între timp cancelar și pe proaspăta văduvă, în vârstă de doar 30 de ani. Nimic de mirare deci dacă încântătoarea doamnă i-a dăruit devotului ei prieten nu numai un confort intelectual și sufletec.

Winifred i-a rămas credincioasă Führerului și după dispariția lui. Când i s-a confiscat toată averea și a fost condamnată la 430 zile de lagăr special și i s-au interzis, vreme de cinci ani, ocuparea oricărei funcții publice și înscrierea în orice partid, Winifred a avut puterea să declare: „Singurul meu scop este să pot spulbera toată minciuna care murdărește

acum numele acestui om unic”.

Între cele două fete ale lui Siegfried Wagner, Friedelinde a fost întotdeauna mai rezervată față de insistențul vizitator. Nu îl plăcea nici pe el, nici ideile sale. Evoluția evenimentelor avea să-i sporească ostilitatea. La un moment dat, Friedelinde a reușit să scape de „Neue Ordnung”. S-a refugiat la Zürich, spre disperarea mamei ei. „Mama credea orbește în Führer, povestește ea. Nimic din ce îi spuneam nu îi putea schimba opiniile. Când frațele meu a fost rănit, pe frontul polonez, Hitler personal i-a adus trandafiri la pat, la noi acasă, și a stat de vorbă cu el. Mama credea că Hitler era un inger. Acolo, la Zürich a avut loc o discuție hotărâtoare între mine și mama. I-am spus că el o minte. O minte așa cum îi minte pe toți. Mama a înlemnit. Fața ei a luat un timp o mască de spaimă și de ură glacială. M-a implorat să mă întorc imediat în Germania, pentru că altfel voi fi răpită. Am refuzat-o și a doua zi am plecat în Anglia, fugind din Germania pentru totdeauna”.

Winifred era în stare de adânci trăiri emoționale. La numai trei-patru ani de la moartea soțului ei, ea a avut un roman de dragoste cu unul dintre marii regizori mu-

zicali ai festivalurilor de la Bayreuth. În nici un caz nu părea femeia cu inima pustită de văduvie. Peste ani, în fața camerei de filmare, ea declara despre Adolf Hitler: „Probabil că este greu de înțeles, dar eu pot să-l separ complet pe Hitler, cel pe care îl știu eu, de cel condamnat de toată lumea. Dacă mi-ar trece pragul acum, aș fi la fel de bucurasă să-l văd ca întotdeauna. Fațeta neagră a caracterului său există, dar nu pentru mine. Eu nu i-o cunosc. Pentru mine importantă este experiența mea. Probabil că nimeni nu va înțelege asta. Poate numai un psiholog, dacă ar asculta explicațiile mele despre relațiile noastre”.

Cea mai bună primă doamnă

Începând din 1933, anul ascensiunii sale la putere, Hitler venea la festivalurile de la Bayreuth numai incognito, pentru ca atenția ce i s-ar fi acordat să nu perturbe sărbătoarea. El ajuta în mod oficial, prin măsuri guvernamentale, întâlnirile muzicale de la Bayreuth, dorind ca aici să fie capitala muzicală a Europei, cum visaseră cândva Richard Wagner și fiul său Siegfried. Alături de Frau Wagner, Führerul invita acolo diplomați, înalți funcționari ai partidului nazist, generali, pe scurt, ceea ce reprezenta crema societății din acea vreme. Din ordinul său, festivalurile nu s-au întrerupt nici

în timpul războiului, când pentru a le asigura auditoriul, trenuri speciale aduceau soldați răniți în acest orașel bavarez.

Winifred l-a întâlnit ultima oară înaintea atentatului ne-reușit din 20 iulie 1944 (*Magazin istoric*, nr. 4/1995). „Adolf spunea întotdeauna că nu se poate căsători. Pentru că el aparține țării sale. Era foarte singur și de aceea venea să-și vadă prietenii. Se temea că o familie l-ar fi împiedicat să-și exercite obligațiile oficiale”, își amintește ea. Și totuși, au rămas menționate de biografia sa cuvintele: „Dacă m-aș căsători cu cineva, cine alta ar putea fi cea mai bună primă doamnă dacă nu nora celui mai mare compozitor al țării?” ■

Florentina DOLGHIN

DIN CULISELE DOMNIEI LUI CAROL II

(Urmare din p. 83)

întâlnește doar cu miniștrii săi, cu politicienii, eventual cu alte două-trei persoane alese de Urdăreanu și de Lupeasca. Ar fi fost mai bine dacă regele nu i-ar fi întâlnit [pe cei doi]. Cele mai multe petreceri erau impuse de protocol, cu lista de invitați alcătuită în principal din oficialități guvernamentale și diplomați.

Pentru a-și asigura dominația asupra regelui, Lupeasca, împreună cu Urdăreanu, l-au izolat treptat pe Carol, permițând doar apropierea celor pe care îi vroiau ei. Ca să fie mereu alături de el, ea l-a acompaniat pe rege în călătoriile oficiale și neoficiale făcute în străinătate. Nu există nici o îndoială că pierderea popularității, Carol o datorează în primul rând Lupeascai.

În ciuda bogăției ei, a rămas ambițioasă și lacomă. Potrivit lui Buhman, „n-ar fi

dat un șfanț unei persoane sărace”. Cererile pentru contribuții caritabile le transmitea Palatului, pentru a fi onorate din fondurile regale. Citea puțin, cu excepția revistelor de modă. Cărțile de acasă le păstra doar pentru decor. Atunci când Buhman comanda cărți pentru Carol, la Paris, cerea un rând și pentru Lupeasca. Dar a remarcat într-o zi, pe când se afla în biblioteca ei, că nici una nu avea paginile tăiate.

Nu cunoaștem, din păcate, opiniile Lupeascai despre naționalii ei evrei. Sunt puține dovezi că ar fi încercat să îi ajute sau să-și arate sprijinul pentru cererile lor. Unii dintre prietenii ei cei mai buni erau evrei, dar foarte apropiați îi era și un antisemit convins ca Istrate Micescu. Personalitatea egocentristă și precrezul ei par să indice că — asemenea regelui — era pur și simplu indiferentă față de soarta lor, cu excepția situației când era direct implicată.

A continuat să aibă amănți, chiar și cât a fost iubită regelui. Și Carol — ca în zicala românească: știe tot satul ce nu știe bărbatul — se pare

că habar nu a avut. În toamna anului 1937, el a fost pe punctul să afle care era relația ei cu Urdăreanu, dovadă că l-a îndepărtat de lângă el o vreme. Dar curând Dudaia i-a adormit orice temere și Urdăreanu a fost rechemat. I-a fost Carol credincios? Nu avem dovezi, deocamdată, care să susțină contrariul. În ciuda problemelor pe care le-a cauzat, povestea de dragoste dintre Carol și Lupeasca este socotită una dintre cele mai mari idile din istorie. Nimic și nimeni nu i-a putut separa. El a renunțat la coroană pentru ea, prima oară, și, în parte, tot din cauza ei și-a părăsit tronul a doua oară. Ea l-a urmat în exil și a fost lângă el atunci când a murit, în 1953. Pe când sicriul lui Carol se coborât în mormânt, i-a șoptit unui prieten: „Vreau să mor”. Puține povești de dragoste au durat atât de mult.

Să sperăm că într-un viitor nu prea îndepărtat, pe măsură ce noi documente vor fi accesibile istoricilor, povestea acestei regine neincoronate va putea fi spusă cât mai complet. ■

In conștiința europeană, Aix-la-Chapelle, actualul Aachen, indiferent de evenimentele ce i-au brăzdat ulterior existența, se leagă indisolubil de numele lui Carol cel Mare (768-814), împăratul cu ambiții la scară continentală. După ce a zăcut mult timp în uitare sau desuetudine, istoricii îi (re)descoperă acum orașului valențele de precursor al atât de căutatei capitale a Europei unite, după cum afirmă Dominique Alibert, într-un articol din revista *L'Histoire*: „Înainte ca edilii de la Strasbourg și Bruxelles să se înfrunte pentru a obține pentru orașul lor titlul de capitală a Europei prin instalarea Parlamentului european, ei ar trebui să știe că un oraș din Renania-Westfalia de astăzi poate să se fălească cu acest nume atât de râvnit. El simbolizează, de fapt, încercarea lui Carol cel Mare de a uni Europa... jucând, în spiritul fondatorului său, rolul de urmaș al Romei antice”.

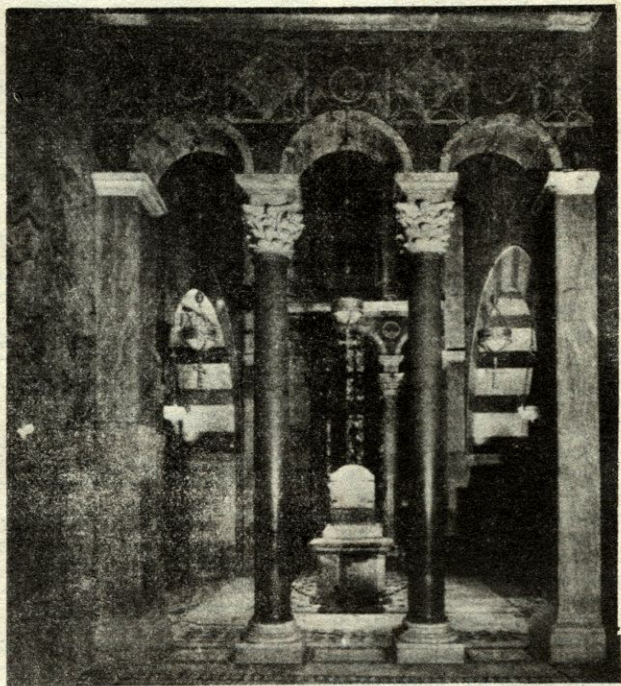
Care este de fapt istoria acestui oraș?

În secolul I e.n., atrași de bogăția izvoarelor termale, romanii au întemeiat acolo o așezare cu băi, „Aquae Grannus”, denumire provenind de la zeul celto-german Grannus. Amplasarea acestei așezări, apele termale și pădurile au atras atenția împăratului Carol cel Mare, care a început în 790 construirea unui palat și a unor băi.

Biograful său Eginhard povestește faptul că suveranului îi plăceau în mod special băile, fiind și un excelent inovator. Când se îmbăia, societatea era numeroasă: fiii, prietenii, gărzile. Astfel, Carol a inițiat construirea unui ansamblu de clădiri, având la nord palatul regal, iar la sud o capelă (o construcție lungă asigurând legătura între ele), spații pentru meșteșugari și negustori. Alături existau termele romane, încă în folosință. Palatul asigura desfășurarea ceremoniilor politice, în timp ce Capela Palatină era destinată activităților liturgice.

LA AACHEN, PE URMELE EUROPEI UNITE

MIRELA MURGESCU

Tronul lui Carol cel Mare din Capela Palatină (aparținând de fapt unei epoci ulterioare celei a lui Carol)

După cum remarcă G. Oprescu, capela ocupa un loc aparte în arhitectura acestei epoci. Deși inspirată de biserica San Vitale din Ravenna, de unde Carol a și pus să se aducă coloane și capiteli de marmură pentru construcție, Capela Palatină este o copie perfectă a acesteia. Dominique Alibert susține că suntem în fața unei interpretări a modelului, în sensul impunerii în construcție a unor elemente tipice legate de ideologia imperială. Spre deosebire de original, la Aachen sunt trei etaje. De

asemenea, este mult mai clară împărțirea edificiului în zone distincte, cu funcționalitate precisă.

Trebuie relevată și strânsa legătură ce există între arhitectura capelei și simbolistica numerelor. Sacrul se îmbina cu profanul, într-o simbioză naturală, pe care ne-o descrie autorul articolului din *L'Histoire*. Astfel, arhitectul, cu referire directă la Apocalipsa lui Ioan, a trasat un ax de 600 de picioare, ceea ce corespunde la 50 de module a 12 picioare: 12 apostoli, 12 porți ale Ierusalimului ceresc,

50 fiind de asemenea considerat un număr cristic. „Capela ridicată în centrul acestui spațiu are de asemenea dimensiuni simbolice: 12 picioare multiplicat de 7 ori, numărul pecetilor din Apocalipsă, iar interiorul capelei corespunde lungimii zidurilor Ierusalimului ceresc, așa cum este descris în Apocalipsă”. Capela a fost terminată în 805 și a devenit locul de înmormântare al împăratului, în 814.

A tăta timp cât lumea lui Carol nu cunoștea ideea de capitală stabilă, monarhul itinerant beneficiind de reședințe temporare pe care le folosea la diverse ocazii, este greu să spunem că Aachen a fost o capitală în înțelesul modern al cuvântului, dar în orice caz a fost reședința favorită a împăratului. Astfel, în ultimii 20 de ani ai domniei, Carol a poposit aici de 40 de ori. Strălucirea pe care a avut-o în timpul domniei sale Aachenul nu o va mai dobândi niciodată. Urmasii săi o considerau încă reședință principală, iar cronicarul Nithard, nepot de altfel al lui Carol cel Mare, o numește explicit *sedes prima Franciae*.

Disputele dintre membrii familiei carolingiene, prezente deja în timpul vieții lui Ludovic cel Pios, fiul lui Carol cel Mare, dar care au izbucnit cu și mai mare putere după moartea acestuia în 840, când conflictul dintre fiii lui — Ludovic, Carol și Lothar — se acutizează, au sporit oarecum miza orașului. Asociat de mulți dintre competitorii de la mijlocul secolului IX și de mai târziu cu figura lui Carol cel Mare și cu ideea imperială, Aachen și-a schimbat deseori stăpânul. Cine stăpânea orașul și se încorona la Aix devenea în ochii contemporanilor succesorul de drept al lui Carol cel Mare și deci împăratul legitim.

Rămas în cadrul Lotharingiei după tratatul de la Verdun, din 843 (unde cei trei fii și-au împărțit imperiul), ca reședință a lui Lothar, cel

mai mare dintre fii, Aachenul a stărnit încercările francilor apuseni de a-l recupera. Totuși, după înfrângerea lui Carol cel Pleșuv la Andernach, la 8 octombrie 876, regii Franciei apusene au pierdut speranța de a mai dobândi orașul imperial. În contextul destrămării Lotharingiei, Aachen a fost preluat de regii Franciei răsăritene, viitoarea Germanie.

Ca purtător al simbolurilor imperiale carolingiene, Aachenul a servit drept loc de încoronare a regilor franci și apoi a împăraților germani, până în anul 1531. De aceea, Otto I, care se considera urmașul lui Carol cel Mare și succesorul său legitim, s-a încoronat ca rege, în 936, în orașul lui Carol, la Aachen, participând la ceremonie îmbrăcat într-un costum franc și nu în cel saxon, pe care îl purta în mod obișnuit. Tot ottonienilor li se datorește și inițierea unui cult al lui Carol cel Mare. În ideea acestei tradiții ne explicăm și gestul lui Otto III de a deschide cavoul împăratului — atitudine necorespunzătoare concepției creștine — și de a organiza o ceremonie, prin care să se legitimeze ca urmaș al „Marelui Carol”.

Datorită relicvelor numeroase pe care Carol le depozitase aici, cam din secolul X, Aachen a devenit, în afară de loc de încoronare, și un cu-

noscut loc de pelerinaj. După canonizarea lui Carol cel Mare în 1165, numărul pelerinilor cunoaște o creștere impresionantă. În același timp, donațiile pentru capelă se înmulțesc. Printre cele mai deosebite se poate aminti cea a regelui francez Carol V, care, nereușind în 1361 să facă o vizită cu fiul său nou-născut, s-a mulțumit să trimită o cantitate de aur echivalentă cu greutatea copilului. De asemenea, Margareta de York, soția lui Carol Temerarul, ducele Burgundiei (1467-1477), a dăruit o diademă, evaluată la 100 000 de guldeni, pentru statuia Fecioarei Maria.

Prin pacea de la Luneville cu Austria, din anul 1801, Aachen a trecut la Franța, iar din 1815 la Prusia. Deși s-a dezvoltat considerabil în ultimele două secole, orașul nu a mai jucat un rol deosebit în istorie, dar, așa cum conchide Dominique Alibert, „simbol al puterii imperiale, miză în jocurile politice, loc al memoriei fondatorilor franci ai Europei, creuzet al identității europene, orașul Aix și capela sa sunt astăzi ultimele vestigii ale uneia dintre cele mai mari utopii medievale: construirea pe pământ a unei imagini a Ierusalimului ceresc. Dincolo de haosul istoriei, orașul rămâne cel mai puternic martor al dinastiei carolingiene, care cândva a reușit să unifice o parte a Europei”. ■

CARTE DE VIZITĂ

(7,7)

Nic. GOMA

ZIARIST

Aflați prin anagramare (amestecând literele) publicația la care lucrează dl. Goma.

Gheorghe BRAȘOVEANU

În ciuda numeroaselor descoperiri și a cercetărilor desfășurate încă din secolul trecut, originea și data populării continentului american rămân puțin cunoscute. Opinia dominantă este că popularea s-a realizat în mai multe valuri succesive, ce au pornit din Siberia, trecând prin strâmtoarea Behring, noii veniți răspândindu-se apoi în câmpiile Americii de Nord ori continuându-și marsul spre sud. Primii sosiți au fost australoizi, triburile de tip mongoloid sosind mai târziu. Unii arheologi stabilesc această migrație între anii 40 000 și 50 000 î.e.n.

Pe teritoriul bolivian primele urme de viață umană sunt cele din stațiunea arheologică Viscachani, aproape de La Paz. Ele scot la iveală tehnici din epoca pietrei cioplite. Resturile de schelete umane exhumate la Cochabamba, în 1965 („omul de Jayhuayco”) erau printre cele mai vechi oseminte descoperite până atunci în America de Sud. Ele au fost datate cu 13 200 de ani î.e.n.

Pe continent au venit oameni și pe cale maritimă încă din anul 2 500 î.e.n. Acest curent de emigrație maritimă, prin Pacific sau prin Atlantic, a continuat până după era noastră, pentru că, la anumite edificii Maya din Mexic (sec. III-IV e.n.), regăsim influențe khmere. Orientalii — de tip armenian sau asiatic — și mediteraneeenii s-au amestecat foarte curând cu primii ocupanți, al căror exemplu rămâne până astăzi locuitorul din Altiplano (zona platourilor înalte ale Andilor). Secolul XII î.e.n. marchează apariția grupurilor sedentare și începutul trecerii lente de la o economie bazată pe vânătoare și culegerea fructelor la o economie de tip agricol, cu domesticirea animalelor și cultivarea plantelor. Această etapă a fost însoțită de o explozie demografică, așa cum o dovedesc numeroasele resturi descoperite în toată re-

Civilizații

uitate

TIWANACU

CARLOS
TERRAZAS ORELLANA

În jurul anului 1500 î.e.n., pe malul lacului Titicaca, în Bolivia, apărea un sătuc ce avea să dea numele unei civilizații: Tiwanacu. De-a lungul secolelor, acest cătun, format din numai câteva familii, a devenit un imperiu cu peste 3 milioane de locuitori.

Carlos Terrazas Orellana, doctor în istorie, care face parte din echipa „Istorie și societate în America Latină”, din cadrul Universității Paris VII, creionează coordonatele acestei civilizații mai vechi decât cea încașă într-un număr recent al revistei franceze Historia, articol pe care îl prezentăm cititorilor într-o adaptare.

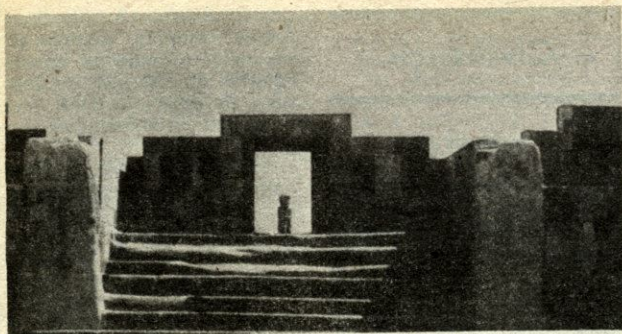
giunea andină: în principal, tumuli rotunjiți, vestigii ale cătunelor formate din căsute rotunde din chirpici, cu acoperiș de paie și o mică vatră în centru, asemănătoare stupilor.

Grupurile practicau cultura cartofului, creșterea animalelor, vânătoarea ocazională de cerșide, comerțul la scară mică. Știau să topească arama și își îngropau morții direct în sol. Trecerea definitivă de la starea nomadă la cea sedentară a permis dezvoltarea acestor prime culturi agricole.

Populația lacustră Chiripas, popor de agricultori, folosea bărci din stuf pentru a se deplasa către insulele de pe lacul Titicaca — unde cultiva cartofi (*quinoa*, o cereală apropiată de grâul sarazin) — și știa să prepare *chuño*, cartofi deshidratați cu ajutorul soarelui și gerului. Satul, format din case dreptunghiulare cu o singură cameră, se ordona în cerc în jurul unei piețe centrale. Construcția urmărea apărarea de frigul platourilor înalte și folosea tehnica peretelui dublu, cu un spațiu gol în interior pentru păstrarea caldurii. Chiripas cunoșteau arta de a topi cuprul și de a lămina aurul, precum și pe cea a ceramicii cu desene geometrice. Această cultura de pe malurile lacului Titicaca a început în sec. XII î.e.n. și s-a încheiat în secolul I e.n., prin supunerea față de cultura Tiwanacu.

Istoria culturii Tiwanacu începe modest. În jurul anului 1500 î.e.n. pe malul lacului Titicaca s-a format un sătuc din case dreptunghiulare, cu anexe rotunjite. Locuitorii știau să topească arama, să lămineze aurul și să facă vase de lut cu desene roșii pe fond ocru. Nivelul tehnic ridicat al ceramicii se datorește fără îndoială împrumuturilor de la alte civilizații din Altiplano, probabil Paracas din Peru.

Către sec. I e.n., Tiwanacu

Pe platourile înalte ale Anzilor, locuitorii au construit temple și s-au îndeletnicit cu pescuitul și agricultura (pp. 90-91)

În p. 89: civilizația Tiwanacu a dezvoltat o înfloritoare artă a pietrei

devine oraș, poate un centru religios, așa cum susțin unii arheologi. În paralel, au avut loc unele modificări importante: apariția progresivă a unui aparat politic puternic și a organizării piramidale a societății, având în vârf o clasă politică formată din nobili și preoți.

Ingineri și arhitecți competenți

Noul sistem, bazat pe supraproducția agricolă, permitea în același timp hrănirea țăranilor, întreținerea aristocrației dominante și finanțarea marilor lucrări pe care aceasta din urmă le ordona pentru a-și consolida puterea. Din epocă datează construcția templelor Kalasasaya, Puma Punku și a piramidei din Akapana.

Aceste opere au fost realizate datorită existenței unor arhitecți, ingineri și astronomi competenți — de unde orientarea precisă a anumitor monumente în raport cu stelele. Căutarea de noi resurse a trezit sentimente expansioniste și locuitorii din Tiwanacu au cucerit teritoriul vecinilor lui Chiripas.

Prin sec. VII începe un nou stadiu al istoriei culturii Ti-

wanacu, perioada cuceririlor militare în exterior și a perfecționării artei, care se exprimă sub toate formele și atinge apogeul prin sculptură (celebrii monoliți Ponce și El Fraile) și prin ceramica animalieră, precum condorul ori felinele, pumele și altele. S-au perfecționat de asemenea tehnicile de țesut și orfvrăria.

Societatea era acum stratificată în trei clase: aristocrații și preoții, meșteșugarii, țăranii. Orașul Tiwanacu avea peste 400 de hectare. În centru se ridicau templele și palatele, iar la periferie locuințele erau despărțite de străzi largi. Doar monumentele importante erau ridicate din piatră, care era extrasă din carierele situate aproape de La Paz, de Copacabana sau Oruro, la mai multe sute de kilometri; materialele de construcție obișnuite erau chirpicii.

Imperială și puternic militarizată, motivată de obiective expansioniste la scară mare, cetatea invadează regiunile vecine. Contactele cu alte culturi de înalt nivel au dus adesea la apariția unor culturi hibride. În schimb, în zonele mai puțin dezvoltate și deci mai puțin capabile să reziste, Tiwanacu s-a implantat pur și simplu, așa cum demonstrează nenumăratele

resturi de ceramică de inspirație Tiwanacu descoperite aproape peste tot în Altiplano bolivian, până la Oruro și Chachabamba.

Religia cuceritorilor trebuie să se fi propagat la fel de repede și se crede că a influențat dezvoltarea culturii porumbului în această zonă. Porumbul era cultivat în esență pentru scopuri religioase, în timp ce alimentația zilnică se baza mai ales pe cartof și tuberculi din flora

locală. Teritoriul total al civilizației Tiwanacu, la sfârșitul acestei perioade, era de aproape 600 000 km², cu o populație de 3,5 milioane de locuitori. Se vorbea limba aymara.

Prin sec. XII, imperiul se prăbușește pe neașteptate și capitala este abandonată, poate în urma unei serii de recolte proaste, care au dezorganizat aparatul politic. Imperiul s-a divizat în mici comuniuni, Collas, de limbă aymara, între lacul Titicaca și lacul Poopo; Pacahajes, Lupacas și Omasuyos, de o parte și de alta a lacului

Titicaca, și Kharangas, în jurul lacului Poopo.

Coca pentru vindecarea bolilor

Pacahajes, în sudul lacului Titicaca, au construit celebrele *chullpas*, case-morminte din piatră și chirpici, în care își îngropau morții mumificați, chirpiți în cosuri închise. Lupacas au înălțat câteva fortarețe de piatră, cum

wanaçu, adora astrele, munții, lacurile și fluviile. Cultul se baza pe un sistem de descendență paralelă, conform căruia băieții se trăgeau din tatăl lor și fetele din mamă. Bărbații se ocupau de cultul funerar datorat ascendenților și descendenților de sex feminin. Artele și tehnicile erau cele puse la punct în imperiul Tiwanacu. Se utilizau în special plantele medicinale și mai ales coca, pentru vindecarea numeroaselor boli, și se practicau deja trepanații craniene.

Cultura decade totuși încet-încet, în timp ce domeniile rivale se macină în lupte sterile și violente. În acea epocă, leaganul culturii celei mai avansate se deplasase spre est, din zona actuală a departamentului La Paz până la Santa Cruz, dezvoltându-se cultura Mollo, de aceeași origine cu Tiwanacu, însă de un caracter diferit.

Era vorba de o societate egalitară și războinică, așa cum o dovedesc nenumăratele fortificații rămase, care a atins un înalt nivel tehnologic pe plan agricol: culturile în terase și irigația permit ran-

damente optime și satisfac nevoile alimentare ale populației. Găsim numeroase urme ale lucrărilor agricole, care trebuie să fi folosit tehnici astăzi uitate și care necesitau mână de lucru foarte numeroasă. Cultura dominantă era porumbul, adaptat acestui climat mai blând, însoțit și puțin mai umed, deși irigația rămânea necesară, fiindcă porumbul cere multă apă.

Orașele cu străzi înguste sunt construite din pietre plate lipite cu lut, pe mari platforme degajate, fără îndoială într-un scop strategic. Una din urmele cele mai strălucite ale acestei civilizații Mollo este citadela Iskanwaya, despre care se presupune că ar fi fost și centrul ei politic.

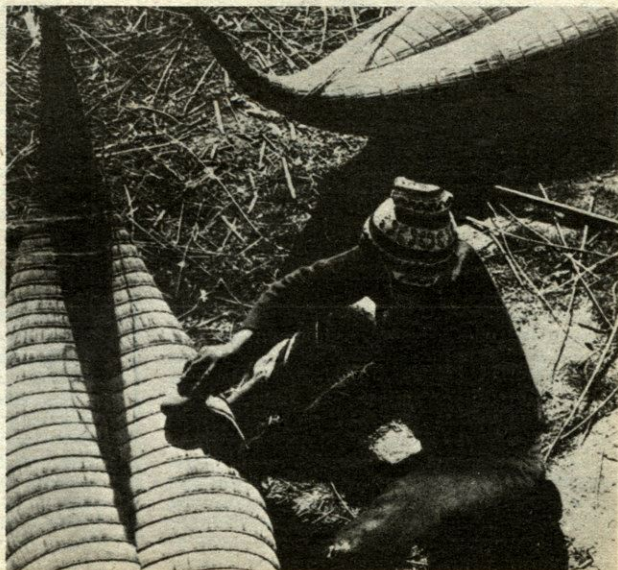
În anii 1437-1438, teritoriul Colla și o parte din teritoriul Mollo sunt cucerite de incasii conduși de șeful lor Pachacutec, perioada incasă fiind cea mai cunoscută din istoria civilizațiilor andine. ■

Adaptare de
Mihai POPESCU

ar fi cea de la Tiquina-Inca Chiquipa.

Locuitorii, care populau aceste mici domenii rivale, aflate în lupte aproape neîntrerupte, și-au păstrat aceeași organizare socială și politică a strămoșilor Tiwanacu. Autoritatea supremă era asumată de *mallcus*, care conduceau domeniul. Ei erau asistați în exercitarea funcției de *curacas*, autoritățile locale, de *amautas*, înțelepții și consilierii, și de *aukis* sau bătrânii, a căror experiență ajuta pe *mallcus* să-și îndeplinească sarcinile.

Religia, moștenită de la Ti-

IOSIF ROMANOV —

tipograf pentru toți românii

Spre sfârșitul deceniului doi al sec. XIX în București își făcea apariția un tânăr cu numele de Iosif, ce se ocupa cu vânzarea obiectelor de cult, icoane, cărți, candelă, în centrul negustoresc al capitalei Țării Românești, de pe lângă Bărăția. Cunoscându-se cu Ioan Heliade Rădulescu, a fost susținut de acesta în realizarea primei „Librării naționale române” încă de prin anul 1828, când se numea simplu D. Iosif, sau Iosif Românul ori Iosif Romanof (Romanov).

Heliade i-a sugerat să înființeze împreună o asociație culturală de difuzare a cărților și presei românești. „Nu trecu mult — spune I.H. Rădulescu — și Iosif Romanof se stabilă într-o boltă în colț la Sf. Gheorghe spre Bărăția. Pe atunci ieșea din *Meditațiunile* lui Lamartine, *Luarea Coryntului*, *Corsarul*, *Lara*, *Logodnica d'Abydos*, *Beppo*, *Marina Faliero*, *Cerul și Pământul* de Lord Byron. Din fiecare câte 1 000 de exemplare se adunau vreo 16 000 cărți, dimpreună cu *Gramatica* și cu *Aritmetica* și niște lecțiuni despre stil... Rafturile magazinului lui Romanof gemeau de marfă nouă, cum zicea el, fără să depună nici un capital și din câte cărți desfacea, la lună îmi da contul și-și reținea a zecea parte”.

Curierul Bucureștilor, devenit mai târziu *Curierul românesc*, anunța cititorii în primele sale pagini despre „cărțile ce se află de vânzare la Iosif Romanof, librier român...” „Catalogele de librărie ce s-au tipărit și publicat în următorii ani, fie în București, fie în Sibiu, au făcut cunoscute cititorilor cărțile ce puteau fi achiziționate și pe autorul lor. Iosif Romanov și compania au devenit după 1834 furnizorii principali de cărți pentru școlarii de atunci din București și din comune suburbane. Rolul său devine din ce în ce mai important, în special, după vizita, cu implicații în cultura noastră națională, a lui George Barițiu și Timotei Cipariu la București, în vara anului 1836.

Compania de carte românească pe care ajunsese să o conducă Iosif Romanov a realizat un circuit al valorilor spirituale între cele trei provincii românești Transilvania, Țara Românească și Moldova. De-o parte și de alta a munților Carpați, prin trecători și

pe cărări ascunse, cărțile cele de trebuință spiritului românesc, ca flacăra să nu se stingă, ajungeau la destinatarii lor. Listele de prenumerați sunt o dovadă în acest sens, precum și vasta corespondență a lui Timotei Cipariu și a lui George Barițiu care îl amintesc nu de puține ori pe „prietenu lor” din București, cel care le-a procurat cele mai prețioase și rare cărți prin reprezentanții săi, chiar și de la Constantinopol ori de la Cairo. Dar, nu numai cărțile circulau prin intermediul Companiei sale dintr-un colț al țării în altul, ci și corespondența se creta a celor care luptau pentru unitate și solidaritate națională. Astfel între anii 1840-1848 Compania Iosif Romanov avea să joace un rol deosebit de important de verigă de legătură între revoluționarii români.

În anul 1845, în tipografia Colegiului Sf. Sava din București vedea lumina tiparului *Magazinul istoric pentru Dacia*, sub redacția lui Nicolae Bălcescu și a lui August Trebouniu Laurian. I.H. Rădulescu a publicat în *Curierul românesc* un anunț despre noua revistă de istorie, intitulată *Prospect pentru Magazin...* în care pe lângă rolul important al cunoașterii istoriei erau amintiți și cei care difuzau tomurile. „Prenumerația se va face în București la D.D. Walbaum și Romanov, iar la Craiova la d. inspector și profesor Ioan Maiorescu. În Transilvania, la Brașov, la Redacția *Gazetei*... În Sibiu la d. prof. Maniu, în Blaj la d. Cipariu. Sus însemnații socotesc că toți cei ce se interesează de istoria nației lor vor îmbrățișa și vor sprijini această folositoare întreprindere”.

Susținând pe plan cultural, prin difuzarea tipăriturilor, generația celor mai înaintate spirite ale românilor, rolul lui Iosif Romanov de „apostol”, cum îl numea Ioan Heliade Rădulescu, este mai bine definit. Pasiunea pentru răspândirea cărții românești a făcut să aibă în preajma sa diferiți autori, printre care Nicolae Filimon, Anton Pann, Dimitrie Bolintineanu, Cesar Bolliac, Grigore Alexandrescu, Ioan Heliade Rădulescu, C.A. Rosetti, Nicolae Bălcescu, George Barițiu, Timotei Cipariu, Iorgu și Costache Caragiale, C.D. Aricescu, Pantazi Ghica, C. Aristia, precum și traducători ca Băjescu, Valenti-

neanu, Gr. Serurie ș.a. A colaborat cu editori precum George Ioanid, Christu Ioaninu, Dumitru Iarcu, Constantin Pencowici. Pe lângă aceștia a avut strânse legături cu prelați, cu mare rol în cultura noastră — cu Dionisie Romano, episcop de Buzău, cu Chesarie de asemenea episcop al Buzăului, cu Nifon Bălășescu, realizând o strânsă legătură între reprezentanții bisericii românești din Transilvania, Țara Românească și Moldova.

Activitatea a avut de suferit în anul 1847, când, la 23 aprilie, s-a dezlănțuit în București un puternic incendiu, cuprinzând aproape întreg orașul. În librăria lui Romanov se aflau, atunci, după unele estimări, aproape 75 000 cărți românești din 1800-1830. Numai dragostea de cărți a românilor și sprijinul primit de la prietenii săi din Transilvania l-au ajutat să-și reînceapă activitatea. Vechiul său colaborator din Sibiu, tipograful George de Klosius, va tipări, cu cheltuiala lui Romanov și a companiei sale „în al treilea izvod” *Psaltirea împăratului David* prefată de episcopul Chesarie al Râmnicului, în anul 1848, făcându-se mențiunea împlinirii unui an de la „focul cel mare din București”.

După 1850 Iosif își va intensifica activitatea deschizând și o tipografie, iar după 1855, asociindu-se cu Ștefan Rassidescu,

fostul director al Tipografiei Mitropoliei, a înființat Tipografia Națională, cel mai mare stabiliment particular din acea vreme. Lucrători de seamă și-au început activitatea în atelierelor tipografice din „ulița Nemțească” (astăzi strada Smârdan nr. 27). Printre aceștia se afla și Francisc Göbl care, împreună cu fiii săi, va întemeia una dintre cele mai cunoscute case de editură de la noi.

În Tipografia Națională au văzut lumina tiparului ziarele unioniste *Dâmbovița*, *Naționalul*, *România*. Tot aici unioniștii din Moldova își tipăreau manifestele. S-au imprimat pe cheltuiala sa și a lui Rassidescu *Buletinele Adunărilor Ad-hoc* din București.

Calitatea sa de cel mai de seamă librar din București îl va face să fie desemnat, în anul 1859, de către Tribunalul Ilfov ca expert în evaluarea celor 8 730 volume ale bibliotecii lui Anton Pann, vechiul său prieten și colaborator care decedase cu câțiva ani înainte.

Iosif Romanov poate fi considerat ca unul dintre cei ce au contribuit prin lumina cărții și a tiparului la realizarea cuvintelor lui Nicolae Bălcescu: „Dacă naționalitatea este sufletul unui popor, atunci unitatea națională este trupul necesar ca sufletul să nu piară”.

Cristian ROMANO, București

România

pe vechi globuri geografice

Investigând diferite colecții istorice și geografice atât de la noi din țară cât și din străinătate (dintre care cea mai însemnată este cea de la Biblioteca Națională Austriacă din Viena), am adunat câteva date privind menționarea ținuturilor românești pe unele globuri geografice din sec. XVII, mai puțin cunoscute la noi.

Astfel, pe un glob (cu diametrul de 34 cm) făcut după 1621 în atelierul lui Jacobus Blaeu, din Amsterdam, este reprezentată Dobrogea, Dunărea (cu cinci brațe și Delta). Sunt menționate Chilia, Sfera (probabil Sulina) și o localitate Saniara (Constanța sau Mangalia). Se disting, de asemenea Moldova, cu Prutul și o localitate Margoșești(?). În Țara Românească se evidențiază bine cursul Ialomiței, cu doi afluenți, precum și Târgoviștea.

Un alt glob, din 1632 (cu diametrul de 50 cm), a fost editat de Mattheus Greuter la Roma (probabil). Apar pe acest glob Dobro-

gea, Delta, Prutul, Ialomița, Oltul și Mureșul. Dintre localități — Sibiu, Hunedoara, Târgoviște, Vaslui, Iași și două necunoscute — Tarista și aceeași Margoșești.

Pe un glob din 1728, realizat de Johann Gebriel Dopelmayer apar Dobrogea, Dunărea cu Delta și Timișoara și Iași. Tot din sec. XVIII este un altul, terminat în 1792 de D.F. Sotzmann, membru al Academiei Regale Prusace de Științe din Berlin. Pe lângă cele de mai sus, figurează și Brăila, București, Satu Mare și Orșova. Demn de menționat este faptul că Țara Românească și Moldova figurează în granițele lor reale, distincte de Imperiul otoman.

Alte globuri din sec. XIX conțin o informație sporită referitoare la țările române — măturie a prezenței acestora în conștiința europeană a vremii.

Prof. Eugen GLÜCK, Arad

DOMNITORI MUNTENI

DOMN: 1577-83 1585-91 <u>CEL BĂTRÂN</u> (1386-1418)	↓	<u>SALINĂ</u> STEFAN (1764 - 1765)	↓	<u>TIGAN</u> <u>ÎN IRANI</u> <u>DANȘII</u>	→ ↓		↓	DOMN ÎNTRE 1529 - 1530 <u>SORIN</u> <u>ROIBU</u>
→		↓		↓		<u>ÎN POST!</u> BASARAB CEL TÂNĂR (1481 - 1482)	→	↓
CONDUCA- TORI MONGOLI <u>IMPERIU ÎN</u> <u>PERU</u>	→				<u>SPORTUL</u> <u>ARMELOR</u> <u>ÎN MIJLOCUL</u> <u>AFETULUI!</u>	→ ↓		
→				<u>STĂ PE</u> <u>CAPUL</u> <u>TURCULUI</u> <u>CERNEALA</u> <u>TIPOGRAFICA</u>	→ ↓			DOMN CAN- TACUZIN (1678-1688)
<u>ELENA</u> <u>OPREA</u> <u>LOC DE</u> <u>VECI</u>	→		<u>VLAD</u> (1456- 1462; 1476)	↓ →				↓
→					<u>RĂGATE</u> <u>ÎN TECII</u>		<u>SCOASE</u> <u>DIN BAIE!</u>	
<u>CAP DE</u> <u>TIRAN!</u> MIHAI; 1783-1786; 1791-93	→		<u>FACE ȘEI</u> <u>A STROPI</u>	→	↓		↓	
→			↓	<u>REȘEDINTĂ</u> (fig.) <u>SUITA</u>	→			
<u>DE LA</u> <u>AFUMAȚI:</u> 1522 - 1529 <u>ION CĂȚINA</u>	→			↓	<u>FIUL LUI</u> <u>NEAGOE</u> <u>BASARAB</u>		<u>APROVIZIONA</u> <u>CURTEA CU</u> <u>PÂINE</u>	
→		<u>MĂSURI</u> <u>AGRARIE</u> <u>CONDEIE</u> (fig.)	→		↓	<u>PETRE</u> NICOLESCU	→ ↓	
<u>ION POPA</u> <u>BOGDAN</u> (<u>SURDUL</u>); 1591 - 1592	→	↓	<u>A SCHIMBA</u> <u>DIRECTIA</u> <u>EXACT</u>	→				<u>ORGANIZA-</u> <u>ȚIE</u> <u>INTER-</u> <u>NATIONALA</u> (<u>SIGLĂ</u>)
→			↓			<u>ÎN STOC!</u> <u>DORIN</u> <u>DARIAN</u>	→	↓
<u>ALIAT</u> <u>NICOLAE:</u> 1340 - 1344	→				<u>DOMN</u> <u>ÎNTRE</u> 1384 - 1386	↓ →		
→								

Integramă de Gheorghe BRAȘOVEANU

DIALOG CU CITITORII

DOCUMENTE FOTOGRAFICE

În completarea relatărilor c-sale privind Seminarul orfanilor de război „Miron Cristea”, care a funcționat în chiliile mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung-Muscel, în anul 1922-1934 (Magazin istoric, nr. 2/1995), regretatul nostru colaborator pr. IOAN SPIRU, din Alexandria, ne-a trimis două fotografii-document de epocă. Prima (a) este realizată în iunie 1931, când patriarhul Miron Cristea (în centrul imaginii) a vizitat seminarul, fotografiindu-se în mijlocul celei dintâi serii de absolvenți. A doua (b) este realizată în mai 1934, chiar în ziua în care un incendiu a distrus seminarul, mănăstirea, cât și peste 40 de case din preajmă.

LEGĂTURA CU ISTORIA

Încântat de lectură nr. 9/1994, dl. IULIAN STÂNCĂ, din Drobeta-Turnu Severin, ne comunică impresiile sale: în Magazinul istoric din luna septembrie 1994, am rețut anii care au fost cei mai frumoși pentru mine și pentru țara noastră, când pe pământ era Dumnezeu și omnia. Multumesc domnilor C. Prangati și Decebal T. Kirileanu pentru articolul privind pe Prințesa noastră Ileana și copiii săi din perioada de prigonire a anilor 1945. Sunt veteran de război și cunosc foarte bine ceea ce a fost.

Bine, foarte bine, țara noastră are oameni de valoare care ne țin trează credința și legătura po-

porului nostru cu istoria și cultura noastră.

Posed toată colecția Magazin istoric din prima lună a apariției, reviste legate pe câte 5 ani.

Felicitări pentru colecția completă, păstrată în condiții deosebite.

SPERANȚA-ELPIS

Primim la redacție numerele 8-9 (12-13) și 10-11 (14-15), din cel de-al doilea an de apariție, 1994, ale publicației periodice a Uniunii elene din România, Speranța-Elpis (director onorific — acad. Edmond Nicolau, director — Sotiris Fotopolos, redactor șef — Chiriac Manușaride).

Publicația, după cum se precizează într-un editorial, își dorește „să realizeze pentru minoritatea greacă din România o punte de legătură în apărarea dreptului fundamental la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității noastre etnice, culturale, lingvistice și religioase”.

Speranța-Elpis apare cu sprijinul financiar al Consiliului pentru minoritățile naționale.

AFRICA TODAY

A apărut recent, în condiții grafice deosebite, o nouă publicație: Africa Today, un „International Newsmagazine” director-redactor șef — Kayode Soyinka, director executiv — John Gritten, consacrat celui de-al doilea continent ca mărime al Pământului, numărul de debut fiind rezervat exclusiv Republicii Africa de Sud și problemelor sale actuale.

PRECIZARE

În nr. 7/1995, la p. 35, coloana a II-a (rândurile 12 și 16 de jos în sus) se va citi corect Germană, în loc de Germania.

CERERI ȘI OFERTE

DUMITRU P. IONESCU, piața Al. Lahovari, nr. 1A, sc. F, ap. 29, București, oferă numere disparate din anii 1968-1978; 1987-1990.

ALEXANDRU SIMION, bd. Chișinău, nr. 23 A, bl. A7 bis, ap. 8, București, solicită: nr. 1-5/1987; 2/1990; 9/1992; 1,3/1994; oferă: nr. 2,6/1993.

ALEXANDRU FRÂNCU, str. Cameliei, nr. 15 D, bl. 69, ap. 10, Ploiești, oferă colecția completă.

IOAN BACIU, str. Slănic, nr. 14-18, București, solicită: nr. 3/1982; 11/1990; oferă: nr. 10/1971.

TUDOR MORARIU, str. L. Rebreanu, nr. 17, bl. N4, ap. 23, București, oferă colecția completă.

IOAN MUREȘAN, str. Libertății, nr. 21, Codlea, jud. Brașov, solicită: nr. 1/1967; 1/1970; 6/1972; 5/1975; 8/1993; oferă numere disparate din anii 1967; 1969; 1971-1974; 1976; 1984; 1985.

ION-LEONID VLAD, str. Oborului, nr. 1, bl. AB3, ap. 60, Braila, solicită: nr. 4,7/1992.

CONSTANTIN ROIU, str. Vigniei, nr. 4, bl. 9, ap. 110, București, oferă colecția completă.

VASILE AIRINEI, str. Alexandru cel Bun, nr. 4, bl. 7, ap. 14, Suceava, solicită: nr. 11/1990; 8/1993.

CONTENTS (Romanian History) V. Goldiş Justice should reign in the World • Gh. Zamfirescu Once more about August 23rd, 1944 • M. Dragnea War Veterans • V. Avram Dumitru Darian, a Hero of WW I • S. Pavelescu General Avramescu's Dossier • C. Cristescu January 1951. Stalin decides the Rearing of Romania • In Bucharest, 50 Years Ago • Gh. Platon The Prince Mihail Sturdza (1834-1849) • Al. Rosetti Letters of the Romanian Language (II) • M. Isarescu Professor Costin Murgescu • G. Penelea Filitti I.C. Filitti — A Portrait of the Historian • C. Popisteanu Fernand Braudel asks about George Brătianu • C. Rezachevici The Jews during the Romanian Mediaevalism (III) • D.A. Lazarescu A French Traveller through the Romanian Principalities • C. Păunescu, M. Ștefan Glimpses from the National Bank History (III) • L. Ioan Armand and Barbu Călinescu threatened • V. Stoica 1937. Diplomatic Reports from Letonia • E. Tatu The Woman in Romanian Society (1918-1938 — II) • P. Quinlan Elena Lupescu, A Grey Eminence of Inter-War Romania

SOMMAIRE (Histoire roumaine) V. Goldiş Que la justice règne dans le monde • Gh. Zamfirescu Encore une fois sur le 23 août 1944 • M. Dragnea Les vétérans de guerre • V. Avram L'aviateur héros Dumitru Darian • S. Pavelescu Le dossier du général Avramescu • C. Cristescu Janvier 1951. Stalin décide l'armement de Roumanie • A Bucarest il y a 50 ans • Gh. Platon Le prince Mihail Sturdza (1834-1849) • Al. Rosetti Les lettres de la langue roumaine (II) • M. Isarescu Le professeur Costin Murgescu • G. Penelea Filitti I.C. Filitti — un portrait historique • C. Popisteanu Fernand Braudel demande de George Brătianu • C. Rezachevici Les Juifs au Moyen Age roumain (III) • D.A. Lazarescu Un voyageur français aux Pays roumains • C. Păunescu, M. Ștefan De l'histoire de la Banque Nationale de Roumanie (III) • L. Ioan Armand et Barbu Călinescu sont menacés • V. Stoica 1937. Rapports diplomatiques de Lettonie • E. Tatu La femme dans la société roumaine (1918-1938 — II) • P. Quinlan Elena Lupescu, l'éminence grise de la Roumanie de l'entre deux guerres

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) В. Голдиш Да царствует справедливость в мире • Р. Замфиреску Ещё раз о 23 августа 1944 г. • М. Драгна Ветераны войны • В. Аврам Лётчик-герой Думитру Дариан • Ш. Павелеску Дело генерала Аврамеску • К. Кристеску Январь 1951 г. Сталин решает вооружение Румынии • Б. Бухаресте 50 лет назад • Г. Платон Государь Михаил Стурдза (1834-1849) • А. Розетти Письма румынского языка (II) • М. Исареску Профессор Костин Мурджеску • Г. Пенеля Филитти И. К. Филитти-исторический портрет • К. Попиштеану Фернан Бродель спрашивает о Георге Брătianу • К. Резачевичи Евреи в румынском средневековье (III) • Д. А. Лазареску Французский путешественник в румынских княжествах • К. Паунеску, М. Штефан Из истории Национального Банка Румынии (III) • Л. Иоан Арманд и Барбу Кălinescu под угрозой • В. Стойка 1937. Дипломатические доклады из Латвии • Е. Тату Женщина в румынском обществе (1918-1938 гг. — II) • П. Куйнлан Елена Лупеску, „серый кардинал“ межвоенной Румынии

INHALT (Rumanische Geschichte) V. Goldiş Die Gerechtigkeit soll auf der ganzen Welt herrschen • G. Zamfirescu Nochmal über den 23 August 1944 • M. Dragnea Die Kriegsveteranen • V. Avram Ein Held zwischen die Flieger — Dumitru Darian • S. Pavelescu General Avramescu Dossier • C. Cristescu Januar 1951. Stalin beschliesst die Wiederaufrüstung Rumaniens • In Bukarest vor 50 Jahren • Gh. Platon Fürst Mihail Sturdza (1834-1849) • Al. Rosetti Die Briefen eines Lebens (II) • M. Isarescu Professor Costin Murgescu • G. Penelea Filitti I.C. Filitti — Portrait eines Geschichtswissenschaftlers • C. Popisteanu Fernand Braudel erkundigt sich über Gh. Brătianu • C. Rezachevici Die Juden im rumanischen Mittelalter (III) • D.A. Lazarescu Ein französischer Reisender in den rumanischen Gebieten • C. Păunescu, M. Ștefan Aus der Geschichte der Rumanischen National Bank (III) • L. Ioan Armand und Barbu Călinescu unter Gefahr • V. Stoica 1937. Diplomatische Berichte aus Lettland • E. Tatu Die Frau in der rumanischen Gesellschaft (1918-1938 — II) • P. Quinlan Elena Lupescu, die graue Eminenz des Zwischenkriegszeit Rumaniens

SUMARIO (Historia română) V. Goldiş La justicia que reina en el mundo • Gh. Zamfirescu De nuevo sobre el 23 de agosto de 1944 • M. Dragnea Los veteranos de guerra • V. Avram El aviador héroe Dumitru Darian • S. Pavelescu El expediente del general Avramescu • C. Cristescu Enero de 1951. Stalin decide el rearme de Rumania • En Bucarest hace 50 años • Gh. Platon El príncipe Mihail Sturdza (1834-1849) • Al. Rosetti Las cartas de la lengua rumana (II) • M. Isarescu El profesor Costin Murgescu • G. Penelea Filitti I.C. Filitti — retrato histórico • C. Popisteanu Fernand Braudel pregunta sobre George Brătianu • C. Rezachevici Los judíos en el Medio Evo rumano (III) • D.A. Lazarescu Un viajero francés en los principados rumanos • C. Păunescu, M. Ștefan De la historia del Banco Nacional (III) • L. Ioan Armand y Barbu Călinescu amenazados • V. Stoica 1937. Informes diplomáticos de Letonia • E. Tatu Las mujer en la sociedad rumana (1918-1938 — II) • P. Quinlan Elena Lupescu, una eminencia gris de la Rumania interbélica

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate.

ABONEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piața Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, București, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

Comandă de stat
ISSN 0541-881X

Lei 850

Il Trattato Danti

Annunzio in interiore reviset

LE RE
Dictionnaire de la langue française

Collection
HAMBEAU

ENCICLOPEDIA MUZICNA

Collection
MASTERPIECES

Collection
LUCIFER

The Concise
ENGLISH DICTIONARY

BUN
IN
LUMEA
CARTILOR!

Demetrius Uspensky, Ivan Mikheev, Bp. A. Uspensky, Bp. N. Uspensky.
1840-41